

KOSTOL KNIEŽAŤA PRIVINU V NITRE.

830—1930

K TISÍCSTÉMU VÝROČIU JEHO POSVIACKY PODÁVA

Dr. JURAJ HODÁL,
PROFESOR.

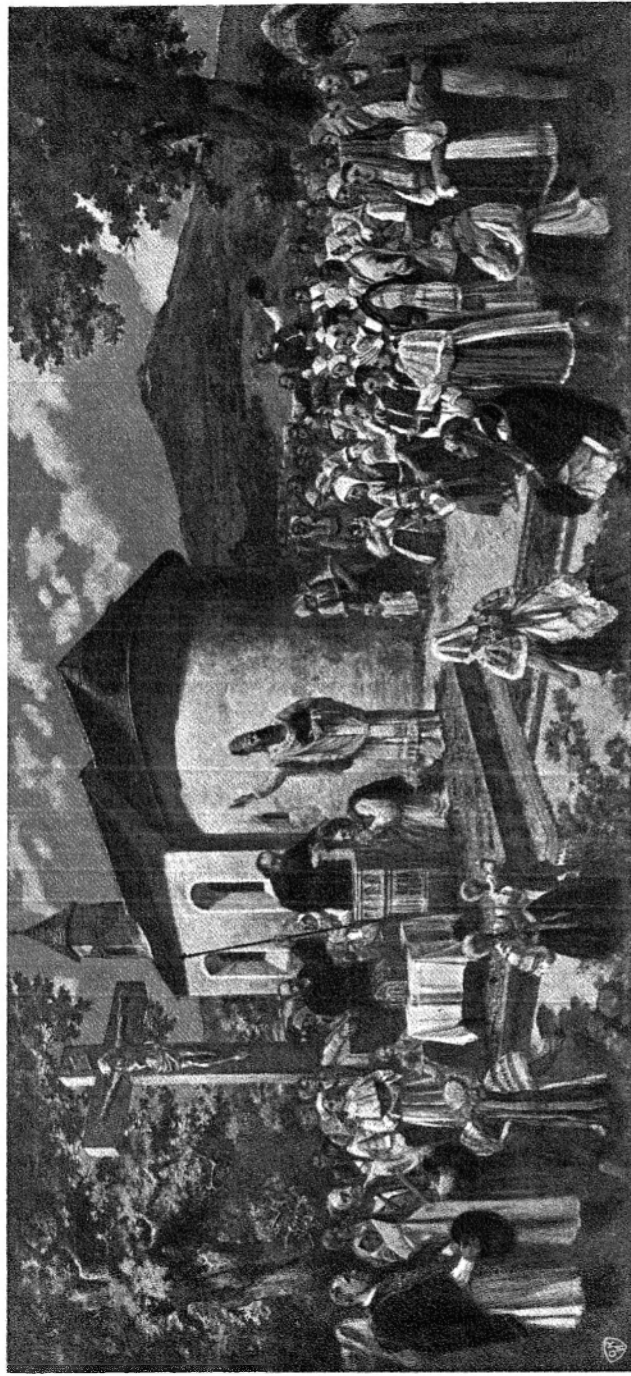
NÁKLADOM
VÝBORU CIRKEVNO·NÁRODNÝCH SLÁVNOSTÍ V NITRE.

NITRA, 1930.

TLAČOU

KNÍHTLAČIARNE „JEDNOTA“ BRATISLAVA, PRAYOVÁ ULICA ČÍSLO 38.

KOSTOL
KNIEŽAŤA PRIVINU
V NITRE.

SV. CYRIL A METHOD PRI KOSTOLE PRIVINOVOM V NITRE

Nihil obstat.

Dr. EUGENIUS FILKORN, m. p.
censor.

Nr. 1102/1931.

Imprimatur.

Nitriae, die 14. Aprilis, 1931.

L. S.

Dr. ANTONIUS BARTOŠŠIK, m. p.
Vic. Gen. Eppalis.

Úvodom.

Každý národ, patriaci medzi národy kultúrne, s láskou a pietou hľadí na svoju minulosť a na jej svedkov, na rôzne pamiatky, zachovalé z nej. Stavá muzeá, kde shromažďujú sa tieto pamiatky z minulého života národa, ustanovuje aj úrady na ochranu tých pamätností, ktoré nachodia sa roztrúsene po rôznych oblastiach jeho krajiny, ba stavá aj knihovne, archívy a iné ustanovizne, ktoré shromažďujú a zachraňujú pre potomkov knihy, kódexe, staré listiny a iné starožitnosti z dávnych jeho dôb. A robí sa to všetko veľmi správne! Tie pamätnosti po starých predkoch veľmi pôsobia; pôsobia na domorodcov, poučujúc, ba aj povzbudzujúc ich k šľachetným činom, a pôsobia aj na cudzincov, dokumentujúc pred nimi zdatnosť a kultúrne snaženie národa už v minulosti jeho a dodávajúc tým v očiach ich vážnosti národu.

I nám Slovákom sluší sa s takouto pietou hľadiť na pamiatky našej minulosti, veď slúžia nám ony k tomu istému vznešenému cieľu, k akému slúžia u iných národov. No by plniť mohli ony tento svoj krásny úkol, treba nám ich — v prvom rade samým — dobre znáť.

K tomuto cieľu chcem v nasledujúcom pojednaní opísať jednu takú našu pamätnosť, starý kresťanský kostol, ktorý svojou starobylosťou je jedinou pamiatkou svojho druhu nie len u nás na Slovensku a v celej Československej republike, ale aj v celom západnom Slavianstve, lebo je on prvou známou kresťanskou svätyňou u západných Slovanov. Je to kostol sv. Emmeráma v našej starobylej Nitre, ktorý dľa sívekých a hodnoverných historických záznamov stál už za časov Veľkej Moravy, v roku 830, teda 66 rokov pred

príchodom sem Maďarov a 33 rokov pred príchodom sem Cyrilla a Methoda, slovanských vierozvestov!

Tento rok je práve 1100 rokov od jeho posviacky; jedinečné to výročie pre nás Slovákov, dokumentujúce naše kultúrne žitie už vtedy na úsvite dejín západných Slovanov, dávno pred príchodom sem Maďarov a jedinečné výročie i pre celú tehdašiu Veľkú Moravu, dnešnú to Československú republiku, dokumentujúce jej kultúrnosť a príslušnosť k vzdelanému Západu už v tej dávnej dobe, počiatkom IX. storočia. Ku krásnemu milleniu svätováclavskému, odbyvavšiemu sa u nás vlani, druží sa majestátne toto druhé, ono o celé centenárium prevyšujúce veľké výročie postavenia a posviacky výšspomenutého kostola.

Teda o tomto starom chráme budem v nasledujúcich riadkoch pojednávať, načrtajúc, na koľko sa to pri slabom svetle nemnohých starých prameňov pravda dá, jeho vznik, potom ďalšie jeho osudy a konečne stav jeho dnes, v čas tisícstého jeho výročia.¹⁾

Viem, že v dnešnej hyperkriticky smýšľajúcej dobe bude i mnoho pochybovačov, a to najmä o tom sa bude pochybovať, či nitrianska naša pamätnosť je opravdu totožnou so starým Privinovým kostolom... Historické pramene však, ktoré sú po ruke, tomuto dosvedčujú. Úplne zistiť ale v tejto otázke skutočnosť, povelané sú vykopávky. Tieto aj započaly sa tu už, ešte v jeseni tohoto roku. Dosavádne výsledky — došlo sa z vonku už do XI. storočia — neotriasly ešte stanovisko zaujaté mnou v tomto pojednaní, napísanom hodne pred nimi. Naopak — akiste ho overia.

O tom však pohovorím osobitne, keď budú ony skončené. Ináč — tolle et lege!

Bratislava, v decembri r. 1930.

Autor.

¹⁾ Poznámam, že tento dátum (830) je len konvencionálny, ku ktorému prispôbujem sa i ja; pramene ako nižšie uvidíme, pripúšťajú širší termín, a to medzičasie rokov 825—836.

I. Jeho vznik.

Vznik tohoto kostola úzko súvisí s vývojom a postavením mesta Nitry, aké zaujímal v starých storóčiach. Tie dali predpoklad k jeho založeniu.

Mesto, vlastne hrad, Nitra je totiž prastarého pôvodu. Isteže už v dobe bronzovej, pred Kristovým narodením, slúžil jej pekný, úrodný a k opevneniu spôsobilý kraj za bydlisko človeka, čomu svedčia viaceré bronzové nálezy, vykopané na jej pôde.²⁾ Prinajmenej však v dobe tunajšieho dejstvovania Kvádov³⁾, I.—IV. storóčí, už iste jestvovala, lebo od Kvádov pochádza i jej pomenovanie, čoho dôkazom je, že v starej vlasti Kvádov, v dnešnom Hessene, odkiaľ dostali sa oni na dnešné Slovensko, ešte i dnes jestvuje osada a rieka podobného mena (Netra) a k tomu jestvuje tamtiež i rieka Váh (Wag) ba i Hron (Grane), čo jasne ukazuje, že Kvádi tieto svoje pomenovania už zo svojej pravlasti priniesli a že

²⁾ Srovnaj Nyitra Vármegye, str. 467.

³⁾ Kvádi boli mocný germánsky kmeň, ktorý v roku 21. po Kristovi osadil tu na Slovensku, medzi Moravou a Ipľom (Marus et Cusus) cisár Tiberius. Mnoho starostí robili Rimanom, bývajúcim v susednej Pannonii za Dunajom. Väčšie ich vojny s nimi boli pod Domitiánom (81—96), pod Marcom Aurelom (161—180), ktorý asi 10 rokov bojoval s nimi na území dnešného Slovenska, ba tu u nás pri Hrone (εν Κουάδοις προς τω Γρανου) písal aj svoje memoire; väčšie-menšie bitky boli s nimi ďalej pod Kommodom a neskôr pod Konstantínom (306—337) a konečne pod Valentiniánom (364—375), ktorý ich v roku 375 úplne porazil. Z kráľov ich spomínajú sa okrem Vanniusa, ešte Vangius, Sido, Gaiovomarus, Viduarius a ako posledný Gabinius. I kultúrne boli už dosť vyspelí. Obrábali pôdu, chovali dobytok, prevádzali kupectvo, ba razili už aj peniaze. Veľký poklad takýchto našiel sa okolo roku 1882 pri Žiline, ktorý opisuje Neudeck v Arch. Ért. Új Évf. III., str. 83—98. — Od r. 375 sa už nespomínajú v histórii. Asi za časov Hunov sa teda odťahovali, alebo boli nimi vyhubení.

rieky naše podobného mena oni pomenovali.⁴⁾ A keďže jestvuje tam v ich pravlasti nielen rieka Nitra, ale aj osada podobného mena, zjavné je, že i našu Nitru, ako osadu, oni pomenovali a že teda ona jestvovala už aspoň za ich časov, v I.—IV. storočí. — Len mimochodom spomeniem, že pôvodné jej meno znelo asi Nitr-ahwa, neskôr Nitr-aha, čoho dôkazom je, že ešte aj v IX. storočí menovala sa ona Nitrava.⁵⁾ Koncovka ahwa (latinsky aqua, slaviansky — ava) je starého indogermánskeho pôvodu a znamená: vodu⁶⁾; znamenie koreňa nitr (netr) nie je mi známe. Možno, že súvisí so slovom „nieder“, k čomu analogiu poskytovala by prastará osada „Niederau“ pri Nöchlingu v Hornom Rakúsku, majúca podobné znenie (Niederau-Nitrava) a zachovávajúca jasnejšie pôvodné znenie koreňa. A. P. Šlechta má ju za Privinovu Nitru.⁷⁾ Dľa toho znamenala by Nitra (Nitrava) toľko, ako Nižná Voda.

Ako stará a medzi časom i opevneniami⁸⁾ posilnená osada stala sa ona bydliskom pravdepodobne aj iných, po odchode Kvádov dlhší-kratší čas tu žijúcich národov, Hunov, Herulov, Longobardov⁹⁾, a keď po odchode týchto, tak niečo

⁴⁾ Osada „Netra“ v Hessene leží, ako sama naša Nitra, pri rieke podobného mena. Táto vteká do rieky Sontra, ktorá vteká zas do Werry. Dolný tok tejto Werry menoval sa kedysi Eskine-wag, čo znamenalo „stagnum fraxinosum“; meno to zachovalo sa v miestnom názve mesta Eschwege, menovanom v starých časoch tiež Eskine-wagom. V tomto mene zachovalo sa teda meno Vag (Váh), ktoré ináč javí sa v Hessene aj v názve Schönmaten-wag, v roku 1012 Schumihte-wag = spumosum stagnum. — Okrem toho je tam aj Grane, zodpovedajúce našemu Hronu (Gran, Garam). Srovnaj Melich, A honfoglaláskori Magyarország, str. 339.

⁵⁾ Vid' poznámku č. 19 a 53.

⁶⁾ Takto končí sa i dnes mnoho mien riek a potokov na Slovensku, na pr. Morava, Myjava, Rudava, Bebrava, Žitava, Orava, Rimava, Ondava atď. V koncovke -ava skrýva sa všade pôvodné indogermánske ahwa (aqua), to jest voda.

⁷⁾ Srovnaj A. P. Šlechta, Z pravěku do novověku. Praha, 1922, str. 16. Vid' tiež poznámku č. 23.

⁸⁾ K týmto patrí okrem opevnení (niekdajších valov) na hrade nitrianskom i ohromné, pravdepodobne útočné hradisko na vrchu Zobore s dvojitým predhradím, vzniklé asi v tejto dobe. Srovnaj o nich: Červinka, Slované na Morave a ríše Veľkomoravská, Brno, 1927, str. 96 a 80.

⁹⁾ Huni žili tu približne tak v rokoch 400—455, Heruli 455—491, Longobardi 491—526. Srovnaj moje dielko: O praobyvateľoch dnešného Slovenska. Trnava, str. 29—33.

po roku 527 došli sem na Slovensko naši predkovia¹⁰⁾, stala sa ona bydliskom aj im. Ba stala sa ona nielen bydliskom, ale dokonca i hlavným mestom (hradom) ich, bo keď sa počiatkom IX. storočia po prvý raz v historických prameňoch uvádza, spomína sa už čo sídlo tunajšieho kniežaťa, ktorý panoval vtedy nad ľudom slovenským.

Tak táto starobylosť a s ňou spojená vyvinutosť — okrem, pravda, centrálneho jej položenia — učinily z nej sídlo kniežatské a sídlenie zas v nej kniežaťa privodilo sebou čo následok založenie tu kresťanského kostola, o ktorom je reč.

Samé založenie kostola stalo sa zásluhou kniežaťa Privinu¹¹⁾ ači Pribinu¹²⁾, ktorý tu v Nitre v prvej polovici IX. storočia panoval. Z prvoti pridržiaval sa i ako panovník pohanskej viery svojich otcov, no hra osudu priviedla ho ku kresťanstvu. Totiž Mojmir, moravský panovník (do roku 846), nevedno z akej príčiny, no hádam z centralizačných pohnútok, vypudil ho z jeho kniežatstva, načo Privina utia-

¹⁰⁾ Dátum príchodu Slovákov na Slovensko určuje okolnosť, že r. 526 opustili Longobardi Slovensko a r. 527 Slaviani prevládali sa už cez dolný Dunaj na Balkán. Slováci, ktorí sú poslednými rojmi zo zakarpátskej praotčiny na juh ťahajúceho Slavianstva, prišli sem teda tak okolo r. 527. O odchode Longobardov a obsadení Balkánu Slavianmi vid' Niederle, Slov. Starožitnosti, Dílu II., sv. I., str. 117 a 190 a nasl.

¹¹⁾ Jeho život vid' obšírnejšie v Dodatku.

¹²⁾ Meno tohoto kniežaťa píše sa v literatúre dvojím spôsobom: Privina a Pribina. *Historici* (na pr. Palacký, Novotný, V. Klaič a iní) užívajú zväčša meno Privina, a to preto, lebo súveké pramene znajú ho pod týmto menom. Tak listina Ľudvika kráľa z roku 860 daná jemu samému, písaná teda ešte za jeho živobytia, menuje ho Briuinusom a druhý prameň, vzniklý 10 rokov po jeho smrti z pera isteže osobného známeho, píše konsekventne: Priwina, alebo Privina. (Srovnej *Conversio Bagoariorum*). — *Linguisti* ale tvrdia, že jeho pôvodné znenie bolo Pribina a píše ho týmto druhým spôsobom. Toto druhé znenie najnovšie pádnymi dôkazmi odôvodňuje prof. M. Murko v Slovenskom Sborníku, vydanom Milošom Weingartom na počesť Pastrnka v Prahe, r. 1923, str. 23—25. Dľa neho toto meno súvisí s menami: Pribyslav, Priba, Pribe, Priban, Pribín atď., ktoré vyskytujú sa v starých prameňoch. Je ono vraj složeninou z koreňa „*priby*“ = augeri, vlastne už z mena Priba a suffixu *ina* významu v tomto prípade tiež augmentatívneho. Spôsob písania jeho mena v prameňoch vysvetľuje prof. Murko tým, že Nemci, hlavne Bavori, vyslovovali spoluhlásky b, d, g, veľmi tvrdo, kým výslovnosť týchto hlások u Slavianov znela im veľmi mätko; preto miesto slavianskeho b písali často v;

hol sa k Ratbodovi*), náčelníkovi východnej frankskej marky, prosiac ho o pomoc. Tento predstavil ho hneď svojmu panovníkovi, Ľudvikovi Nemcovi († 870), ktorý dal ho v kresťanskej viere vyučiť a potom v meste Treisma (dnešný Sanct Pölten), patriacom vtedy k salzburgskému arcibiskupstvu, v chráme sv. Martina aj pokrstiť.¹³⁾

Keď už bol pokrstený, poveril Ľudvik jeho ochranou samého Ratboda¹⁴⁾, pomocou ktorého opäť zaujal svoje kniežatstvo, Slovensko, a možno z povďačnosti za obsiahnuté dobro, a aby i ľud svoj priviedol na vieru kresťanskú, dal sa stavať v svojom sídle, v Nitre, kresťanský kostol,

a tak sa stalo, že i znenie Pribina prepísali ako Privina. — Dľa môjho zdania budú tu mať linguisti pravdu; pôvodné znenie tohoto mena bolo opravdu *Pribina*, čo dokazuje okrem linguistických dôvodov i to, že známe sú z histórie aj iné osoby tohoto mena, ktoré píšú sa už Pribinou. Tak na pr. spomína sa nejaký Pribina aj u Čechov v opatovíckej zakladacej listine, (Srovnaj: Slov. Sborník, str. 25), potom i staré dejiny Horvatov tiež spomínajú až troch Pribinov, a to Pribinu, horvátskeho bána za časov kráľa Michala Kresimíra II. (949—969), potom Pribinu, župana cetinského, ktorý prítomný bol r. 1076 na synode v Split, a Pribinu z rodu Gusič, ktorému kráľ Petár Kresimír IV. daruje kolom r. 1070 majetok okolo Kamenjanima. Viď Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1925, str. 435, 559 a 604. — Pri tom všetkom však môžeme — pri uvedomení si pôvodného znenia tohoto mena — užívať radšej znenia Privina, ktoré sa u nás na Slovensku po prácach Wuruma, Kollára, Palackého atď. viac ujalo. Totiž toto znenie akosi lepšie zodpovie slovenskej mluve, ktorá rada mäkkí niektoré spoluhlásky a zodpovie i prameňom. Okrem toho oprávňuje nás nato aj analogia; na príklad pôvodné znenie Sventoploka dnes každý vyslovuje Svätoplukom, znenie Venceslava zase Václavom atď., lebo to lepšie zodpovie dnešnej mluve živej. Preto i ja používam v tomto pojednaní vonkoncom toto novšie znenie: Privina.

*) *Ratbod* bol pohraničným grófom (Markgraf) marky východnej (panonskej). Úvádza sa v histórii poprvé roku 833, čo ovšem neznamená, že by až vtedy bol začal dejstvovať. V roku 838 viedol boj proti Ratimárovi, po ktorom bol s Privinom smierený. V roku 847 prítomný bol aktu, keď Ľudvik, kráľ, daroval Privinovi jeho dosavádne léno v Zadunajsku za majetok. — V roku 856, keď Ľudvik, kráľ prehrál bitku proti Rastislavovi (roku 855), bol osadený z úradu a pozbavený majetkov, údajne preto, lebo vraj porušil prísahu a pracoval proti kráľovi.

¹³⁾ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z roku 871 udáva: „In cuius spatio temporis quidam Priwina exulatus a Mojmaro duce Moravorum supra Danubium, venit ad Ratbodum, qui statim illum praesentavit domino nostro regi Hludovico. Et suo iussu fide instructus baptizatus est in ecclesia s. Martini loco Treisma nuncupato, curte videlicet pertinenti ad sedem Iuvavensem.“ Pertz, *Monumenta Germaniae*, SS. XI., str. 11.

¹⁴⁾ „Qui et postea Ratbodo commissus aliquot cum illo fuit tempus.“ *Conversio Bag.* Mon. Germ. SS. XI., str. 11.

ktorý po dohotovení prišiel mu posvätiť sám salzburgský arcibiskup, Adalráam.¹⁵⁾

Niektorí historici vykladajú vec tak, že stavba kostola a jeho posviacka diala sa ešte pred vypudením Privinovým, teda, keď bol ešte pohanom. Je to síce možné, veď tak moravské ako i slovenské kraje boli po výbojoch Karola Veľkého nad Avarmi (r. 791 a 796) — majúcimi tu do r. 805, pokiaľ zo Slovenska nevytiahli, neakú nadvládu¹⁶⁾, pod neakou nemeckou hegemoniou¹⁷⁾ a tak nemeckí misionári mali sem prístup a mohli šíriť kresťanstvo, čo aj robili¹⁸⁾, no predsa nie je pravdepodobné, že by odvážili sa boli v samom hlavnom stáne kniežata stavať kostol, keď ten bol ešte pohanom.*)

¹⁵⁾ Adalráam bol za Arna, arcibiskupa Salzburgského, jeho archidiakonom, po jeho smrti ale nástupcom, a to v roku 822—836. Za biskupa vysvätený bol 1. decembra 822; potom roku 824 chodil osobne v Ríme, kde 13. novembra tohože roku obdržal od pápeža Eugena II. pallium. V roku 829 mal s passauským biskupom hádku ohľadom cirkevnej právomoci nad krajinami susednými, v ktorej kraje pannonské a aj iné prisúdené boli jemu. Pre Slavianov mal osobitného svätiaceho biskupa a to Ottu. Privinov kostol ale vysviacal dľa prameňa sám Adalráam osobne. Umrel v roku 836. — Pramene týchto jednotlivých dát uvedené budú v ďalších poznámkach.

¹⁶⁾ „Caganus, princeps Hunorum (Avari!) Aquis ad imperatorem venit et ut postulavit, inter Sabarium et Carnuntum habitandi locum accepit, eo quod Sclavis infestantibus pristinas sedes habitare non potuit.“ *Annales Fuldenses* ad a. 805. *Mon. Germ. SS. I.*, str. 353.

¹⁷⁾ Videť to z toho, že v roku 822 účasť berú na cisárskom sneme vo Frankfurte i Moravani, ktorí ináč vtedy sa uvádzajú po prvý raz i menom v histórii. Citát viď: *Novotný. České dejiny*, dielu I., časti I., str. 281.

¹⁸⁾ Toho dôkazom je, že salzburgskí arcibiskupi mali aj osobitných svätiacich biskupov, ktorí starali sa o Slavianov; takí boli pod Arnom Theodorik a pod Adalráamom Otto. Spomína to *Conversio Bag.*, ktoré hovorí: „Qui (Adalráam) inter caetera beneficiorum opera finito cursu Deodorici episcopi, prout Arn archiepiscopus antea Deodorico episcopo Sclavos commisit, ita et iste Ottonem constituit episcopum.“ *Mon. Germ. SS. XI.*, str. 10.

*) Nemožno sa tu odvolávať na analógiu maďarského kniežata Gejzu (972—997), o ktorom vypráva Thietmar, že jednako obetoval aj Bohu kresťanskému a aj bôžkom pohanským, a že tak i Privina mohol pripustiť vystavenie toho kostola na svojom hrade, hoci bol ešte pohanom. O Gejzovi totiž hovorí sa len toľko: „Hic Deo omnipotenti variisque deorum inclusionibus immolans, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad haec facienda satis potentem affirmavit.“ (Thietmar, *Chronicon*, lib. IX. (VIII). c. 4. — Vyd. Kurze, Hannover, 1889. str. 241). Tu je reč len o účasti jeho i na pohanských bohoslužbách i po jeho pokrstení, čo — asi z politických príčin sa prihodiť — je i srozumiteľné, no, nie je tu reč, že by bol povolil ešte čo pohan vystaviť v svojom hlavnom stáne kresťanský kostol.

Sám prameň: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, písaný tak v roku 871, najneskôr však 873, spomína celú vec len tak mimochodom. Spomína tam, že: **ktorému (t. j. Privinovi) kedysi Adalrád, arcibiskup, za Dunajom, na jeho majetku, v mieste menovanom Nitrava, posvätil kostol.**¹⁹⁾ Text sám, ako vidno, neudáva, kedy to bolo, či pred krstom alebo po krste Privinovom, no udávajúc vec ako dávnu, zdánlive naráža na čas pred jeho pokrstením, čo zavadlo príčinu niektorým historikom na datovanie celej veci pred krstom jeho.²⁰⁾ No narážka táto je len zdanlivá a okrem toho ďalší kontext, udávajúci, že Privina sa po svojom krste za istý čas s Rathbodom zdržoval²¹⁾ a neskôr znepriatelený s ním utiekol do *Bulgárie*, jedno dáva čas na zpäťzaujatie Slovenska a k výstavbe kostola, za druhé útek jeho do so Slovenskom susediacej *Bulgárie*²²⁾ tiež poukazuje na Slovensko, čo posledné jeho bydlisko. Preto môžeme prijať bezpečne ten prirodzenejší výklad, že totiž stavba kostola stala sa až po pokrstení Privinovom. Ináč či tak alebo onak sa to stalo, na samom fakte, že totiž za Privinu bol postavený a posvätený v Nitre na Slovensku²³⁾ kresťanský kostol, čas samého krstu jeho vôbec nič nemení.

¹⁹⁾ *Conversio Bagoariorum* udáva: „Aliqua vero interim occasione percepta rogantibus praedicti regis fidelibus praestitit rex Priwinae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium, qui dicitur Sala. Tunc coepit ibi ille habitare et munimen aedificare in quodam nemore et palude Salae fluminis, et circum quaque populos congregare ac multum ampliari in terra illa: cui quondam Adalramus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava, consecravit ecclesiam.“ *Mon. Germaniae SS. XI.*, str. 12.

²⁰⁾ Tak Palacký, *Dejiny národa českého*. Jub. vyd. I., str. 67; Novotný, *České dejiny*, D. I. č. 1., str. 291 a iní. — No mnohí badatelia kladú vec až po krste jeho. Ich soznam vid' Novotný, d. c., str. 292.

²¹⁾ Vid' poznámku č. 14.

²²⁾ „Interim exorta est inter illos (Privina a Rathbod) aliqua dissensio; quam Privina timens fugam iniit in regionem Vulgariam cum suis et Chozil, filius eius, cum eo.“ *Conv. Bag. Mon. Germ. SS. XI.*, str. 11.

²³⁾ Poznamenať hodno, že vyskytla sa aj taká mienka, že to nebola naša *Nitra* na Slovensku, ale nejaká iná. Tak Ginsel, (*Geschichte der Slavenap. Cyr. et Meth.*, str. 79), to hlása, že ona ležala kdesi v Pannonii. No je to nemožný výklad, lebo prameň jasne hovorí, že ležala „supra Danubium“, nad Dunajom, čo s hľadiska salzburgského, kde je písaný náš prameň, zrejme ukazuje na naše kraje. Potom ani Mojmir nemohol vyháňať Privinu z Pannonie, keď tam nevládnul. — V novších časoch ohrial túto theoriu, no trochu

2. C. Caes. Vindob. 1014. fol. 225. fol. 40.

in eum in 9 uultū fieri cessit. Simul in 7 an ep̄e successor
uirgilū sedis in uauensis deinceps euiā gessit pastoralē. undiq;
ordinans p̄bros 7 mittens in sclauuam. in partes uidelicet gran
tanas atq; in feroris pannonie illis ducib; atq; comitib; sic p̄de

3. C. bibl. Caes. Vindob. 646. fol. 414. fol. 6.

pruno

eccliam quā priuina. cū om̄i sup̄posito uadid dō 2 s. lē. atq; s. hōs
tuo ppetuo. in usū fructuariū unius di saluē gōsi habendi. Postm̄ v
roganti priuine misit lū p̄am archiep̄e magistros de saluē. mu

Čo sa podrobnosti výstavby a posviacky tohoto kostola týka, o tých sám prameň tiež mlčí, no časové a miestne okružie posvieti nám predsa aspoň z čiastky i na tie.

Tak chronologiu celej veci určuje nám v prvom rade osoba vysvätiťa, totiž Adalráma, ktorého spomína prameň.²⁴⁾ Tento Adalrám v roku 822 stal sa arcibiskupom v Salzburgu²⁵⁾ a v roku 836 už umrel.²⁶⁾ Teda celá vec previedla sa v rokoch medzi 822—836. No niektorými okolnosťami zužuje sa i tento termín. Totiž Adalrám bol za biskupa vysvätený až 1. decembra 822, dotedy to teda nemohlo byť; potom v roku 824 chodil osobne v Ríme, kde 13. novembra tohože roku obdržal od pápeža Eugena II. pallium²⁷⁾; malé medzidobie medzi jeho posviackou a rímskou cestou tiež nepostačilo na výstavbu kostola a cestu jeho do Nitry, musela sa teda vec previesť až po roku 824. Tak teda muselo sa to stať v medzičasí rokov 825—836, ale že ktorý rok, nemožno určite povedať. Berie sa už tak akosi konvencionalne za dátum vysviacky r. 830, no možno, že bolo to prv²⁸⁾, a možno, že neskôr, hádam tak r. 833, kedy sa prvý raz spomína Ratbod, ochranca Privinov.

v inom znení A. P. Šlechta v diele: *Z pravěku do novověku*, Praha, 1922, na str. 16 a inde, ktorý kladie ju do Horného Rakúska a stotožňuje s osadou *Niederau* pri Nöchlingu. Theoriu túto nejdem podvracať, urobil to už slovutný odborník J. Pekař, ktorý celú prácu nazýva „snůškou politováníhodných omylů a nemožných dohadů. Srov. Český časopis Hist. r. 1922, str. 503.

²⁴⁾ Vid' poznámku č. 19.

²⁵⁾ *Chronicon Mundi* Salzburgský udáva: A. 822. Domnus imperator cum fratribus, quos invitos tondere iussit, reconciliatus est. Arn archiepiscopus obiit; Adalrammus paterno successit. „Klebel, Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle. Mittheilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Jahrg. LXI. Vereinsjahr 1921, str. 36.

²⁶⁾ „A. 836. Adalrammus archiepiscopus obiit (Non. Jan.). Eodem anno Liutrammus ordinatus est et pallium ei transmissum a Gregorio Papa.“ Klebel, tamtiež, str. 36.

²⁷⁾ „A. 824. Eugenius Papa ordinatus est; tunc et Lotharius caesar Roman venit, ubi Adalrammus Bavariae regione archiepiscopus pallium suscipit.“ Klebel, tamtiež, str. 36.

²⁸⁾ Je totiž jedna listina, ktorá určovala by tento termín pred rok 829. Hovorí ona: „Ludovicus Germanicus, Ludovici Pii augusti filius, Boiorum rex, anno 829 accersivit Reginoburgum pontificem Salisburgensem Adalramum,

Stavbu kostola, vzhľadom na to, že domáci obyvatelia kresťanský kostol stavať ešte nevedeli, vykonať museli cudzinci, teda Nemci, od ktorých prijal Privina kresťanstvo a ktorí boli mu vo všetkom na pomoci. Podopiera túto domnienku i tá okolnosť, že neskôr, keď Privina bol už v Zadunajsku kniežaťom a staval na novom svojom sídelnom hrade Blatne (Moosburg, Szalavár) chrám k úcte sv. Hadriána, ten tiež stavali mu Nemci, totiž zo samého Salzburgu došli tam murári, maliari, tesári atď., ktorí stavbu kostola previedli.²⁹⁾ Tak to bolo pravdepodobne i tu v Nitre.

Z čoho bol ten kostol stavaný, z dreva, z kameňa; jaká bola jeho podoba a jaká jeho veľkosť?

O týchto okolnostiach tiež nič neudáva náš prameň a odkázaní sme len na súveké analógie, ktoré nám na vec trochu posvietia.

Pozrime teda tieto okolnosti po jednej!

Z čoho bol teda stavaný? Dedek-Crescens, maďarský historik, v monografii Nyitra-Vármegye píše, že tento náš

et Pataviensem Reginarium: hic exemplo praedecessoris sui Urolphi volebat esse metropolita Laurencensis (qualis Urolphus fuerat decreto Eugenii Papae) sed Adalramus Leonis III. et Caroli Magni definitioni innixus, ius metropolitanum Juvavensis ecclesiae in Moraviam et Pannoniam sibi vindicabat. Ludovicus Germanicus utroque audito sententiam tulit: ut regio quae ultra Comma-genos montes est, inter utrumque antistitem dividatur; ut aquilonarem occidentalemque oram, qua Spiraza amnis et Arabone confluit Pataviensis antistes haberet, reliqua orientem et austrum spectantia procurarentur a Salisburgensi. Actum Reganesburch anno Christo propitio DCCCXXIX. etc.“ Fejér, Codex Dipl. I., str. 162. Zdá sa teda, že v tomto rozdelení pripadla by bola Morava a s ňou i naše kraje biskupstvu passavskému, takže po roku 829 Adalrámu už nemohol by byť tú vysviacku na území iného biskupa vykonať, čo ukazovalo by, že posviacka stala sa najneskôr r. 829. Avšak súc listiny passavského biskupstva z tejto doby temer všetky púhé falsifikáty, nevedno, či je ona pravá, a či možno sa na ňu opierať. Okrem toho i to rozdelenie je hodne nejasné. Ak však je listina pravá a v označenom rozdelení pripadly naše kraje opravdu biskupstvu passavskému, tak tá posviacka konala sa akiste už pred r. 830, najneskôr r. 829.

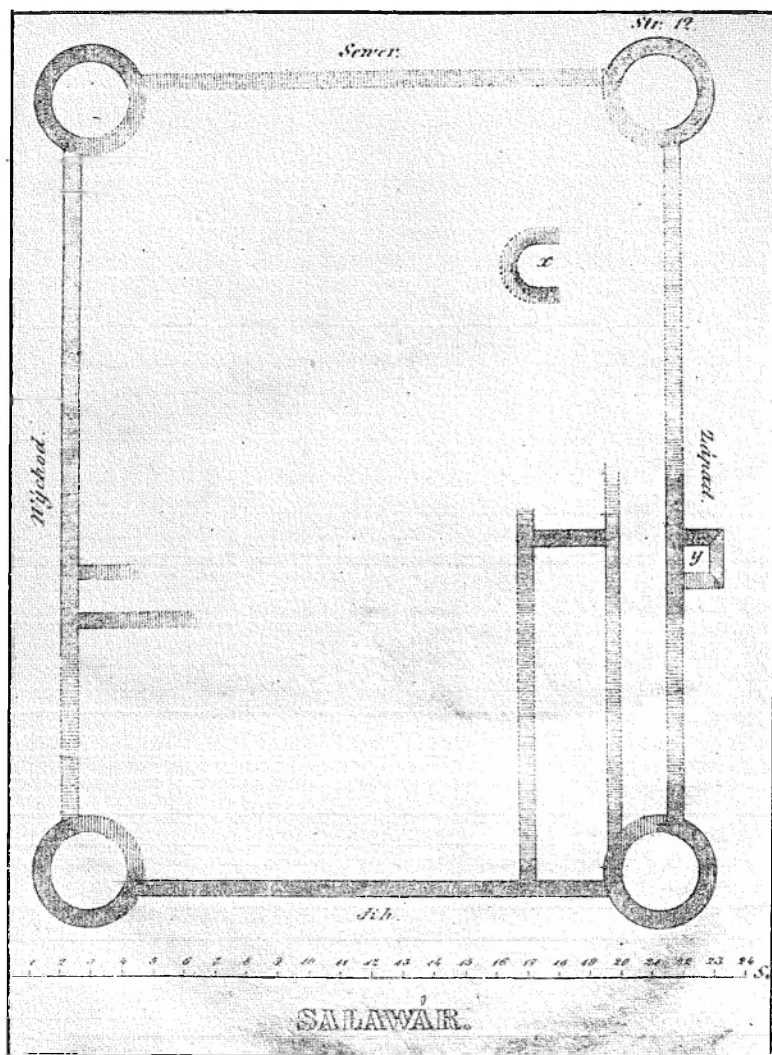
²⁹⁾ „Post modum vero roganti Priwinae misit Liupramus archiepiscopus magistros de Salzburgh mutores et pictores, fabros et lignarios, qui infra civitatem Priwinae honorabilem ecclesiam construxerunt... In qua ecclesia Adrianus martyr humatus pausat.“ *Conversio Bag. Monum. Germ. SS. XI.*, str. 12.

nitriansky kostol, ktorý vraj toľkou slávou ovenčujú Slavicani, sotva môhol byť iným, ako neakou drevenou budovou, ku ktorej pristavený bol neaký tiež drevený dom.³⁰⁾ Obstojí toto tvrdenie? K objasneniu tejto veci podotýkam, že v Nemecku už v VIII. storočí stavali kostoly i z kameňa; také boly na príklad: kostol sv. Emmeráma v sídle kniežatskom v Regensburgu (r. 740), Münster v Aachene (pred 798), ďalej v Lorsche, vo Fulde, kde neskôr (c. 820) postavil opát Eigil krásnu kaplu cemeteriálnu, ktorá i dnes stojí a inde³¹⁾; v IX. storočí boly tam také kostoly už obvyklé. Kostol nitriansky ale stavali, ako som to vyššie spomenul, Nemci, ktorí už vedeli stavať z kameňa, teda kostol kamenný vystavať mohli. A že ho taký aj vystavali, tomu nasvedčujú viaceré údaje a okolnosti. Privina chodil osobne v kniežatskom sídle v Regensburgu, kde bol Ludvikovi kráľovi Ratbodom predstavený; tam stál už vtedy z kameňa murovaný veľký kostol sv. Emmeráma³²⁾, tak čosi prirodzené bolo, že i on na svojom kniežatskom hrade chcel mať kostol murovaný. Ináč silne pravdepodobným činí to aj analogia neskoršej stavby Privinovej. Vyššie som spomenul, že Privina, keď už bol v Moosburgu, pýtal si od salzburgského biskupa remeselníkov pre stavbu kostola, ktorí mu ich aj poslal, a to murárov (muratores), maliarov (pictores), tesárov atď. Títo murári vystavili mu samozrejme chrám murovaný a to k úcte sv. Hadriána. Tento jeho kostol stál ešte — ovšem už v rumoch a len z čiastky — i v roku 1842. Totiž vtedy, v r. 1842 stály ešte dosť znateľne rupy hradu Privinovho v Blatne (Szalavár), ktoré ten rok navštívil, premeral a nakreslil náš Ján Kollár, ktorého nákres tu aj podávam. (Vid' vyobrazenie č. 2.). Kollár opisuje a aj nákres vyznačuje

³⁰⁾ Píše tam: „Máshonnan ismét tudjuk, hogy a nyitrai egyház, melyhez a szlávok annyi dicsőséget kötnek, alig lehetett egyéb egy fatemplomnál és a hozzá ragasztott lakóháznál.“ Srovnaj Nyitra Vármegye, str. 531. — Ovšem autor zabúda udať prameň, odkiaľ to vie tak bezpečne. No ale ten kostol bol slaviansky, musel sa teda znehodnotiť!

³¹⁾ Srovnaj Frankl, Die frühmittelalterliche und romanische Baukunst, str. 14—43.

³²⁾ Vid' Frankl, tamtiež, str. 15. a 135—136.

Obr. 2. Pôdorys Prizinozho hradu v Moosburgu
(Szalavár) v Zadunajsku. (X-kostol.)

murovaný kostol.³³⁾ (Vid' X na nákrese). Tak keď o niekoľko rokov pozdejšie dal si on stavať na novom svojom hrade z tvrdého materiálu svoj kostol, predpokladať musíme, že aj na predošlom svojom sídelnom hrade, v Nitre, urobil to podobne. Ani nie je pravdepodobné, že by neaký chatrný drevený kostol bol prišiel posviacať sám arcibiskup z tak ďalekého Salzburgu. Potom teiner nemysliteľné je, že by pri jednom nepatrnom drevenom kostolíku bolo bývalo o 50 rokov sriadené biskupstvo. Tak teda Dedek-Crescens sa rozhodne mýli. Všetky okolnosti: stavba jeho Nemcami, u ktorých kamenné stavby kostolov boli už obvyklé, potom stavba jeho na samom hrade kniežatskom, posvätenie jeho samým arcibiskupom, neskoršie stavby Privinove v Blatne a sriadenie pri ňom o pár desaťročí biskupstva, poukazujú na to, že kostol Privinov v Nitre nebol neakou drevenou budovou, ale, že bol už z tvrdého materiálu stavaný.

Jaká bola potom jeho podoba? O tom tiež nieto zpráv a odkázaní sme na analógie. Keď asi o sto rokov (r. 927) sv. Václav staval svoj kostol k úcte sv. Víta na hrade pražskom, ten dľa popisu Kozmasa vystavil ho okruhlým (rotunda).³⁴⁾ A tak sa stavaly potom po jeho vzoru všetky staré kostoly v Čechách ba i v Poľsku. Otázka je, či aj Privinov kostol bol taký okruhlý.³⁵⁾ Na túto otázku na základe staršej a bližšej analógie odpovedať musíme záporne. Totiž kostol Privinov v Blatne, stavaný o niekoľko rokov pozdejšie

³³⁾ Koillár udáva: „W kaute mezi sewernau a východní stranau stál chrám, nebo u písmeny X jsou posawad rumy swatyně čili *kaplnky*, na jejichž odpadlých stěnách a zdích ještě i nyní malování widěti; poněwadž podobné až zbledlé však nepoškozené staromalby i w Pěti Kostelském, tomuto sauwekém chrámu posawad se nalezají, prawde podobno, že i tyto Salawarského chrámu pocházejí ještě od oněch malírův, o nichž Anonymus Salisb. píše etc.“ Vid' jeho cestopis do Horní Itálie, Pešť, 1843, str. 12. Tam je aj vyobrazenie hradu. — Poznámam, že materiál hradu a kostola Privinovho v Szalavári okolití Maďari už úplne rozniesli. Zo starých zrúcanín hradu Privinovho, kde pozdejšie stál kláštor benediktínov, zachovali sa isté pamätnosti, uschované v dnešnom novšom a inde postavenom kláštore v Szalavári. Ich obrázok tiež tu podávam. (Vid' obraz č. 3.) Možná, že sú ktorési z doby Privinovej.

³⁴⁾ Vid' poznámku č. 37.

³⁵⁾ Túto otázku preto dávam, lebo u nás sa myslí, že rotundy sú najstarším tvarom našich kostolov. Áno, sú nimi v Čechách, ale nie u nás. Ináč pohoovoríme si o tom ešte dole nižšie.

ako nitriansky, a to možná tými istými murármi, neukazuje rotundu, ale tvar bazilikálny, starorománsky, ako to dobre badať z podlhovastého románskeho apsisu na nákrese Kollárovom. (Viď vyobrazenie 2. litera X.) Teda i náš nitriansky kostol bol tej istej podoby.

Aká bola teraz jeho veľkosť. Tú určoval zrejme jeho účel. Nebol to neaký kostol kláštorský alebo biskupský, predpokladajúci väčšie rozmery, ale bol on stavaný za hradnú kaplu kniežaťa, bol teda rozmerov menších.³⁶⁾ Potvrďuje to i analogia jeho neskôr na Blatne vystaveného kostola, ktorý bol tiež menších rozmerov, lebo Kollár, ktorý videl ešte jeho rumy, označuje ho menom „kaplnka“, ďalej analogia prvotného kostola sv. Víta na hrade pražskom, stavaného sv. Václavom. Kosmas opisuje, že keď v roku 960 prišiel knieža Spitihnev na deň sv. Václava do tohoto kostola, vidiac, že nie je veľký (*ecclesia non adeo magna*) a nie je spôsobilý pojať ľud shromaždený na slávnosť sv. Václava, pochovaného v ňom, ba že aj k nemu pristavený kostolík (*ecclesiola*) sv. Vojtecha je veľmi malý a v ňom i telo svätca veľmi tesne umiestnené, rozhodol sa obidva kostolíky sboriť a pre obidvoch svätcov väčší kostol postaviť.³⁷⁾ Kostol sv. Víta (a aj kostol sv. Vojtecha) na hrade pražskom bol teda malým, hoci bol po sto rokoch už vo vyvinutejších pomeroch stavaný; zrejme je teda z toho, že i kostol Privinov na hrade nitrianskom stavaný k podobnému účelu, za hradnú kaplu, nemohol byť veľkým.

³⁶⁾ O hradných kaplách viď Könyöki, A középkori várak különös tekintettel Magyarországra, str. 84—87. Jedna z najstarších hradných kaplí zachovala sa na Slovensku — okrem našej nitrianskej — na hrade trencianskom blízko hlbkej studne. I tá je malá.

³⁷⁾ Kronikár Kosmas (zomrel 1125) píše o tomto nasledovne: „Anno Dominicæ incarnationis 960 cum ad festum sancti Venceslai dux Spitignev venisset Pragam, videns ecclesiam sancti Viti non adeo magnam nec capessentem populum concurrentem ad festivitatem sanctam, quam videlicet s Venceslaus construxerat, ad similitudinem Romanæ ecclesiæ *rotundam*, in qua etiam corpus eiusdem sancti Venceslai, quiescebat, similiter et aliam ecclesiolam, quæ contigua et quasi in porticu sita eiusdem ecclesiæ, cuius in medio nimis in arcto loco erat mausoleum s. Adalberti, optimum ratus fore, ut ambas destrueret et unam utrisque patronis construeret ecclesiam.“ Fontes rerum Bohemicarum, t. II., p. 92.

Titul kostola, t. j. patron jeho, na ktorého úctu bol vysvätený, tiež nie je udaný. Až v jedenástom storočí počujeme o tom, že kostol nitriansky zasvätený je k úcte sv. Emme-

Obr. 3.

*Starožitnosti, vykopané na hrade Privinovom
v Moosburgu (Szalavári.)*

ráma.³⁸⁾ No vzhľadom na to, že cirkev pridržiava sa i pri prestavbách, poťažne novostavbách kostolov pôvodného titulu, môžeme mať za isté, že i pôvodne vystavený bol k úcte

³⁸⁾ Legenda sv. Zorarda a Benedika, svätcov nitrianskych, spísaná biskupom Maurom († 1070) spomína toto: „Positus autem est ibidem Benedictus in basilica s. Emmerami martyris in eadem sepultura, qua pausabant ossa beati Andreae, eius s. Patris.“ Endlicher, Monumenta Arp., str. 137.

sv. Emmeráma. Titul tento aj ináč veľmi sa hodí do časového a miestneho okružia. Sv. Emmerám totiž v Regensburgu mal vtedy zasvätený kostol a kláštor, kde bol kedysi biskupom a kde bol aj pochovaný.³⁹⁾ Regensburg ale bol sídlom jedného sufragána salzburgského arcibiskupa, a spolu sídlom bavorských kniežat, ktorí sa do kostola sv. Emmeráma, biskupskej to spolu katedrály, aj pochovávali. I Ludvik kráľ, dobrodinca Privinov, ktorý ho dal pokrstiť a späť uviesť do jeho kniežatstva, tu sídlil a tu mu bol Privina predstavený. Blízka bola tedy Privinovi idea, že ako v kniežatskom sídle v Regensburgu, v bydlisku k tomu jeho dobrodinca, je sv. Emmerám patrónom, tak i v jeho kniežatskom sídle v Nitre, aby bol kostol zasvätený na jeho titul.⁴⁰⁾

Kňazov obdržal náš kostolík z prvoti prirodzene nemec-kých a to vzhľadom na to, že kraj patril pod jurisdikciu salzburgského biskupa, akiste z okolia Adalráma z diecézy salzburgskej, poťažne zo samého Salzburgu.⁴¹⁾

³⁹⁾ Životopis tohoto Emmeráma († c. 715) napísal a pamiatku jeho zachoval Aribo, biskup vo Freisingu, pod titulom Vita s. Emmerami (Boll. Sept. VIII., 1889, str. 211 a nasl.) — Dľa neho bol Emmerám najprv v Poitiers — biskupom. Odhodlajúc sa hlásať vieru kresťanskú medzi pohanmi Pannonie, vybral sa na cestu a došiel do Regensburgu, sídla kniežaťa Theodo, ktorý zadržal ho tam, aby pracoval medzi Bavormi. On aj ostal tam za tri roky, potom ale vybral sa na cestu do Ríma, na ktorej bol od Lamberta, syna kniežaťa Theodo zavraždený ako udajný svodca jeho sestry Oty. Na to bol pochovaný najprv v Aschheime, neskôr, keď nevina jeho bola dokázaná, prenesené bolo jeho telo do Regensburgu a tam v kapli sv. Juraja uložené, ktorá odtedy aj kaplou sv. Emmeráma bola menovaná. Neskôr vystavený bol k jeho úcte väčší kostol a ten zväčšený opäť na veľkú baziliku. — Srovnaj ešte Hauck, Realencyklopedie, V., str. 338—339.

⁴⁰⁾ Zaujímavé je, že asi z tých istých dôvodov i sv. Václav, keď po sto rokoch zamýšľal na pražskom hrade stavať chrám, chcel ho pôvodne venovať tiež k úcte sv. Emmeráma. Ale potom od toho odstúpil. Poučuje nás o tom staroslovanská legenda o sv. Václavovi, zvaná leg. Voskoská, ktorá hovorí: „I vložil mu Boh do srdca takú myšlienku, vystavať chrám v mene sv. Emrama.“ Fontes rerum Bohemicarum, I., str. 130.

⁴¹⁾ Nasleduje to z toho, že aj pre nové kostoly Privinove v Moosburgu a v okolí poslaní boli kňazi zo Salzburgu, poťažne z diecézy salzburgskej. V *Conversio Bagoariorum* totiž čítame: „Quam diu enim ille (Privina) vixit, nihil minuit rerum ecclesiasticarum, nec subtraxit de potestate praedictae sedis, sed admonente archiepiscopo, prout valuit, augere studuit; quia ad augmentum

Sama vysviacka ale konala sa pravdepodobne v jaseňi, a to dňa 22. septembra na deň sv. Emmeráma, patróna kostola. Vykonal ju osobne sám Adalráam, ktorý došiel dľa zvyku tej doby akiste s hodným sprievodom a bol počas slávnosti hosťom Privinu.

Tak toľkoto a len toľkoto môžeme povedať o vzniku a posviacke nitrianskeho kostola Privinovho; bližšie podrobnosti o tom zahalené sú večnou tmou.⁴²⁾

servitii Dei primitus post obitum Dominici presbyteri Swarnagal presbyter ac praeclarus doctor illuc missus est cum diaconis et clericis. Post illum vero Alfridum presbyterum et magistrum cuiusque artis Liuprammus illuc direxit; quem Adalvinus successor Liuprammi archipresbyterum ibi constituit commendans illi claves ecclesiae curamque post illum totius populi gerendam.“ Vid' Monum. Germ. SS. XI., str. 13.

⁴²⁾ Spomenúť hodno predsa ešte jednu zaujímavú vec. Prameň náš *Conversio Bagoariorum* udáva, že Privina „fide instructus baptisatus est in ecclesia s. Martini loco Treisma nuncupato curte videlicet pertinenti ad sedem Iuvavensem.“ Toto Treisma nie je iné, ako neskoršie Traisma ad s. Hyppolitum, dnešné Sanct-Pölten, kde už počas tamojšieho pobytu Privinovho jestvoval okrem kostola sv. Martina i starý kláštor Benediktínov k úcte sv. Hyppolita. (Srov. Mayers *Conversations Lexikon* 4. Aufl. B. XIV., str. 295.) A čo vidíme? V Nitre na Zobore už pred sv. Štefanom pred obrátením Maďarov jestvuje kláštor sv. Hyppolita, do ktorého počiatkom vlády sv. Štefana prichádza sv. Zorard, a jestvuje tam až do najnovších časov na starom hradišti medzi pravekými valmi i prastarý kostol sv. Martina. Teda také isté ako v Treisme, kde bol Privina pokrstný. Toto nebude náhoda. Ale pravdepodobné je, že i týmto on položil základy, veď aj v novom svojom sídle v Moosburgu za Dunajom vystavil až tri kostoly (P. Marie, sv. Hadriána a sv. Jána Krstiteľa) a v okolí jeho ešte asi 30 kostolov.

II. Jeho ďalšie osudy.

1. knieža Privina netešil sa dlho svojmu novovysvätenému kostolu. Z neznámej príčiny pohneval sa s Ratbodom, svojím ochrancom, a pred hroziacim mu nebezpečím utiekol i so svojím synom Kozelom a svojimi vernými do Bulgárie⁴³⁾, a viac sa na Slovensko ani nevrátil.⁴⁴⁾

Pri kostole ostali neakí nemeckí kňazi, ktorí pokračovali v započatom diele, v šírení kresťanstva. Kostol sám ale stal sa hradnou kaplou neakého, od Mojmíra sem vyslaného kniežaťa. Ako takýto spomína sa tu od roku 863 Svätopluk, ktorý prinajmenej až do roku 870, keď stal sa panovníkom celej Moravy, sídlil na hrade nitrianskom.⁴⁵⁾ Teda i on chodieval sa modlievať do neho.

⁴³⁾ Vid' poznámku č. 22.

⁴⁴⁾ Jeho ďalší osud bol na krátko nasledujúci: Z Bulgárie prešiel k Ratiárovi, slovanskému kniežatu pri Sáve; keď ale ten pred bavorským vojskom utiekol, utiahol sa ku grófovi Salachovi, ktorý smeril ho s Ratbodom. Na to asi na prímluvu Ratbóda a jeho priateľov, dal mu Ľudvik, kráľ nemecký, okolie Blatna pri Sale v Zadunajsku, najprv v leno, potom za majetok. Privina založil si tam hrad Moosburg (Blatno, Szalavár) a založil spolu i nové kniežatstvo. Vyvíňoval tu najmä na poli cirkevnom veľmi požehnanú činnosť, vystavil v samom Moosburgu tri chrámy a v jeho kniežatstve ešte asi 30 kostolov. Umrel v r. 860 alebo 861 v bitke proti Moravanom. Jeho kniežatstvo ale sedelil syn jeho Kozel. — Vid' obširnejšie v dodatku!

⁴⁵⁾ Hrad Nitra sa v prameňoch výslovne neudáva ako sídlo Svätoplukove, no je z nich patrno, že aspoň vo výšspomenutom čase tu sídlil. Totiž zjavné je z nich, že v rokoch 863—870 jestvovaly na moravskom území až dvoje kniežatstvá: Rastislavove a Svätoplukove. Fuldenské annále, ktoré opisujú tunajšie deje, celkom zreteľne to udávajú na viacerých miestach. Na príklad k roku 869 čítať tam: „Qui (Carolus) cum exercitu sibi commissio in illam ineffabilem Rastici munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset, Dei auxilio fretus omnia moenia regionis illius cremavit... Nec minus Carolmannus „regnum“ Zwentibaldi nepotis Rastici igne et gladio depopulabatur.“ Mon. Germ. SS. I. 380—381. — K roku 870 zas čítame: „Zwentihald nepos

Že kostol náš i po odchode Privinovom sa zachoval a pretrval i v ďalších desaťročiach, na to máme dokumentárny dôkaz v tom, že v roku 880 sa výslovne spomína cirkev (t. j. kostol) nitrianska; totiž vtedy pápež Ján VIII. na žiadosť Svätoplukovu vymenoval a vysvätil k nej za biskupa nemeckého kňaza Wichinga.⁴⁶⁾ Teda v ten čas kostol Privinov nie len jestvoval, ale ako chrám kniežatského hradu bol

Rastici, propriis utilitatibus consulens se Carlomanno una cum „*regno*“, quod tenebat tradidit. Unde Rastiz vehementer iratus nepoti occulte ponit insidias... sed iusto iudicio Dei captus est laqueo, quem tetendit: nam ab eodem nepote suo comprehenditur, ligatur et Carlomanno praesentatur... Carlomannus vero „*regnum*“ illius nullo resistente ingressus cunctas civitates et castella in dedicationem accepit.“ Annal. Fuld. Monum. Germ. SS. I., str. 382. Ako vidno, boly tu teda dve kniežatstvá. Rastislav sídlil na Devíne („Hludovicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus Rastizem in quadam civitate, quae lingua gentis illius *Dowina*, id est puella, dicitur, obsedit.“ Mon. Germ. SS. I., str. 378) to bola tá jeho „ineffabilis munitio“; bol teda kniežatom Moravy v užšom slova smyslu, rozprestierajúcej sa na oboch brehoch Moravy, teda i na čiastku dnešného Slovenska až po Malé Karpaty. V Čechách mali svoje knieža (Bořivoj), v Zadunajsku panoval Kozel, syn Privinov, tak že pre Svätopluka neostáva iné ako Slovensko. Majúc teda Slovensko, kde mohol sídliť inde ako v Nitre, v sídle kniežatskom už za Privinu, opisovanom za také aj Kronikou Anonymusa, (Cap. 35 a 37. Endlicher, Monum. Arpadiana, str. 29—33) pri dobytí jej Maďarmi. — Potvrzuje jeho sídlenie v Nitre ináč i povest zachovaná už u Kosmasa († 1125) o jeho pustovníčení na Zobore pri Nitre. Píše on medzi iným: Fugit (Svätopluk) ad locum in latere montis Zober situm, ubi olim tres heremitae inter magnam et inaccessibilem hominibus silvam eius ope et auxilio aedificaverant ecclesias. Srovnaj Fontes rerum Bohemicarum II., str. 27. (Je to možná ohlas pamiatky o dostavení kláštora sv. Hyppolita Svätoplukom). Opakuje sa táto tradícia i v kronike Dalimilovej (st. XIV.), ktorá hovorí:

„I jede tajne na pušciu
i by do své smrti v tom húšciu
I dnes na tom mieste črní mníše pějú
A tomu klášteru v Uhriech Zabor dějú.“

(Srovnaj Dalimil č. 24. vyd. Laichter, Praha, 1920, str. 50.) — Taktiež potvrdzuje to i slovenská tradícia vyjavená pekne v našej národnej piesni spievajúcej o Nitre:

„Ty si bola sídlom kráľa Svätopluka,
Keď tu panovala jeho mocná ruka.“

Teda sídlil tu aj on.

⁴⁶⁾ V listine Jána VIII. z roku 880 čítame: „Ipsum quoque presbyterum nomine Vichinum, quem Nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sanctae ecclesiae Nitriensis; quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem, sicuti sancti canones docent, esse iubemus.“ Fejér, Codex dipl. I., str. 215.

tak významný, že založené bolo k nemu i biskupstvo, najstaršie to jestvujúce biskupstvo v našej republike.⁴⁷⁾

To bolo už za časov sv. vierozvestov Cyrilla a Methoda, ktorí v r. 863 došli na naše kraje. A výšmenovaný rok (880) i preto je významný, že môžeme tvrdiť o ňom bezpečne, že aspoň Method istotne chodil vtedy v Nitre⁴⁸⁾, (Cyrill medzi časom, dňa 14. februára 869 umrel v Ríme) a šliapala jeho svätá noha i pôdu tohoto kostola, v ktorom bezpochybne aspoň vtedy odbavoval i sv. obrady a to v reči našich predkov. Veď musel predsa ako arcibiskup celej Moravy a tak i Slovenska uviesť, inštalovať svojho sufragána v jeho biskupský úrad.

Wiching od roku 880 až tak do roku 892 spravoval nitrianske biskupstvo, kedy vo vojne Svätopluka s Arnulfom Slovensko navždy opustil.⁴⁹⁾ Do roku 892, do jeho odchodu, máme teda jestvovanie kostola Privinovho ďalej dokázané, lebo ako biskup nemohol byť predsa bez kostola.

No, zachoval sa on aj po jeho odchode. Počas jeho 12-ročného biskupovania utvorila sa tu dozaista už neaká kapitula, pravda v tehdajšom smysle⁵⁰⁾, ktorej členovia opatrovali ďalej kostolík.

Ba máme stopy po tom, že jestvoval on ešte aj v roku 900. Totiž ten rok Mojmír II., panovník moravský, ktorý medzi časom odstránil bol svojho mladšieho brata Svätopluka II. z Nitry⁵¹⁾ (899) a stal sa samovládcom i na

⁴⁷⁾ Pražské biskupstvo založené bolo až v roku 973, (Novotný, Č. Dejiny I. 1., str. 587) a olomúcke až v r. 1063 (Dudík, Dejiny Moravy II., str. 211); ostatné sú teprv všetky mladšieho pôvodu.

⁴⁸⁾ Pramene sa výslovne nikde nezmieňujú o tom, že by bol Method chodil i v Nitre; no v tomto prípade nemohol tu nijak chybovať.

⁴⁹⁾ V roku 893 (2. sept.) už ako kancelár Arnulfov sa spomína. Monum. Boica, XI. 436. Alleg. Ginzl, Geschichte der Slawenapostel C. u. M., str. 98., nota 7. Onedlho stal sa biskupom passauským, ale Deotmar, arcibiskup, ho z tohto úradu r. 899 sosalil. Viď Fejér, Cod. Dipl. I., str. 228.

⁵⁰⁾ Kapituly, založené už roku 742, rozšírily sa hlavne po synode Aachenskej roku 817 a to hlavne po Nemecku a krajinách od neho odvislých. Wiching ako Nemec tiež sotva bol bez kapituly, ktorá bola v jeho vlasti už obvyklou.

⁵¹⁾ Bavori ho oslobodili zpod obležania a odviedli kdesi do Nemecka, kde zmiznul bez stopy. Srovnaj Annales Fuld. ad a. 899. — Monum. Germ. SS. I., str. 414.

Morave i na Slovensku. obrátil sa na pápeža Jána IX. s prosbou, aby zpät uviedol do života v jeho krajine cirkevnú hierarchiu, ktorá vypudením Gorazda a odchodom Wichingovým bola temer zanikla. Pápež vyhovel jeho žiadosti a vyslal na Moravu 3 biskupov, ktorí ordinovali tu jedného arcibiskupa a 3 biskupov.⁵²⁾ Z týchto jeden dostal sa bezpochyby na sriadené už biskupské sídlo do Nitry. Jeho meno nie je známe, no možná menoval sa Alchuinus (ďľa staršieho čítania Alevinus), ktorého čo nitrianskeho biskupa spomína jedna nepravá síce, no, prastará listina.⁵³⁾ Teda i za dejstvovania tohoto biskupa musel ešte stáť náš kostolík a to prinajmenej až do zániku Veľkej Moravy, čo počíta sa od roku 907, totiž od prehratej veľkej bitky pri Bratislave tohože roku.⁵⁴⁾

Ako vidieť z týchto mojich udajov, dá sa ten kostol stopovať až po zánik Veľkej Moravy. Uvedené pramene predpokladajú ho dosť zreteľne ako jestvujúci za celý ten čas, tak že môžeme tvrdiť o ňom celkom bezpečne, že zachoval sa až do zániku Veľkej Moravy, do 907. roku. Ináč nie je na

⁵²⁾ V roku 900 bavorskí biskupi sťažujú sa Jánovi IX. pápežovi, že vyslal na Moravu vyššpomenutých biskupov, o ktorých udávajú, že: „Intrantes enim praedicti episcopi in nomine Vestro, ut ipsi dixerunt, ordinauerunt in uno eodemque episcopatu unum archiepiscopum... et tres suffraganeos eius episcopos.“ Fejér, Cod. Dipl. I., str. 230.

⁵³⁾ Otázna listina patrí medzi falzifikáty pripisované Piligrinovi, passauskému biskupovi, ktorý umrel v roku 991. Pochádza teda už z X. stoloetia, (Udáva sa do roku 826), v ktorom vedieť mohli v blízkom Passaue meno nitrianskeho biskupa po Wichingovi. Hovorí sa v nej: „Eugenius episcopus, servus servorum Dei, Rathfredo sanctae Favianensis ecclesiae et Methodio Speculi Juliensis, quae Sorigiturensis nuncupatur, atque, *Alchuino* (Fejér: Alevino) *sanctae Nitriensis*, parique modo Annoni sanctae Vetvariensis ecclesiae episcopis etc.“ Srovňaj: Friedrich, Codex Dipl. Boh. I. 333. a Fejér, Cod. dipl. Hung. I., str. 158. — Zaujímavé je, že Nitra menuje sa tu správne svojím starým menom: „Nitrava.“

⁵⁴⁾ V novo objavených salzburgských annáloch (Chronicon mundi) stojí k roku 907: „Bellum pessimum fuit ad Brezalauspurc 4° Nonas Julii.“ — Vid' Klebel, c. d. Mittheilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 1921, str. 37. Táto bitka sa môže považovať ako koniec Veľkej Moravy. Potvrďuje to i kronikár Regino, ktorý k roku 894 udáva: „cuius regnum filii eius (Svätoplukovi) paucis tempore infelicitate tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus.“ A keďže jeho kronika končí sa rokom 908, vidieť z toho, že Veľkej Moravy r. 908 už nebolo, teda bitka pri Bratislave r. 907 bola opravdu koncom Veľkej Moravy.

tom nič zvláštneho, veď jedná sa o puhyých 70 až 77 rokov, dobu to pre jednu budovu tak krátku, ktorú mohol pretrvať.

2. Po zániku Veľkej Moravy (907) stalo sa Slovensko a tak aj naša Nitra a v nej i kostol Privinov javiskom maďarských nájazdov. Nastala krušná doba pre Slovákov tak v ohľade národnom, ako cirkevnom, no, tú neidem teraz opisovať. Čo sa stalo s naším kostolom? Zachoval sa, pretrval tieto búrlivé časy a či zanikol? Otázka, na ktorú veľmi ťažko je odpovedať. No, pokúsím sa predsa dať na ňu odpoveď.

Asi o 170 rokov po zániku Veľkej Moravy spomína sa na nitrianskom hrade opäť neaký kostol. Spomína ho Maurus, biskup pätikostolský, v životopise sv. Zorarda a Benedika, nitrianskych pustovníkov, ktorý napísal medzi rokami 1064—1070. Vypráva tam, že v tomto kostole, ktorý menuje „Basilica S. Emmerami“, pochovali mŕtvé telo pustovníka Benedika a to do tohože hrobu, v ktorom odpočívaly pozostatky jeho svätého majstra Zorarda.⁵⁵⁾ V čase spísania tohoto životopisu⁵⁶⁾, teda najneskôr roku 1070, v ktorom Maurus už umrel, jestvoval iste v Nitre neaký kostol, a to k úcte sv. Emmeráma.

No z toho životopisu videť i to, že on jestvoval hodne prv. Totiž Maurus udáva i to, že rôzne zprávy o sv. pustovníkoch, najmä zázraky prihodivšie sa po ich smrti, porozprával mu Filip, opát zoborský, a to vtedy, keď i on Maurus, bol ešte *opátom*.⁵⁷⁾ Maurus ale dľa v zprávach svojich vždy spoľahlivej bratislavskej kroniky (*Chronica*

⁵⁵⁾ Vid' citát o tom v poznámke č. 38.

⁵⁶⁾ *Terminus a quo* spísania životopisu určuje sa tým, že Maurus udáva v ňom, že polovičku ciliciumu Zorardovho, obdržanú od zoborského opáta Filipa, daroval Gejzovi „dux“-ovi. (*Cuius catenae partem mediam ab abbate eodem impetratam et usque nunc custoditam petitioni ducis christianissimi Geysae cum desiderio mihi pro ea instanti, negare nequivi.*“ Endlicher, *Monum. Arp.*, str. 137.) — Geysa bol duxom v r. 1064—1074 pod Šalamonom kráľom; teda medzi počiatkom jeho vojvodstva (1064) a smrťou Maura (1070) bol spísaný ten životopis.

⁵⁷⁾ V spise jeho čítame: „*Quae sequuntur Philippus abbas mihi abbati constituto enarrare consuevit...*“; a ďalej: „*Sepulto quoque viri beati corpore, quae per revelationem abbatis Philippi cognita digna videbantur esse memoria, notavi.*“ Endlicher, *Mon. Arp.*, str. 136—137.

Posoniensis minor) v roku 1036 ustanovený bol už za biskupa⁵⁸⁾, teda tie zprávy obdržal ešte pred týmto rokom, z čoho vidieť, že kostol sv. Emmeráma jestvoval už v roku 1036, keď Zorard a Benedik už dávno ležali pochovaní v ňom.

Ďalší kritický rozbor textu Maurovho posunuje i tento termín do predu. Maurus vypráva, že Benedik, učedník Zorardov, po smrti svojho majstra ešte tri roky pustovníčil, na čo ho zbojníci zabili a mrtvé telo jeho hodili do Váhu, kde ono za celý jeden rok neporušené zotrvalo, na čo ľudia, jedným stále nad ním poletujúcim orlom naň upozornení, ho vytiahli a do baziliky sv. Emmeráma v Nitre pochovali.⁵⁹⁾ Z tohoto vidieť, že pochovanie samého Zorarda stalo sa do baziliky sv. Emmeráma, 4 roky pred pochovaním mrtvého tela Benedikovho. Opát Filip ale vyprával ešte pred 1036. rokom Maurovi o týchto udalostiach, teda aj o pochovaní Benedikovom, z čoho zrejme je, že pochovanie Zorardovo nemohlo sa stať už po 1032. roku, tak že kostol sv. Emmeráma stál istotne už v roku 1032. Potom opát Filip vyprával aj o 2 zázrakoch, ktoré sa po smrti Zorardovej prihodily. Z týchto v jednom udáva, že istý zbojník usmrtený svojimi druhmi a zanesený do celly, jaskyne Zorardovej, ožil tam, na čo potom ostal tam a pustovníčil tam *až do svojej smrti*.⁶⁰⁾ To poukazuje na dlhší čas uplynulý medzi pochovaním Zorardovým a rozpravou opáta, tak že to pochovanie

⁵⁸⁾ V kronike tejto čítame: „Anno 1036 Maurus episcopus est effectus.“ Endlicher, Mon. Arp., str. 55.

⁵⁹⁾ Maurus udáva: „Qui et ipse (Benedik) patre suo defuncto locum eundem desertum inhabitare decrevit. Cum *per tres annos* exemplo magistri districtie vitam ageret, latrones supervenientes et multam apud ipsum pecuniam esse sperantes ad ripam fluminis Wag iugulaverunt et in ipsam aquam demerserunt. Diu vero corpore ipsius quaesito et non invento *per integrum annum* visa est aquila in ripa fluminis Wag, quasi quaedam observatura, sedere, per quam de corpore certi effecti quemdam in aquas intromergi fecerunt et sic integrum quasi nuper obiisset, invenerunt. Positus est autem ibidem Benedictus in basilica Beati Emmerami Martyris etc.“ Endlicher, Mon. Arp., str. 136.

⁶⁰⁾ Čítame tam o tom: „Illis autem prae gaudio plorantibus et ut discederet cum eis rogantibus dixit se nunquam ab ea cella discessurum, sed ibi in perpetuum Deo et s. Zoerardo serviturum. Fecit itaque, quod promisit et usque ad obitum suum ibi permansit.“ Endlicher, Mon. Arp., str. 137.

stalo sa iste prv, ako roku 1032. No berúc na tie dva zázraky iba dva roky, prichádzame k záveru, že pochovanie Zoradovo stať sa muselo najneskôr tak 1030. roku a tak i kostol sv. Emmeráma musel už v r. 1030 jestvovať.

Rok 1030 môžeme brať teda za pevný termín, kedy na nitrianskom hrade, byvšom už pod mocou Maďarov, jestvoval jeden kostol, ktorý sa menoval bazilikou⁶¹⁾ sv. Emmeráma. Do neho pochovali okolo roku 1030 Zorarda a po 4 rokoch Benedika.

Bolo by to práve 200 rokov po založení a posviacke Privinovho kostola a tak ca 123 roky po zániku Veľkej Moravy, kedy on ešte iste jestvoval.

Otázka je teraz, čo to bol za kostol a v jakom pomere bol on k starému pred 200 rokmi vystavenému a pred 123 rokmi ešte stojacemu kostolu Privinovmu.

Sú dve možnosti. Alebo to bol ten starý kostol Privinov, ktorý zachoval by sa bol od pádu Veľkej Moravy (907) až do 1030 roku, alebo že to bol kostol nový, od Privinovho neodvislý.

Ktorý pád z týchto zodpovie teda skutočnosti?

Na túto otázku staré pramene nedávajú nám žiadnej priamej odpovedi, lebo od roku 907, keď isto jestvoval ešte kostol Privinov, až do roku 1030, keď opäť isto zjavuje sa nám kostol sv. Emmeráma v Nitre, nieto v nich o nejakom nitrianskom kostole žiadnych správ.

No, nachádzajú sa v nich predsa naznačené isté okolnosti, ktoré aspoň indirektne na našu otázku posvietia a umožňujú nám orientovať sa v nej.

Pozrime teda pri svetle týchto na prvú možnosť, že totiž ten v r. 1030 v Nitre jestvujúci kostol bol by totožný s kostolom Privinovým, ktorý pretrval by bol i po páde Veľkej Moravy až do 1030 roku.

Je to možné? Nespustošili, nezničili ho zem našu okupujúci Maďari?

⁶¹⁾ Termín „bazilika“ vyskytuje sa v prameňoch iba tu, teda jeden jediný raz. Inokedy spomína sa vždy len čo „ecclesia“. Preto z neho nezasleduje, že to bola opravdivá bazilika, t. j. neaký veľký trojloďný kostol.

Odpoveď na túto otázku uľahčuje nám tá dnes už celkom bezpečne zistená okolnosť, že Maďari až v rokoch 1018—1025 po prijatí kresťanstva obsadili a privlastnili si trvale Slovensko⁶²⁾, a tak i našu Nitru. Dotedy, keď aj napadli a vydrancovali ju⁶³⁾, hádam i viac razy, nepatrila im. Keď ale nepatrila im, tak ani nemohli kostol tento trvale zrušiť, po prípade zboriť. Vtedy ešte nebolo kanonov, ani pušiek, že by tými boli ho pri dobýjaní rozstrieľali, ich šípy ale na kamennej budove⁶⁴⁾ kostola málo škody spôsobili. Iba že ho hádam podpálili, ako to mali v obyčaji⁶⁵⁾, no, to dalo sa opraviť. Pre maďarské nájazdy môhol teda pretrvať, a ľud slovenský, ktorý i po páde ríše Veľkomoravskej pretrval

⁶²⁾ Že Maďari až počiatkom XI. storočia obsadili Slovensko a nie hneď po páde Veľkej Moravy, alebo v medzičasi, to dosvedčujú bezpečne súvéké pramene. Tak Konstantín Pophyrogenetos v svojom diele „De administrando imperio“, písanom roku 949—952 udáva presne ich tehďajšie sídla. Píše tam (v kap. 42), že: *Καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τούρκοι (meno Maďarov u neho) πέραθεν του Δανουβέως ποταμου εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν* (zadunajská časť Veľkej Moravy), *ἀλλὰ καὶ ἐνθεν μέζον του Δανουβέως καὶ του Σάβα ποταμου.* Srovň.: A magyar honfoglalás kútfoi, Bpest, 1900, str. 131. Teda usadení boli za a pred Dunajom a Sávou, v niekdajšej to Pannonii, kde mali za stáročia i svoje hlavné mesto Stolný Belehrad (Székesfehérvár), potom, ako sa ďalej uvádza, ešte pri Temeši, Maroši, Kríži (Kőrös) a Tise; o slovenskom kraji nie je tu žiadnej zmienky, neuvádza sa ani jedna slovenská rieka. Tu smerom k horám *προς τὰ ὄρη* bývali dľa neho *Χρῶνται* naši to predkovia. — I počiatkom XI. storočia, nepatrilo Slovensko ešte Maďarom, ale Poľsku. Kronika Uhorsko-Poľská udáva o tom: „nam termini Polonorum ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem (Jager, Eger) ibant, demum in fluvium, qui Tisia nominatur, cedentes regyrabant iuxta fluvium, qui Cepla (Topla) nuncupatur usque ad castrum Salis (Soľnohrad), ubi inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant.“ Bielowski, Mon. Pol. I., str. 505. Bolo to za Boleslava Chrabrého († 1025). Slovensko v roku 1018, poťažne až 1025, po smrti Boleslava Chrabrého bolo zaujaté Maďarmi. Vid' o tomto všetky doklady: Chaloupecký, Staré Slovensko, str. 28—34.

⁶³⁾ Na Slovensko robili Maďari len lúpežné nájazdy, práve tak, ako do krajín západných, Nemecka a Itálie. Pri takomto neakom nájazde bola raz dobytá a vydrancovaná i Nitra, čoho ohlasom bude zpráva kronikára Anonymusa z konca XII. storočia o dobytí Nitry Maďarmi, v ktorej opisuje, ako ju oni ešte za Arpáda, pod vedením Zuarda, Kaduše a Hubu po trojdňovom obliehaní dobyli a tunajšie knieža Zobora(!) na vrchu tohože mena obesili. Srovňaj Endlicher, Mon. Arp., str. 29—33.

⁶⁴⁾ Vid' poznámku č. 29.

⁶⁵⁾ V liste bavorských biskupov z roku 900 čítame o nich: „Ecclesias Dei accenderunt.“ Fejér, Codex dipl. I., str. 233.

a žil tu ďalej pod svojimi kniežatmi⁶⁶⁾, ten nemal príčiny zničiť si ho. Veď bol mu on náboženským strediskom⁶⁷⁾, potom drahou pamiatkou na dávne lepšie časy a miestom útechy v časoch zlých.

Je teda možné, ba i pravdepodobné, že kostol Privinov pretrval i túto dobu a že teda ten v roku 1030 v Nitre jestvujúci kostol bol s ním totožný.

Pozrime teraz tú druhú možnosť, že by totiž ten v roku 1030 v Nitre jestvujúci kostol bol kostolom novým, od Privinovho neodvislým.

Je to možné?

Priamych zpráv ovšem nemáme ani ohľadom tejto otázky, no i tu pomôžu nám orientovať sa vo veci isté okolnosti.

Ak to bol kostol nový, od Privinovho neodvislý, tak stavaný byť musel v r. 907—1030. V tejto dobe rozoznať možno v našich dejinách až štyri obdobia poskytujúce k tej stavbe rôzne možnosti; musíme ich teda prebrať osobitne. Prvé také obdobie je rok 907—955, totiž od pádu Veľkej Moravy až po porážku Maďarov pri Lechu, počas ktorého bolo Slovensko javiskom maďarských nájazdov, politicky ale bolo akoby *res nullius*, na seba ponechané⁶⁸⁾; druhé obdobie je rok 955—998, keď Slovensko patrilo pod svrchovanosť českú⁶⁹⁾; tretie obdobie je 998—1018 (počítajme 1025), keď

⁶⁶⁾ To vidieť z toho, že i za poľského pántva bol tu neaký knieža, a to Procui, o ktorom Thietmar Marseburský udáva, že „Habuit hic (t. j. Boleslav Chrabrý), quandam urbem in confinio regni suimet et Ungariorum sitam, cuius erat custos Procui senior, avunculus regis Pannonici (t. j. sv. Štefana) a suis sedibus ab eodem ut modo antea expulsus.“ (Thietmari Cronicon, ed. Kurze, liber IX. caput 4.) — pod ktorým mestom rozumie sa Nitra, — potom z toho, že i za maďarského pántva ostalo ešte Slovensko — aspoň v XI. storočí — zvláštnym kniežatstvom a toho sídlom bola tiež Nitra. Srovnaj moje dielko: *Z minulosti Slovenska*, str. 9—38.

⁶⁷⁾ I za Kolomana kráľa povoľujú sa tu božie súdy, hoci Nitra nebola vtedy ešte biskupským sídlom. To ukazuje na staré náboženské stredisko. Vid' pozn. č. 95.

⁶⁸⁾ Srovnaj Chaloupecký, *Staré Slovensko*, str. 28.

⁶⁹⁾ Srovnaj Chaloupecký, *tamtiež*, str. 28 a nasl.

patrilo ono pod moc poľskú⁷⁰⁾; a štvrté obdobie je rok 1018 (1025)—1030, keď už patrilo pod moc maďarskú⁷¹⁾.

Keď pozremo obdobie prvé (r. 907—955), to pri pomeroch nastavších tu po porážke našich pri Bratislave a pri lúpežných nájazdoch Maďarov na naše kraje⁷²⁾, neposkytovalo mnoho možnosti k stavbe tohoto kostola. Nebol k tomu príhodný čas (*inter arma silent musae*) a stavivo nášho kostola tiež odporuje predpokladu, že by ho boli v tomto období stavali. Kostol tento jestvujúci v roku 1030 zachoval sa totiž z väčšej časti až po dnes. Vidieť na ňom, že bol on stavaný z kresaných kameňov, čo predpokladá dlhšiu a pokojnú prácu i na hrade i mimo neho v kameňolomoch a tak i pokojné pomery, akých v tomto období nebolo. Ťažko si je predstaviť, že keď ľudia triasť sa museli vo dne v noci o život, nevediac, kedy ich prepadne a povraždí tlupa Maďarov, by pokojne pracovali niekde v kameňolomoch a kresali ku stavbe kostola štvorhranné kamene. Nie je to pravdepodobné. I to je otázka, či sa naši ľudia tomu rozumeli. Ináč ak mohli tu nový kostol stavať, tak mohli, a to o mnoho ľahšie, i svoj starý Privinov zachovať, veď Maďari ho zničiť nemohli a ak ho aj podpálili a vydrancovali, ba aj nejako dorúcali, to dalo sa prv opraviť ako stavať kostol nový. Stavba nového kostola bola teda zbytočná. Tak teda i búrlivé časy znemožňujúce stavbu i stavivo kostola predpokladajúce pokojné pomery i zbytočné stavby nového ko-

⁷⁰⁾ Bolo to za Boleslava Chrabrého. Viď poznámku č. 62.

⁷¹⁾ Maďari zaujali trvale Slovensko až pod sv. Štefanom, a to v r. 1018, keď viedol sa koncentrovaný útok Nemcov proti Boleslavovi Chrabrému, v ktorom i Maďari brali účasť, čo mohlo sa diať len cez Slovensko, alebo stalo sa to až v r. 1025 po smrti Boleslava Chrabrého.

⁷²⁾ Ohlasom týchto nájazdov budú rôzne zprávy chroniky Anonymusa o dobytí istých častí Slovenska, medzi nimi i Nitry. Potom predpokladajú ich aj rôzne nájazdy, ktoré robili Maďari po iných krajinách Európy. Tak r. 908 robili taký lúpežný nájazd až do Saska a Thuringie, r. 909 do Švábska, r. 910 do Bavorska a Francie, r. 912 do Francie a Thuringie, r. 913 do Švábska, r. 915 do Nemecka až po Fuldu a Bremu, r. 917 do Švajciarska, Elzaska a Lotharingie, r. 919 do Itálie a Francie, r. 922 do Itálie, r. 924 do Itálie a odtiaľ až do Južnej Francie, potom do Saska a k Rajne, r. 926 opäť až k Rajne, do Elzaska a do Švajciarska atď. (Srovnaj, Palacký, Dejiny, jub. vydanie, I., sv. 116.) Pri toľkýchto nájazdoch do iných krajín nemožno predpokladať, že by práve Slovensko boli šetrili.

stola, keď mohol sa opraviť starý, poukazujú na to, že kostol tento nebol v tomto období stavaný.

Nasledovalo by obdobie druhé (r. 955—998), keď Slovensko patrilo k ríši českej. S politickou odvislosťou nastala tu samozrejme i odvislosť kultúrna; túto dosvedčuje i okolnosť, že časť Slovenska (Provincia Vág) patrila v tomto období pod právomoc biskupa pražského⁷³), potom ukazuje na to i pôsobenie českých vierozvestov (Vojtech, Anastáz a iní) u Maďarov⁷⁴), čo diať sa mohlo len cez Slovensko. Patriac teda v tomto čase Slovensko do kultúrnej sphaery českej, keby kostol náš stavali boli v tomto období, tak stavali by ho boli v tom štýle, v tej podobe, aký bol vtedy v Čechách obvyklý. V Čechách ale vtedy stavali sa po vzoru kostola sv. Klementa, vystaveného kniežaťom Bořivojom na Levém Hradci⁷⁵) a hádam ešte viac po vzoru kostola sv. Víta, vystaveného sv. Václavom na hrade pražskom⁷⁶) samé rotundy⁷⁷), — aké vidieť na vyobrazení č. 4. a 5. Tak keby

⁷³) V jednej z neskorších časov síce (1086), pochádzajúcej listine biskupstva pražského čítame o hraniciach jeho: „Inde ad Orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Zlír cum Cracovia civitate, provinciaque, cui Vág nomen est cum omnibus regionibus ad praedictam urbem pertinentibus, quae Krakova dictum est. Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Teitri (Tatry) dilata procedit.“ Fejér, Rel. Christ. initia, s. 241. — Tak, keď to r. 1086 tak bolo, oprávnené možno predpokladať, že i pri jeho založení r. 973. mal tiež tie isté hranice a že teda jeho právomoc siahala i na Slovensko.

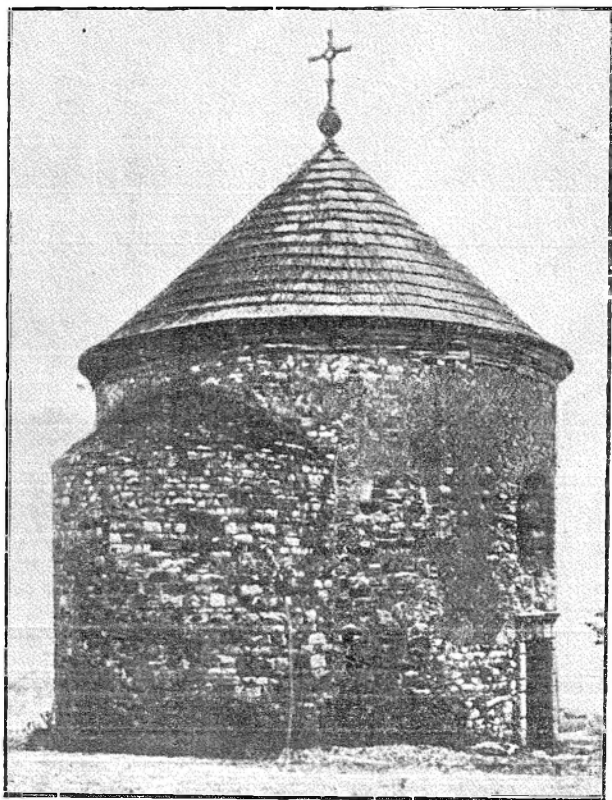
⁷⁴) Srovnaj Chaloupecký, Staré Slovensko, str. 30.

⁷⁵) Prvý kostol v Čechách stavať dal niečo po 880 roku knieža Bořivoj, ktorý príjmu od sv. Methoda krst, obdržal od neho kňaza Kaycha, pre ktorého ho dal vystaviť. Kostolík tento bol okrúhlejšie podoby. Svedčí to očitý svedok, ktorý ho ešte videl, a to Pešina de Čechorod, ktorí hovorí o ňom: „Templum s. Clementis stat adhuc integrum more veteri in forma *rotunda* exstructum.“ (Phosporus septic. 1673, str. 120.) Cit. Červinka, Slované na Morave str. 246.

⁷⁶) O pôvodnom okrúhly kostole sv. Víta, vystavenom sv. Václavom, viď poznámku č. 37. Okrúhla forma tohoto kostolíka bola aj vykopávkami dokázaná, ktoré previedol architekt Hilbert r. 1911.

⁷⁷) Srovnaj Guth Karel, České rotundy, Památky arch., díl 34. (r. 1924—1925) seš. 1—2, str. 179. Takých rotund zachovalo sa v Čechách do 30. Viď o nich celý článok Guthov na výščitovanom mieste, str. 113—188, taktiež Červinka, Slované na Morave, str. 247—252. Poznamenáť treba však, že vyskytla sa v Čechách už vo veľmi starej dobe aj forma bazilikálna; takú mal kostol sv. Jiří na hrade pražskom, stavaný Vratislavom I. (905—921) — viď Červinka cit. d., str. 252, no táto forma nedošla väčšieho rozšírenia; i do Poľska prebratá bola z prvoti len forma rotundná.

ho boli v tomto období stavali, bol by on tiež po českom vzoru tvaru rotundného. Ale náš kostol nie je rotundou, ale kostolom bazilikálnym s románskym polokruhovitým apsisom a štvorhrannou loďou (viď vyobr. č. 15. a č. 24.), teda nie je stavaný po českom vzore tohoto obdobia. Z čoho ale

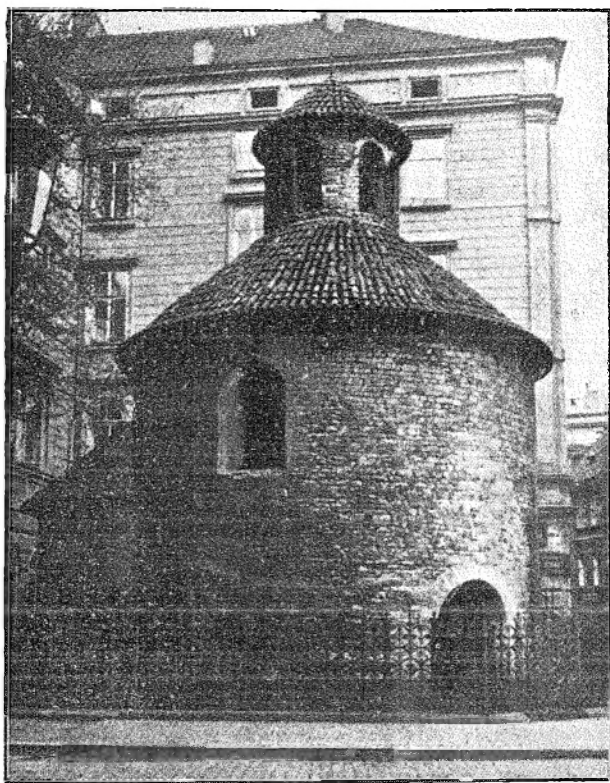

Obr. 4. Rotunda sv. Petra v Plzenci. — Tvar starší.

nasleduje, že nie je on stavaný ani v tomto druhom období.

O treťom období (r. 998—1018 alebo 1025) platí to isté. Keby ho boli stavali v čase, keď Slovensko patrilo pod moc poľskú a do kultúrnej sphaery poľskej, tak boli by ho stavali po vzoru poľskom. V Poľsku ale, menovite v Malo-Poľsku ači Krakovsku, ku ktorému Slovensko za časov Boleslava Chrabrého patrilo, stavaly sa vtedy tiež samé rotun-

dy⁷⁸⁾ a to vlivom českým, lebo z Čiech prišlo ta kresťanstvo. Taký bol už prvý kresťanský kostol v Poľsku, vystavený českou kňažnou Doubravkou, manželkou Mečislava (962—992) okolo roku 966 na ostrove Lednica a také sú na príklad i najstaršie kostoly Krakova, ako kostol sv. Felixa a Ada-

Obr. 5. Rotunda sv. Križa menšieho v Prahe. — Tvar novší s lucernou.

ukta (pred tým Bl. P. Marie) tamže na hrade Wawelu, ktorý nedávno našli v ňom zamurovaný bratia Poliaci (viď obraz č. 6)⁷⁹⁾, potom koštol sv. Wojtecha na rynku blízko

⁷⁸⁾ Srovnaj Dobrzycki, Odkrycia i wykopaliska na Wawelu, Ziemia, r. VIII., č. 6, str. 133.

⁷⁹⁾ Kostolík tento pochádzajúci iste z XI. storočia a to asi z času Boleslava Chrabrého a spomínaný už Dlugosz-om v Liber Beneficiorum odkrytý bol

Sukienníc, ktorý je už neskoršieho priechodného tvaru (viď obraz č. 7.) a tiež pri Krakove videť na jednom briežku podobný okruhlý kostolík. Keby ho teda stavali boli v tomto období, boli by ho tiež stavali — po poľskom vzoru — okruhlým. No súc náš kostolík iného, t. j. bazilikálneho tvaru (viď obraz č. 15. a 24.) ukazuje, že nestavali ho ani po poľskom vzoru, z čoho nasleduje, že nestavali ho teda ani v tomto treťom období.

Otázka je konečne, či ho nestavali počiatkom vlády sv. Štefana tu u nás, teda v štvrtom období v r. 1018, poťažne 1025—1030. Isté je, že sv. Štefan mal nejaké vzťahy k Nitre. Tak známe je o ňom, že tu na nitrianskom hrade dal väzniť svojho synovca Vazula⁸⁰), potom i to, že rôznymi statkami obdaroval zoborské opátstvo⁸¹); ale kostol tento on nestaval. Dokazuje to okolnosť, že jeho kostoly stavané sú zas v inom štýle, ako náš nitriansky. To sú väčšie baziliky zväčša s tromi loďmi a štyrmi vežami⁸²), teda úplne odlišné od jednoduchého tvaru nášho kostola. Srovnaj vyobrazenie č. 8. a 9. a porovnaj s pôdorysom a staviskom nášho kostola č. 15. a 24. Aj iné v tejto dobe v XI. storočí Árpádovcami stavané kostoly sú iného sväto-Štefanským podobného tvaru. (Viď pôdorys kostola vo Sv. Beňadiku n./Hronom z r. 1075, obr. č. 10.) Teda štýl sväto-Štefanských kostolov jasne ukazuje, že nebol on za jeho času stavaný. Ukazuje na to aj stará nitrianská tradícia, zachováva sa v jednej nepravej síce, ale za to dosť starej listine

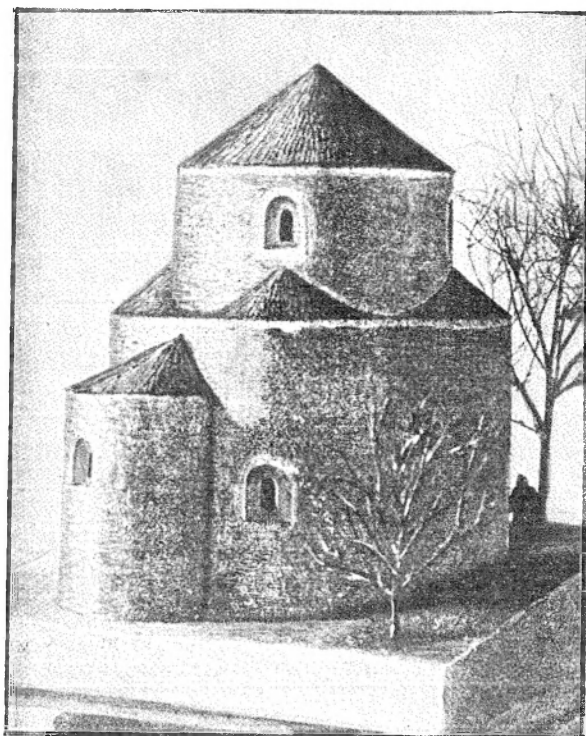
r. 1917 pri bývalých kuchyniach kráľovského palácu na hrade Wawelu. Je on okruhly a priemeru 4.80 m. a má so štyroch strán polokruhovité apsidy o priemeru každý po 1.40 m. K západu pripojená je k nemu medzi dvoma apsidami malá, tiež polokruhovitá miestnosť, asi sakristia. Viď o ňom obširnejšie, Dobrzycki, Odkrycia i wykopaliska na Wawelu, Ziemia, r. VIII. (1923), str. 130—135.

⁸⁰) Viď Chron. Pictum, M. Floriani, II., str. 143—144. — Srovnaj tiež Chronicon Simonis de Keza Math. Floriani, II., str. 78.

⁸¹) Viď listinu opátstva z roku 1111, Fejérpataky, Kálmán király oklevelei, str. 42—44. a príl. č. III.

⁸²) Také baziliky stavané sv. Štefanom boli na pr. v Székesfehérvári, v Kaloči a v Pätikostoloch. Srovnaj o nich Henszlmann, Magyarország ókeresztény román és átmeneti stílű műemlékei, str. 42—52 a 59—72.

(st. XVI.—XVII.), ktorá udáva, že sv. Štefan dojdúc raz do Nitry, už našiel tam kostol sv. Emmeráma ako jestvujúci, ba v ňom i deväť presbyterov, ktorí sa kanoníkmi sv.

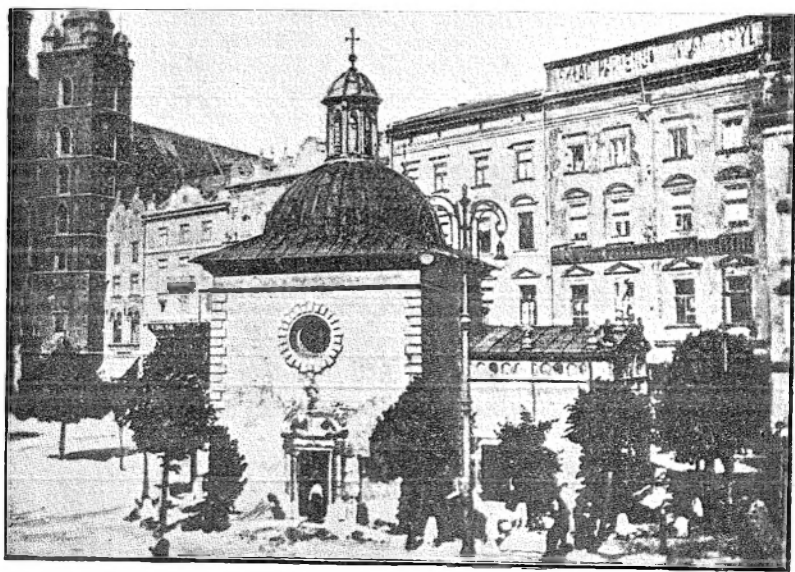
Obr. 6. Svätyňa sv. Felix a Adaukta v Krakove na hrade Wawelu.

Emmeráma menovali, s ktorými i on niekoľko dní sotrval a žalmy s nimi prespevoval.⁸³⁾ Konečne i životopis sv. Zorarda a Benedika predpokladá ho za jestvujúci už dávnejšie pred rokom 1030 a vládou sv. Štefana. Dľa rozboru jeho textu do tohoto kostola pochovali už najneskôr roku 1030

⁸³⁾ Táto udajne už z roku 1006, no fakticky len tak zo XVI. storočia, pochádzajúca listina hovorí: „Venimus (sv. Štefan) ad castrum nostrum Nitra, ubi indicibili cordis nostri solatio, quia extra quamlibet expectationem accidit nobis, quod novem s. Romanae ecclesiae presbyteros invenimus, qui se capitulares canonicos ecclesiae B. Emmerami martyris in dicto castro Nitra situate nominabant... quibus nos ultra associati diebus pluribus consallere etc.“ Fejér, Codex dipl. I., str. 285.

mŕtvé telo Zorarda; no doista nie ten rok a nie k vôli mŕtvolý Zorardovej ho stavali, ale musel on stáť už dávnejšie, čo ukazuje i tá okolnosť, že na Zobore už pri príchode Zorardovom tak nejak o r. 1019 už stál tiež kostol sv. Hypolita, lebo stál už kláštor tohože mena, ktorý nemohol byť bez kostola. Tak teda stál tedy, ba ešte prv i náš kostol, lebo keď Zorard umrel, nepochovali ho na Zobore, ale do tohoto kostola, ako bezpochyby významnejšieho a tak i staršieho. Teda tak štýl nášho kostola ako i nitrianská tradícia a životopis Zorardov ukazujú, že nebol on ani za sv. Štefana, teda v štvrtom období stavany.

Sem-tam čítať v literatúre to tvrdenie, že kostol tento postaviť dala Gizela, manželka sv. Štefana⁸⁴), ako to čítať už v r. 1723 v žiadosti nitrianskej kapituly podanej do Ríma o obnovenie officiumu sv. Emmeráma.⁸⁵) Tvrdí sa toto

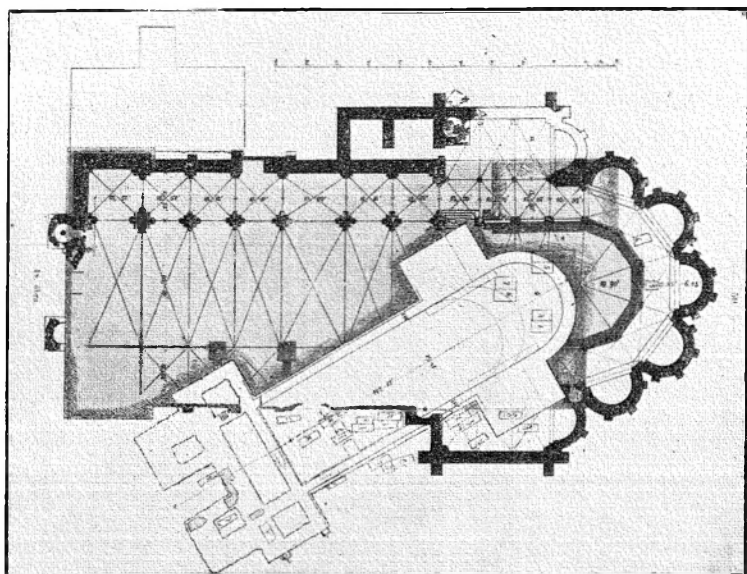

Obr. 7. Kostol sv. Vojtecha v Krakove, blízko Sukiennic.

⁸⁴) Vid' Lovcsányi Gyula, *Osztrák-Magyar monarchia, Felső Magyarország*, I. rész, str. 282 a *Nyitra Vármegye*, str. 534.

⁸⁵) Srovnaj Vágner, *Adalékok etc.*, str. 9, nota 1, a *Officium s. Emmerami, Tyrnaviae*, 1803, str. 2.

patrne na tom základe, že Gizela bola bavorskou princeznou vychovanou, ako sa myslí, v Regensburgu⁸⁶), odkiaľ mala známosť o kultu Enimerámovom; tento vraj ona sem pri- niesla a tak i tento kostol ona postavila. No toto tvrdenie

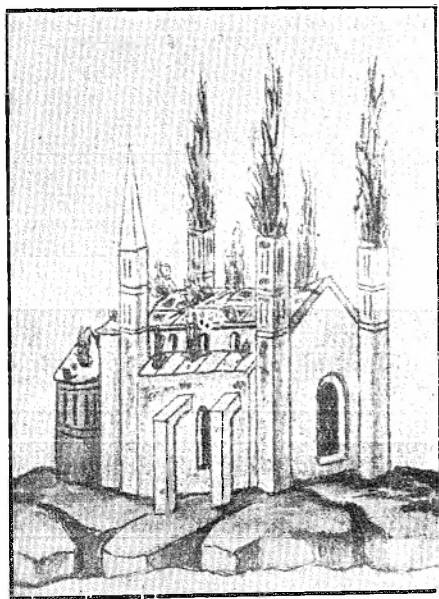
Obr. 8. Pôdorys biskupského chrámu v Kaloči.
A) Chrám stavaný sv. Štefanom.

odporuje starej výšuvdenej tradícii nitrianskej, dľa ktorej sv. Štefan už našiel tu ten kostol a v ňom i kanoníkov, potom vtedy stavalo sa, ako sme hore videli i v inom štýle, čo do- svedčuje i jej udajná kaplna vo Veszpréme, ktorá je iného tvaru (vid' obraz č. 11.) ako náš kostol, no a potom tie isté okolnosti, ktoré dokazujú, že kostol náš stál už pred vládou sv. Štefana. Je to teda púhy dohad bez vážnejšieho pod- kladu.

Vyskytla sa aj taká mienka, že kostol tento postavený bol za kniežaťa Gejzu (972—997) vierozvestami nemeckými,

⁸⁶) Je to mýlne; Gizela vychovaná bola v Gandersheimu, odkiaľ sa aj vydala za sv. Štefana. Srovnaj Wertner, Az Árpádok család története, str. 39, text a nota 2.

vyslanými do Uhorska od Piligrina, passauského biskupa, a to tak, že tí vediac z tradície passauskej o niekdajšom jestvovaní tu kostola sv. Emmeráma, tento, použijúc shovievavosť ku kresťanstvu už priaznivého kniežaťa Gejzu, znovu založili a vystavili. — Táto mienka, hlásaná Czeizelom, niekdajším nitrianskym prepoštom v jeho diele Nyitra multja⁸⁷⁾, vidí sa byť dosť plausibilnou, ale zato predsa nekryje pravdu. Vychádza z nepravdivého predpokladu, že Slovensko a Nitra už vtedy patrily k Uhorsku, no a pri tomto stave samozrejmé je, že predpokladá ho ako Maďarmi zničený a samozrejmé je, že pre jeho obnovenie nevie najšť príhodnejší čas, ako pokojnejšiu už dobu Gejzovu. No Slovensko patrilo v tomto čase (za Gejzu) k Česku, predtým ale bolo

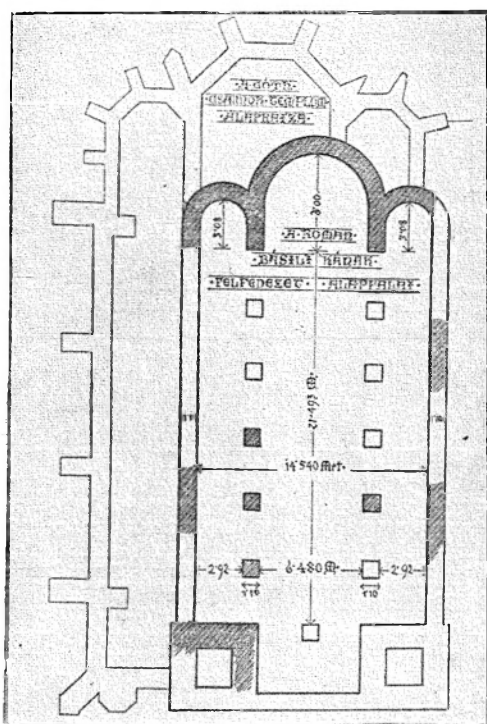
Obr. 9. Bazilika v Stolnom Belehrade
(Székesfehérvár), stavaná sv. Štefanom.

na seba ponechané, tak keď je reč o nejakom obnovení nášho kostola cudzími vierozvestami, to stať sa môhlo hodne prv a nemuselo sa jednať o znovupostavenie, ale iba i neaké reštaurovanie jeho a znovu uvedenie k nemu kňazstva po prípadnom vyvraždení predošlého Maďarmi. A keby sa opravdu za Gejzu bol staval ten kostol, tak súc vtedy za jeho časov Slovensko pod vlivom českým, boli by ho stavali rotundou; ale tou nie je, teda nebol stavaný v jeho časoch. — A tak neobstojí ani táto mienka.

Ako vidno, nie je teda pravdepodobné, že by kostol náš

⁸⁷⁾ Srovnaj Czeizel Gábor, Nyitra multja, Nyitra, 1900, str. 24—25.

stavali boli v dobe 907—1030. V prvom období (907—955) nebol k tomu príhodný čas, v druhom a treťom (955—998),

Obr. 10. Pôdorys kostola vo sv. Benediku nad Hronom z r. 1075.

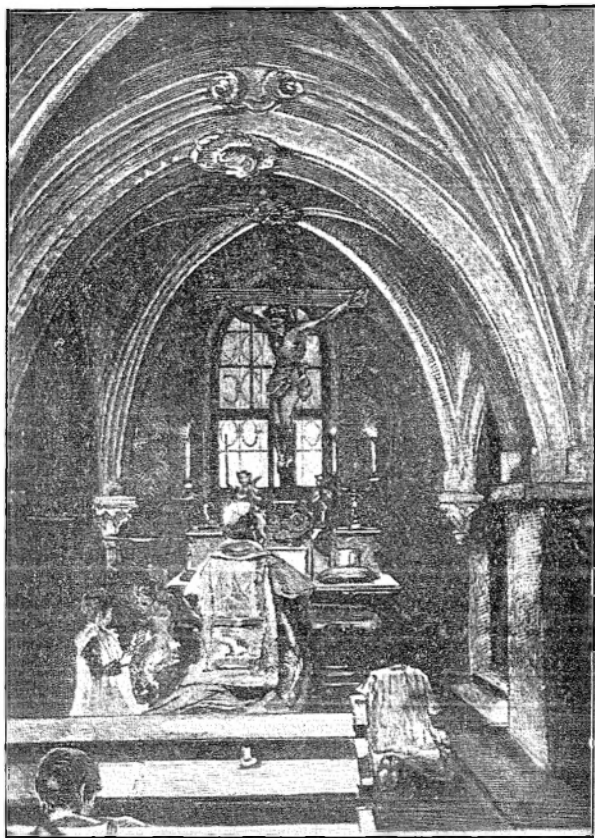
a (998—1018, poťažne 1025) boli by ho stavali rotundou, čím nie je, v štvrtom období (1018, poťažne 1025—1030) boli by ho zas stavali vo vtedy obvyklom štýle. A nestavala ho ani Gizela, ani cudzí vierozvestovia za Gejzu. Vôbec nenachádzame v celej tejto dobe nikde, ani na jednom na našu Nitru vliv majúcom kraji⁶⁸⁾ taký kostol, ktorý by mohol bol slúžiť preň za vzor, dľa ktorého bol by on v jeho zväčša i teraz zachovalej podobe stavaný. Jeho tvar ukazuje na iné ne-

⁶⁸⁾ Myslím tu na Česko a Moravu, Poľsko a Maďarsko; jedínú výnimku tvoril by kostol sv. Jiří na hrade pražskom, ktorý má neakú podobnosť k nášmu kostolu, nakoľko je tiež tvaru bazilikálneho; no ten nenapodobňovali ani v Čechách, tým menej mohol on slúžiť za vzor u nás na Slovensku. I do Poľska prevzatý bol v Čechách rozšírený tvar rotundný.

známe miesto, odkiaľ má on svoj vzor a na iné časy, kedy bol on stavaný . . .

Pokúsme sa stopovať po tomto!

Keď Privina staval svoj kostol, potreboval k nemu tiež neaký vzor. Ten tu na Slovensku, alebo v okolitých krajinách, na Morave, v Čechách, alebo v Poľsku najšť nemohol,

Obr. 11. Kapla stavaná kráľovnou Gizelou vo Vesspréme. — Dnešný stav.

veď tu kresťanských kostolov vtedy ešte nebolo. Musel ho mať teda z ďalšieho západu z Nemecka, odkiaľ obdržal i sám vieru kresťanskú. Stopy viedly by alebo do Salzburgu, k mestu Adalrámovmu, vysvätiťa kostola, alebo do Sankt-Pöltenu (Treisma), kde bol Privina pokrstený, alebo do Re-

gensburgu, sídla Ľudvika, jeho dobrodincu, ktorému tam bol Ratbodom predstavený a na ktorého rozkaz bol v kresťanskej viere vyučený a pokrstený. Tu niekde musel byť typ Privinovho kostola. Pokúsme sa vzor nášho, v r. 1030 už isto jestvujúceho kostola stopovať po týchto miestach.

V meste Salzburgu neostalo z týchto časov bohužiaľ žiadneho kostola, staly sa obeťou neskorších prestavieb⁸⁹⁾; v Sankt-Pöltenu tiež sotva bude čo, lebo odborná literatúra nijakej súvekej pamiatky tam nespomína; tak tam ho najšť nemôžeme. To ale ani nerozhoduje, veď obidve mestá, vtedy ešte pravda malé osady, odvislé boli od svojho politického i kultúrneho centra, Regensburgu, vzory svoje i ony braly a dostaly odtiaľ. Prototyp Privinovho kostola musel sa teda nachádzať v Regensburgu. Tu v Regensburgu opravdu i jestvoval už začiatkom VIII. storočia jeden z tvrdého materiálu postavený malý kostol, takzvaná kapla sv. Juraja (Georgkapelle),* do ktorej nejak tak po r. 715 preniesli z Aschheimu mrtvé telo zavraždeného sv. Emmeráma, regensburškého biskupa, a ktorú kaplu odtedy kaplou sv. Emmeráma menovali.⁹⁰⁾ Neskôr vystavili k tejto kaple (viď I. na obraze č. 12) najprv väčší kostol⁹¹⁾ (viď II. na obraze č. 12) časom ale — dľa tvrdenia Schwäbla už r. 740 — pristavili i veľkú baziliku (viď III. a B. a C. na obraze č. 12) tiež k úcte sv. Emmeráma, pričom starú kaplu jeho asi z piety ku svojmu svätému, že telo jeho v nej odpočívalo, ponechali, upotrebiac ju za apsis a doplnok jednej bočnej lode (viď I. na obraze č. 12) a ponechali aj časť neskoršieho väčšieho

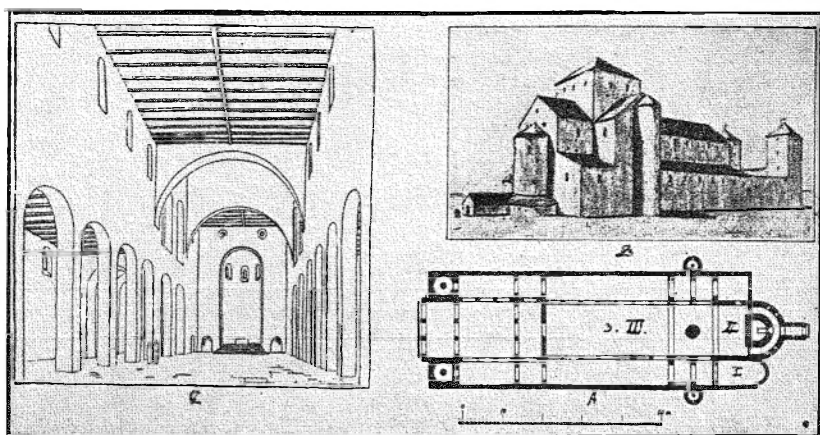
⁸⁹⁾ Dehio píše: „An dem alten und mächtigen geistlichen Herrsersitz Salzburg sind aus unserer Zeit (Frühromanische Baukunst) nur Fragmente übriggeblieben.“ Dehio, Geschichte der deutschen Kunst, Berlin und Leipzig, 1921, str. 100.

* Viď o nej: Schwäbl, Die vorkarolingische Basilika St. Emmeram in Regensburg v časopise: Zeitschrift für Bauwesen, Berlin, Jahrg. 69 (1919) str. 56 a nasl.

⁹⁰⁾ Srovnej Hauck, Realencyklopedie, sv. V., str. 338—339.

⁹¹⁾ O tomto Frankl nasledujúce udáva, píšuc o murovaných stavbách VIII. storočia: „In Regensburg wurde Sankt Emmeram gebaut, die Apsis des ersten, wohl *einschiffigen* Gebäudes soll in ihrem untersten Teil noch in der heutigen Confessio enthalten sein und jetzt die Innenmauer des Halbkreis-korridors bilden. (Viď vyobrazenie č. 14), Frankl, Die Frühmittelalterliche und romanische Baukunst, str. 15.

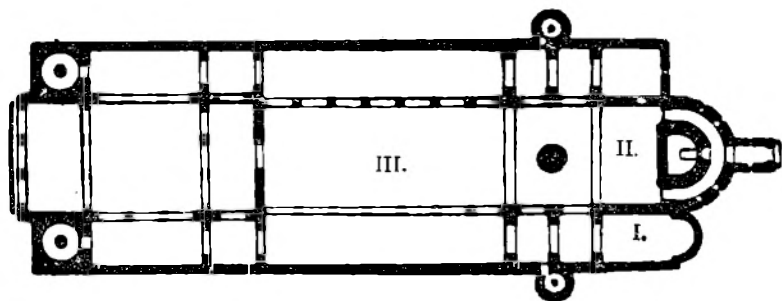
už kostola, použijúc ho za hlavný apsis a spolu kryptu sv. Emmeráma v novej veľkej bazilike. (Vid' II. na obr. č. 12.)

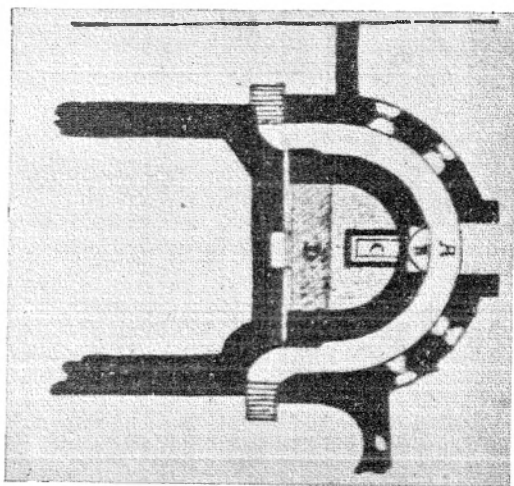
Obr. 12. Chrám sv. Emmeráma v Regensburgu. A) Pôdorys. I. Kapla sv. Emmeráma; II. Neskorší kostol sv. Emmeráma; III. Bazilika. — B) Zovňajšok baziliky. — C) Vnútro.

Táto kapla a k nej pristavený starší kostol (dnes krypta) sv. Emmeráma musely byť až do vystavenia samej baziliky typom pre stavajúce sa kostoly širokého okolia Regensburgu, medzi inými i Salzburgu a Sankt-Pöltenu a tak prostredníctvom týchže musely ony byť typom ači prototypom i Privinovho kostola. — *Vykazujú ony malú kostolnú budovu s polokruhovitým apsisom a jednou štvorhrannou, podlhovastou loďou.* Takýto musel byť i kostol Privinov.

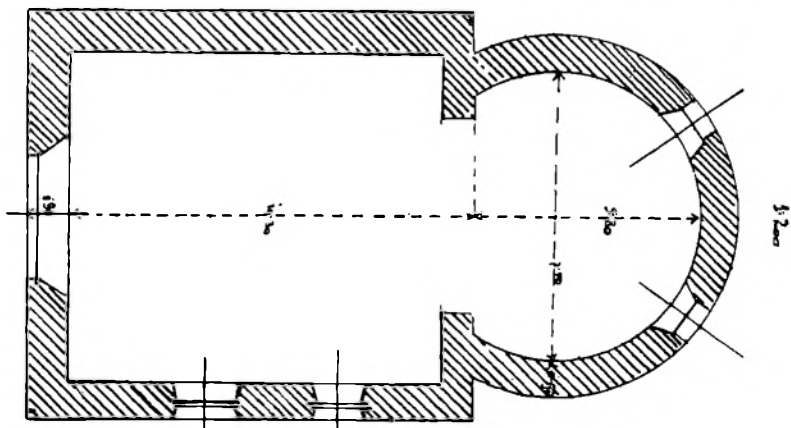
A teraz čo vidíme? *Kostolík toho istého mena (Emmerám) spomínaný už roku 1030 v Nitre a jestvujúci z väčšej časti až po dnes, je tvaru toho istého.* Nápadne shoduje sa tak tvarom ako i rozmermi hlavne s kaplou sv. Juraja (vid' I. (a, b, c, d) na obraze č. 13. a porovnaj s pôdorysom na obraze č. 15.) no i s väčším kostolom sv. Emmeráma má isté tvarové shody (srovnaj II. ABC, ďalej obr. č. 14 a pôdorys nášho kostola). Toto nemôže byť náhoda, ale ukazuje na to, že i tento v r. 1030 už iste jestvujúci kostol stavaný bol kedysi dľa typu, alebo prostredníctvom neakého neznámeho kostola prototypu regensburgského kostola Emmerámovho,

Obr. 13. Pôdorys baziliky sv. Emmeráma v Regensburgu.
I. Kapla; II. Kostol; III. Bazilika.

Obr. 14. Časť kostola sv.
Emmeráma v Regens-
burgu. Dnes krypta.

Obr. 15. Pôdorys kostola sv. Emmeráma v Nitre. — Stav pôvodný.

na ktorý ináč ako na materský poukazuje i jeho titul, jedinečný to nie len na Slovensku, ale aj v celom bývalom Uhorsku.*)

Teda i ten v r. 830. Privinom postavený kostol, i tento v roku 1030 už iste jestvujúci kostol poukazujú na Regensburg, a v ňom na starú kaplu sv. Emmeráma (pred tým Juraja), čo svoj typ alebo prototyp, čo popri okolnostiach, vylučujúcich stavbu tohoto druhého v rokoch 907—1030, zrejme dokazuje, že jedná sa o jednu a tú istú budovu a že je teda ten v r. 1030 v Nitre už spomínaný a zväčša i dnes jestvujúci kostol sv. Emmeráma s tým starým 830 postaveným kostolom Privinovým totožný.

Máme teda zistené, že kostol Privinov pretrval i dobu r. 907—1030, teda od pádu Veľkej Moravy až po rok 1030, keď sa znovu objavuje v histórii. O jeho osudoch po túto dobu nevieme nič istého. No predpokladať môžeme, že bol Maďarmi a inými nepriateľmi hádam i viackrát spálený a porúchaný, ale bol vždy, či už domácim obyvateľstvom, alebo cudzími vierozvestami znovu opravený a na ďalšie, sv. Štefanom nastavšie pokojnejšie časy zachovaný.

Toľkoto o jeho dejoch po túto dobu.

3. No, pokračujme ďalej v rozprave o jeho osudoch!

Spomenul som už, že okolo r. 1030 pochovali v ňom, akiste s veľkou slávnosťou, telo sv. Zorarda a po štyroch rokoch jeho učedníka sv. Benedika. To veľmi pozdvihlo slávu nášho kostolíka a tomu možno ďakovať asi i to, že sa v historických prameňoch častejšie uvádza; okrem toho spomenúť hodno i to, že Nitra ostanúc i za vlády Maďarov ďalej sídlom slovenského ducátu, údelného to kniežatstva Árpádovcov⁹²⁾, a to aspoň do roku 1106, stal sa náš kostolík po ten čas dvornou kaplou týchže kniežat, čomu vzhľadom na primitívne pomery tých časov dobre zodpovedal, a čo nemalou mierou prispelo neskôr tiež k jeho povýšeniu.

V roku 1083 konaly sa v ňom veľké slávnosti a to v deň 16. a 17. júla. Totiž úsiliu sv. Ladislava kráľa podarilo sa

* V spišskom biskupstve je síce sviatok sv. Emmeráma, ale len od r. 1794, no kostola k jeho úcte nieto tam žiadného.

⁹²⁾ Srovnaj moje dielko: Z minulosti Slovenska, str. 9—38.

dať sv. Zorarda a Benedika kanonizovať⁹³), a v tých dňoch boli ich pozostatky slávnostne zo zeme vyzdvihnuté⁹⁴) a dľa obyčaje doby v neakej skvostnej rakvi ponad oltárom uložené. Odbývalo sa to pravdepodobne pri osobnej účasti samého kráľa sv. Ladislava (1077—1095) a jeho brata Lambertu, nitrianskeho kniežaťa. Obrady vykonával pravdepodobne ostrihomský arcibiskup, neznámeho mena, pod ktorého právomoc Nitra vtedy ešte patrila.

Po niekoľko rokoch dostalo sa nášmu kostolíku opäť veľkého vyznačenia. Totiž kráľ Koloman (1095—1116) upravujúc otázku božích súdov, povolil tak v r. 1098—1100 i pri ňom konať, hoci nebol ešte biskupským kostolom, božie súdy⁹⁵), teda ohňové a vodové próby, súboje, prisahy atď., čo predpokladá, že také sa tu potom aj odbývaly.

Viac o ňom z tohoto storočia nevieme.

Z nasledujúceho (*XII.*) storočia zachovali sa nám o ňom dvoje zaujímavejšie zprávy. Prvá z týchto, pochádzajúca z r. 1111 je veľmi dôležitá. Obsahuje ju listina bývalého benediktinského opátstva na Zobore z výšspomenutého roku 1111 (viď ju vo facsimile, príl. č. 3.) ktorá udáva, že ten rok v Nitre odbývala sa zaujímavá pravota a to Gaufreda, zoborského opáta, proti kráľovskému fiskusu o tretine poplatkov darovanej kráľom sv. Štefanom zoborskému opátstvu. Pravota rozhodla sa božím súdom, prisahou, a to v našom kostole, ktorý menuje listina už kostolom sv. Emmerá-

⁹³) Spomína to legenda sv. Ladislava (st. XII.) takto: „Corpora sancti Gerhardi martyris et beatorum Andreae et Benedicti mirabiliter fecit canonizari.“ Viď Endlicher, *Monumenta Arpadiana*, str. 240.

⁹⁴) Dátum vyzdvihnutia určený je tým, že ten rok (1083) vyzdvihnutí boli dľa bratislavskej kroniky (*Cronica Posoniensis minor*, Endlicher, *Mon. Arp.*, str. 56), okrem sv. Štefana a Imricha aj Gerhard, toto vyzdvihnutie ale spomína sa v Legende sv. Ladislava ako súčasné so Zorardom (Andrejom) a Benedikom, teda i toto padlo na rok 1083. Vyzdvihli ten rok všetkých, každý mesiac iného; a to: 16—17. júla Zorarda a Benedika, 20. augusta sv. Štefana, 24. septembra sv. Gerharda a 5. novembra sv. Imricha. Tieto dni padly ten rok všetky na nedeľu. Srovnaj, Szentpétery, *Oklevéltani naptár*, str. 94, č. 19.

⁹⁵) V dekrété Kolomana kráľa z r. 1098—1100. v art. 22. čítame: „Iudicium ferri et aquae in aliqua ecclesia fieri interdiximus, nisi in sede episcopali et maioribus praepositis nec non Posonii et Nitriae.“ Marczali, *A magyar tör-ténet kútfőinek kézi könyve*, Budapešť, 1901, str. 107.

ma, Andreja a Benedika.⁹⁶⁾ Prísahu složilo dvanásť veľmi starých mužov z mesta Nitry, ktorých príslahu potvrdilo opäť 11. svedkov, medzi ktorými spomína sa Lambertus, dekan kostola, v ktorom sa príslaha odbývala, potom Villermus grammaticus, Laurinc presbyter, Godefríd presbyter a okrem iných aj Daniel a Posco kanoníci sv. Emmeráma, Andreja a Benedika.⁹⁷⁾ Z tejto zprávy dozvedáme sa veľmi mnoho; tak vidieť z nej, že kostolík sv. Emmeráma spomínaný v predošlom storočí, jestvoval i teraz, počiatkom XII. storočia, no k menu jeho pribraté bolo asi od roku 1083. aj meno sv. Andreja⁹⁸⁾ (Zorarda) a Benedika, potom, že odbývaly sa v ňom opravdu božie súdy (v tomto páde príslahou) ďalej, že jestvovala pri ňom vtedy (r. 1111) už aj kapitula⁹⁹⁾, z ktorej spomínajú sa i menom Lambert, dekan, Villermus, grammatik, a Daniel i Posco kanoníci; konečne, že bola pri kostolíku našom už aj kapitulská škola, lebo spomína sa Villermus, grammaticus, v dnešnom smysle *canonicus scholasticus*, čiže niekdajší učiteľ. Toto posledné je i preto zaujímavé, že tu pri tomto kostole zjavuje sa nám prvá historicky overená škola na Slovensku. Že čo to znamenalo a znamená v kultúrnom ohľade, nechcem teraz vykladať.

Biskupa pri kostole nespomína naša listina žiadneho, lebo ho ešte ani nebolo. To vidieť i z toho, že k pravote arcibiskup ostrihomský ako miestny biskup vysielala pristalda. No

⁹⁶⁾ Listina Kolomana kráľa z r. 1111 udáva: „Cum igitur horum verbis tantum... rex cum ministris supra nominatis credere noluisse, hi omnes testes regis praecepto archiepiscopo L. pristaldum ordinante Batona nomine, sacramento confirmarunt in eadem civitate *Nitriae in ecclesia* sanctorum *Emmerami, Andreae et Benedicti*.“ Fejérpataky, Kálmán király oklevelei, str. 42—44. Vid' aj fascimile, príl. č. III.

⁹⁷⁾ O svedkoch čítame v nej: „Primus quorum fuit Moyses eiusdem civitatis tempore illo comes, Lambertus eiusdem ecclesiae, ubi rem praedictam sacramento sanxerunt, decanus; Willermus grammaticus, Laurentius presbyter, Martinus, filius Mathei presbyteri, Nicolaus filius Pestrei, Hector filius Ulfodi, Daniel et Posco canonici sanctorum *Emmerami, Andreae et Benedicti*.“ Fejérpataky, tamtiež, str. 42—44.

⁹⁸⁾ Andrej bolo rehoľné meno sv. Zorarda.

⁹⁹⁾ Táto kapitola jestvovať musela už hodne prv, prinajmenej však už r. 1098, teda koncom XI. storočia, kedy kráľ Koloman povolil konať v Nitre božie súdy. Totiž božie súdy konať bez členov kapituly, ako hodnoverných svedkov, bolo nemožné a dľa náhľadov doby vôbec neprípustné.

i biskupstvo bolo už v ceste. Zrušením r. 1106 slovenského údelného kniežatstva uvoľnil sa hrad nitriansky, bol už teda pre biskupa byt, na čo asi ako za náhradu za ztratené knieža založené, vlastne obnovené bolo v Nitre v r. 1111—1133, no pravdepodobne už za Kolomana kráľa do roku 1116 biskupstvo¹⁰⁰), čím náš kostol dostal nového vyznačenia, stal sa opäť katedrálkou biskupskou.

Novému svojmu účelu ale nemohol on dlho zodpovedať. Biskupstvo nitrianske bolo síce z prvoti malé a chudobné, ale i tak slušalo sa, aby biskup mal katedrátku väčšiu a dôstojnejšiu, ako poskytoval mu náš malý kostol. Tú potom ešte v XII. storočí alebo počiatkom XIII. storočia aj vystavili a to na mieste terajšieho horného kostola. Kedy sa to stalo, neviem presnejšie povedať. Tak sa zdá, že až tak neak po roku 1158, z ktorého máme určitú druhú zprávu o našom kostolíku z tohoto storočia. Totiž listina Gejzu II. (1141—61) z tohože roku daná pre cirkev nitriansku, v ktorej daruje jej kráľ mýtné právo na zemi Kultekw, kde Žitava vlieva sa do Dunaja a právo rybolovu v samej Žitave, tá spomína tu ešte len kostol sv. Emmeráma, v ktorom ako udáva, odpočívajú pozostatky sv. Zorarda a Benedika.¹⁰¹) A čo je tiež pozoruhodné, kráľ dal tieto výsady na *opravu* nitrianskeho kostola, čo prezradzuje kostol starý, na opravu utisnutý. Vtedy teda novejšia katedrála ešte akiste nebola.

No, vystavili ju potom asi do konca XII. storočia. Kto a kedy ju staval, nevedno, no jej jestvovanie už v XIII. sto-

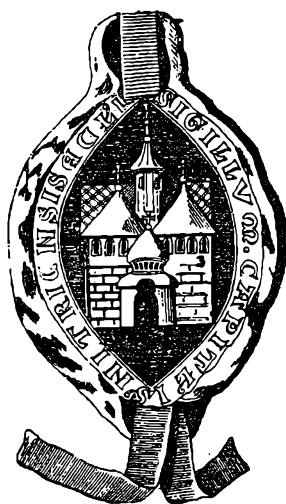
¹⁰⁰) Prvým biskupom po obnovení biskupstva bol asi Gerváz, poverený s vyšetrovaním násilnosti Moyša, nitrianskeho župana, ktoré ten okolo r. 1114 popáchal v Šale, majetku Benediktínov na Hore Pannonskej. Srovnaj Nyitra Vármegye, str. 533 a Mon. eccl. Strig. I., str. 78.

¹⁰¹) V tejto listine čítame: „Has libertates donavi *ecclesiae Nitriensi B. Emmerami*, ubi Ss. Martyrum Zoerardi et Benedicti requiescunt corpora... ad *reparandam* ecclesiam ipsorum sanctorum semper.“ Fejér, Cod. dipl. II., str. 152—153. — Poznamenať treba, že túto listinu má Karácsonyi za falsum. Myslím, neprávom. Listina je veľmi stará, bola prepísaná už roku 1496 v kancelárii palatína Štefana Zápoľu, kedy jestvovalo doista ešte mnoho listín Gejzu II., ktoré sa tam prepisovali, tak boli by falzifikát porovnaním zbadali. Malá chyba, že totiž miesto indictie VI. je v nej XV. mohla vzniknúť pri prepise. Že curialis comes maior a minor sa len tu spomína, ešte nie je dôvodom na jej zavrnutie. Srovnaj Karácsonyi, A hamis, hibáskeltű stb. oklevelek jegyzéke. str. 10—11.

ročí prezradzuje stará pečať kapituly nitrianskej, ktorá nachádza sa po prvé na listine kapituly, vydanjej roku 1271, a ktorá má tú novú katedrátku už vyobrazenú.¹⁰²⁾ Vid' obraz č. 16.

Keď pozremo túto pečať, vidíme na nej neaký väčší kostol, no, jeho obraz je na prvý pohľad nesrozumiteľný. V predu badať neakú okrúhlu kupolovitú budovu s prímernane obrovským vchodom; vidí sa ona byť narthexom, kostolnou predsieňou, akú má ovšem v inom tvare — z roku 1217 pochádzajúci románsky kostol v Bíni (o. Parkan).

Loďou kostolnou alebo apsisom nie je, lebo nemá pokračovania žiadneho. Za touto kruhovitou budovou vidieť druhú, dvojstrechovitú budovu z kresaných štvorhraných kameňov s románskymi, celkom pod strechou ležiacimi oknami, ktorých je pomerne mnoho a ktoré nesúmerne sú položené: kríže na dvoch jej vežovitých strechách označovali by

Obr. 16.
Pečiatka nitrianskej kapituly
z r. 1271. s vyobrazením
nitrianskej katedrály.

tiež kostolnú budovu. Za ňou vypína sa v prostredí dosť vysoká okrúhla veža a celkom v úzadí jedna k týmto priečne stojaca a od predošlých vyššia kostolná budova.

Keďže kostola takéhoto podivného tvaru v celom bývalom Uhorsku nenachádzame¹⁰³⁾,

zdá sa byť celý tento obraz len štylizáciou neakého vymysleného

kostola, ale nie opravdivej, vtedy jestvujúcej katedrály. — Nápadné je ale predsa, že v úzadí stojaca hlavná kostolná

¹⁰²⁾ Táto pečať vyobrazená je vo viacerých dielach; tak v Tudományos Gyűjtemény, r. 1883, soš. XI., str. 46; potom 2) Magyar Tört. Tár. II. obr. 39, 3) Ipolyi, Beiträge, str. 6, fig. 3, 4) Archeol. Értesítő, r. XI., str. 77. — Moje vyobrazenie vzaté je z Tud. Gyűjtemény, r. 1833.

¹⁰³⁾ Srovnej Henszlmann, Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti sílí műemlékeinek rövid ismertetése. Budapest, 1876.

budova tak isto leží a tak isto sa vyníma, ako je vyobrazený na všetkých neskorších a od XV. storočia sa zachovavších obrazoch dnešný horný kostol; potom i veža práve tak stojí pred touto budovou a to na prostredí pred jej južnou stenou, ako dľa pozdejších obrazov stojí ona od XV. storočia až po dnes. To nemôže byť náhoda, ale ukazuje, že už v čas vyhotovenia pečate kapituly, nejak koncom XII. alebo počiatkom XIII. storočia¹⁰⁴), najneskôr však r. 1271, z ktorého pochádza listina, na ktorej ona visí, tiež to tak bolo, ako vidíme to pozdejšie a že teda tá pečať vyobrazuje opravdu vtedy jestvujúcu nitriansku kathedrátku, slovom, že už vtedy jestvoval tu i nový väčší biskupský kostol.

Kostolík sv. Emmeráma na tomto obraze bohužiaľ nevidieť, zastiera ho tá neznáma dvojstrechová budova a jej narthex, no, jeho prítomnosť prezradzuje predsa práve veža, ktorá na všetkých pozdejších obrazoch, stojí ako tu pred južnou stenou hlavného chrámu a je vždy spojená s našim starým kostolom. Vid' vyobrazenia č. 17—21. Spojená bola teda s ním i tu. I jej okrúhlosť je veľmi výmluvná; prezradzuje ako okrúhle kostolíky a okrúhle veže vôbec, kostol pohrebný¹⁰⁵), totiž náš kostol sv. Emmeráma, v ktorom až do posvätenia novej kathedrátky ležaly pozostatky sv. Zorarda a Benedika.

Čo sa tej dvojstrechovej budovy týka, stojacej pred našim kostolom a jeho okrúhlou vežou, o tej ťažko je určite povedať, k čomu slúžila. Nejaké bočné lode netvorí, tomu odporuje, že chýba tu loď stredná, ako je to obvyklé, miesto ktorej vidieť tu narthex v popredí a ďalej vežu. Klonil by sa radšej k názoru, že je to obytná budova

¹⁰⁴) Prvé listiny tejto kapituly známe sú už z počiatku XIII. storočia. Vid' Vágner, Adalékok, str. 45.

¹⁰⁵) Okrúhly tvar, napodobňujúci okrúhlosť pravekých mohýl, je od najdávnejších časov akoby známkou svätyne pohrebnej. V Nemecku vystavil, — iste po starších talianskych vzoroch — tiež takú okrúhlu kaplu cemetériálnu k úcte sv. Michala (patrón umrelých) už v r. 818—822 vo Fulde opát Eigil. I sv. Václav staval si svoj okrúhly kostol, ako miesto, kde bude odpočívať. U nás tiež, čo je málo rotund z pozdejšej doby (v Skalici, v Štiavnici, Kremnici), tie sú tiež všetko kaple cemetériálne, alebo Karnery, kostnice. Peknú okrúhlu vežu má akiste z tohoto motívu i cemetériálna kapla sv. Michala v Klíž-Hradišti, pochádzajúca nejak z XII. storočia. Vid' obraz č. 20.

kanoníkov, žijúcich ešte vtedy život spoločný, ten takzvaný „monasterium s. Emmerami“, ktorý sa niečo pozdejšie, r. 1341 v jednej listine spomína.¹⁰⁶⁾ Tomu by ešte najlepšie zodpovedala.¹⁰⁷⁾ Okrúhly narthex ale, ležiaci v jej predu, bol by vchodom do tohoto. Alebo je to — no, to je už menej pravdepodobné — dvojstrechovitá vrátna veža hradu, lebo sa veľmi podobá k jednej takejto, ktorú vidieť na najstaršom vyobrazení hradu z konca XV. alebo z počiatku XVI. stolia. Srovnaj na obraze č. 17. dvojstrechovú vrátnu vežu, stojacu v popredí veže kostolnej.

V celku poučuje nás táto pečiatka o tom, že už pred rokom 1271 postavili v Nitre pre novosriadené biskupstvo kathedrátku a to na mieste dnešného horného kostola. Štýl jej a podobu nám obrázok tento neprezradzuje, no, štýl jej bol iste vtedy obvyklý románsky, veľkosť zodpovedala asi dnešnému kostolu. Podoba jej a podrobnejšie vlastnosti zistiť by sa musely vykopávkami. — Novú kathedrálu postavili už — ako je to z pozdejších listín patrno — k úcte sv. Zorarda a Benedika, a to na sever popri našom starom kostole, ktorý akiste už pred tým dostal okrúhlu vežu, a ktorý i po vystavení novej kathedrátky¹⁰⁸⁾ ponechali,

¹⁰⁶⁾ V listine palatína Vilhelma Drugetha z r. 1341 čítame: „Dicitur nobis... quod Nicolaus de Uz, vicecomes Nitriensis... manibus armatis super praedictam civitatem ipsorum (Nitra) potentialiter irruendo quosdam ex ipsis in monasterium B. Emmerami et quosdam in Ecclesiam B. Nicolai arreptos arcubus et sagittis fugassent etc.“ Mon. Eccl. Strig. III., str. 400 a 401.

¹⁰⁷⁾ Potvrďuje túto moju mienku analogia najstaršej pečate ostrihomskej kapituly, známej už z r. 1121, ktorá vyobrazuje tiež jednu v celku našej podobnú budovu (tiež zo štvorhranných kameňov, pod strechou hneď našim podobné okná) v úzadí s dvoma vežami kostola a pred budovou s dvoma kňazskými postavami, patrne kanoníkmi. Jedna stará listina, opisujúca túto pečať, nazýva túto budovu tiež „monasteriumom“. Nemohlo to byť iné, ako spoločná obytná budova kanoníkov pristavená ku kostolu, ako je to u reholníkov pri kláštoroch. Vid' vyobrazenie pečate Mon. eccl. Strig. I., str. 52; srovnaj tiež str. 687.

¹⁰⁸⁾ Korigovať musím tu jedno tvrdenie Dedek-Crescensa, napísané v Nyitra Vármegeye, str. 534, že vraj kathedráka nitrianska dľa dokumentov r. 1238 bola dohotovená. Píše tam doslovne toto: „Okmányilag kimutatható azonban, hogy az első székesegyház, melynek ma legfeljebb az úgynevezett alsó templom egyes részei lehetnek maradványai, csak 1238-ban készült el egészen.“ — Toto je hrubý omyl. Odhliadnúc od toho, že dolný kostol je práve naopak, najmladšou časťou kathedrátky, nezodpovedá pravde, že by sa dalo listinami dokázať, že kathedráka nitrianska r. 1238 bola dohotovená. Autora do omylu

a to i z piety k jeho starobe i z úcty k nemu, čo prvému kostolu tejto kapituly, a aj preto, že ani sama nová kathedráka nebola veľmi priestranná, ako nie je ňou ani dnes.

Kostolík síce ponechali, no nastala veľká zmena v jeho charaktere. Prestal už byť kathedrálkou biskupskou; potom i pozostatky sv. Zorarda a Benedika do novej kathedráky preniesli, teda prestal byť i miestom ich odpočinku. A zaujímavé je, čo z neho spravili! Stal sa on archiválnou, úradnou miestnosťou kapituly, ktorá ako *locus credibilis* neakú miestnosť potrebovala a ho na to upotrebila. Nasleduje to z toho, že v pozdejšom čase iste slúžil k tomu účelu, ako uvidíme to dolu nižšie z listinných údajov.

Ináč v tomže čase, z ktorého zachoval sa nám prvý obraz Nitrianskej kathedráky, potkala túto a s ňou prirodzene i náš kostol veľká pohroma. Totiž práve v r. 1271 napadlo Nitru v mesiaci apríli vojsko Ottokára II., kráľa českého a zaujmúc ju i s hradom, kathedráku popálilo. Pri tom

priviedla jedna neúplná a nepresná poznámka Fejéra, naznačená v Cod. dipl. IV. I, str. 135, ktorá znie: „Hoc anno etiam ecclesia cathedralis Nitriensis ad coronidem educta, uti docet Missale saeculi XIII. his verbis: „Anno ab incarnatione Domini 1238 calendis Decembris consecrata est ecclesia Nitriensis in honorem B. Mariae Virginis a Venerabili Jacobo, Nitriensi Episcopo.“ No sám Fejér ten záznam doista osobne nevidel, lebo ho podáva mýlne. Ten nachádza sa v kodexi Prayho a znie: „Anno ab incarnatione Domini 1228 (a nie 1238) calendis Decembris consecrata est *haec* ecclesia in honorem Beatae Mariae Virginis a Venerabili Jacobo, Nitriensi episcopo, in qua continentur hae reliquiae etc.“ Vid' Endlicher, Mon. Arp., str. 58. Teda o neakom nitrianskom kostole nie je tam žiadnej reči. Ale jedná sa tu úplne o iné. Tento Pray kodex je missálkou a bol majetkom kláštorného kostola (gangrie) benediktínov v Diakovciach (Deáki, o. Šala), kde bol za stáročia čo missale užívaný. (V ňom je i najstaršia pamiatka maďarskej reči: Halotti beszéd) a do neho rôzne záznamy vpísané. (Menšia bratislavská kronika). Tam nachádza sa aj tento záznam. A jedná sa o vysviacku tamojšej vtedy postavenej baziliky k úcte P. Marie (jej pôdorys vid' na obr. č. 27), ktorou bol biskup nitriansky spolu s biskupom vacovským r. 1228 pápežom Gregorom IX. poverený (listinu vid' Fuxhofer-Czinár, Monasterologia regni Hung. I., str. 76) a ktorú ten rok Jakub, biskup nitriansky, aj vykonal. Jasne to dokázal všetko Erdélyi v diele A pannonhalmi sz. benedek-rend története, I., str. 462—465. Ináč mohol zbadáť autor svoj omyl i z toho, že nitrianska kathedráka nikdy nebola zasvätená k úcte P. Marie, ale len k úcte sv. Emmeráma, poťažne Zorarda a Benedika, ako je to z toľkých listín patrno. — Z toho istého dôvodu neobstojí ani vzťahovanie tohoto textu na posviacku prvého františkánskeho kostola v Nitre, ako to činí Czeizel v diele A szentferenczrendiek Nyitrán, str. 6—7 a nasl.

zhorel i náš kostol a celý archív uložený v ňom, ako to vidieť z listiny kráľa Štefana V. z roku 1271, ktorou obnovuje výsady cirkvi nitrianskej, lebo ako udáva, niektoré jej listiny (akiste uložené v archíve v našom kostole) vo výšspomenutom požiari zhorely. Touže listinou daroval tento kráľ cirkvi nitrianskej i časť daní nitrianskych, patriacich kráľovskej komore, a to k tomu účelu, aby pred pozostatkami sv. Zorarda a Benedika, ktoré pre výšspomenutý požiar dost' biedne boli opatrované, lampy stále horely a ich osvetľovali.¹⁰⁹⁾

No ledva že si kostoly trochu opravili, zas došlo pod hrad a to po dvoch rokoch (r. 1273) opäť neako v apríli nepriateľské vojsko, Rakúšania, Česi, Moravia, a dobylo ho, pri čom biskupský palác, kathedrálna a akiste i kostol sv. Emmeráma opäť ľahly popolom. Pri tejto príležitosti staly sa kathedrálna a s ňou iste i náš kostol javiskom krvavých vecí. Kronikár Anonymus Leobyensis udáva, že rozzúrení vojaci podpálili a demolovali palác biskupský a ľudí, mužov a ženy, ktorí sa do kathedrálny utiekli, povraždili, ba i malé deti za nohy zdrapiac o kamenné stĺpy kostola potrieskali.¹¹⁰⁾ Kronikár udáva to síce trochu zväčšeno a pribarvene, no podstata veci bude pravdivou.

Spomína toto popálenie nitrianskej kathedrálny ľuďmi Ottokárovými aj jedna listina Lodomíra, ostrihomského arcibiskupa, pochádzajúca z roku 1285, v ktorej tiež uvádza

¹⁰⁹⁾ Listina Štefana V. z r. 1271 udáva: „venerabilis in Christo Pater Vincentius Dei grātia eppus Nitriensis... exhibuit nobis quaedam privilegia et iura dictae ecclesiae Nitriensis... exceptis quibusdam, quas in combustione castri nostri Nitriensis et ecclesiae *cathedralis* per Bohemos aemulos regni nostri pro nobis facta consummpta extitissent... A ďalej: „Et quia venerabiles reliquiae sanctorum martyrum praedictorum (Zoerard et Ben.) propter praemissum incendium sat miserabiliter conservantur, tributum in civitate Nitriensi... donavimus ad decorem ss. martyrum pro lampadibus continue ante praedictas reliquias lucendis et illuminandis.“ Vydaná: Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 130—142.

¹¹⁰⁾ Anonymus Leobyensis píše o vojakoch Ottokárových v Nitre: „Episcopatum destruxerunt et combusserunt; viros etiam et mulieres, quia ecclesias confugerant, trucidabant; pueros etiam in cunis iacentes Bohemi per pedes arripiebant et eos ad columnas lapideas collidabant.“ Cit. Palacký, Dejiny etc. Dílu II. č. I., str. 77.

sa popálenie listín.¹¹¹⁾ To tiež upamätáva na zhorenie i nášho kostola, v ktorom bol uložený archív.

Tak toľkoto o jeho osudoch v dvanástom a trinástom storočí.

Počiatkom *XIV. storočia* zas počujeme o nitrianskej katedráлке a s ňou i o našom kostole, a to dosť smutné veci. Totiž Matúš Csák, dynasta trenčiansky, ťažko nesúc, že Ján, biskup nitriansky, tiež vyhlásil na svojom území exkommunikáciu, vydanú na neho r. 1311 Gentilisom, pápežským legátom, napadol a zaujal až po dva razy Nitru, no a pri druhom jej zaujatí, tak neako r. 1317 podpálili a porúcali jeho ľudia katedráлку, pri ktorej pohrome zhorely, poťažne zkazu vza-ly tu mnohé knihy, kodexe, cirkevné náčinia, ba z čiastky i pozostatky sv. Zorarda a Benedika.¹¹²⁾ Že pri tomto požiari zhorel a mnoho utrpel i náš kostol, je prirodzené.

Isté je teda, že pri tejto pohrome boli obidva kostoly značne porúchané, ale za to neboly ony úplne zdemolované a zničené. Videť to z jednej listiny ostrihomskej kapituly z r. 1322, ktorá výslovne uvádza kostol sv. Emmeráma, Zorarda a Benedika¹¹³⁾ spomínajúc, že ten rok daroval tomuto kostolu comes Smaragdus obce: Biskupice, Naštice, (obidvoje v župe trenčianskej), ďalej Horov (župa tekovská) a Malé Pohranice (župa nitrianska).¹¹⁴⁾

¹¹¹⁾ Listina arcibiskupa ostrihomskeho z r. 1285 udáva: „super quibus litteras et privilegia praedecessorum nostrorum se habuisse dicebant, sed tempore Otacori (sic!) regis Bohemorum et suorum insultus, quo ipsa ecclesia Nitriensis et tota civitas lacrimabili incendio concremata fuerunt, amisissent.“ Monum. eccl. Strigon. t. II., str. 202.

¹¹²⁾ Listina biskupa Jána z r. 1318 takto to opisuje: „Praedictus Matthaues, quondam palatinus his non contentus de novo castrum nostrum Nitriense horribili concremari fecit incendio, ex quo etiam ecclesia nostra cathedralis prope castrum nostrum (rozumej palác!) existens et codices, libri, pontificalia, campanae, reliquiae, ornamenta sacerdotum et abbatum et corpora dictorum sanctorum scilicet Zoerardi et Benedicti martyrum et alia omnia indifferenter sunt exusta.“ Vydaná Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 241—242.

¹¹³⁾ Týmto dvojitém menom označovaly sa za stáročia asi dvoje kostoly jestvujúce na hrade nitrianskom.

¹¹⁴⁾ V listine tejto z r. 1322 čítame: „Item quartam possessionem suam Kys Pagran vocatam... dedisset et contulisset ecclesiae nitriensi beatorum Emmerami Zorardi et Benedicti et per consequens episcopatu iure perpetuo et irrevocabiler tenendas etc.“ Vydaná Vágner, Adalékok, str. 397—400, otázne miesto viď na str. 398.

No táto pohroma mala predsa pre obidva kostoly d'alekosiahly následok. Totiž, keď r. 1328 Meško, brat ostrihomského arcibiskupa, Boleslava, pochádzajúci z kniežatskej rodiny Piastovcov stal sa nitrianskym biskupom, ten sotva nastúpil svoj úrad, odhodlal sa k bohumilému činu, že na miesto starej, porúchanej a zhubenej kathedráľky postaví novú. Už r. 1328 asi k tomu cieľu chcel odpredať komesovi Zoboňovi majetok Kereškýň¹¹⁵⁾ a hoci mu kapitula pred ostrihomskou kapitulou tomu protirečila, nedal sa odviešť od svojho úmyslu. Už tak niečo pred rokom 1333 započaly sa i práce, na ktoré ten rok odpredal, alebo do zálohy dal dvoje majetky cirkvi nitrianskej Horov a Leveled (župa Tekov), ba zaviazal sa, že i zo svojich dôchodkov bude na to obetovať a to i v tom páde, keď by z nitrianskeho biskupstva na iné preložený bol. O tom vystavil aj listinu, ktorá nachádza sa v archíve ostrihomskej kapituly.¹¹⁶⁾

No dielo svoje sotva vedel previesť úplne, lebo už r. 1334, alebo začiatkom roku 1335 prešiel na biskupský stolec do Veszpréma. Dostavil ho teda asi jeho nástupca, Vítus de Castro Ferreo, ktorý v rokoch 1334 (1335) až 1346 spravoval nitrianske biskupstvo.

Nový kostol vystavený bol patrne od základov a to na mieste starého.¹¹⁷⁾ Ale kým ten bol románsky, tento stavaný bol už vo vtedy obvyklom štýle gotickom. Jeho pôvodný tvar videť vyobrazený na jednom iste z XV. alebo zo začiatku XVI. storočia pochádzajúcom, no až v XVI. storočí uverejnenom obraze Nitry, ktorý zjavil sa bol údajne v diele Bruin u. Hogenberg, Städte-Buch, vyšlom okolo roku 1580

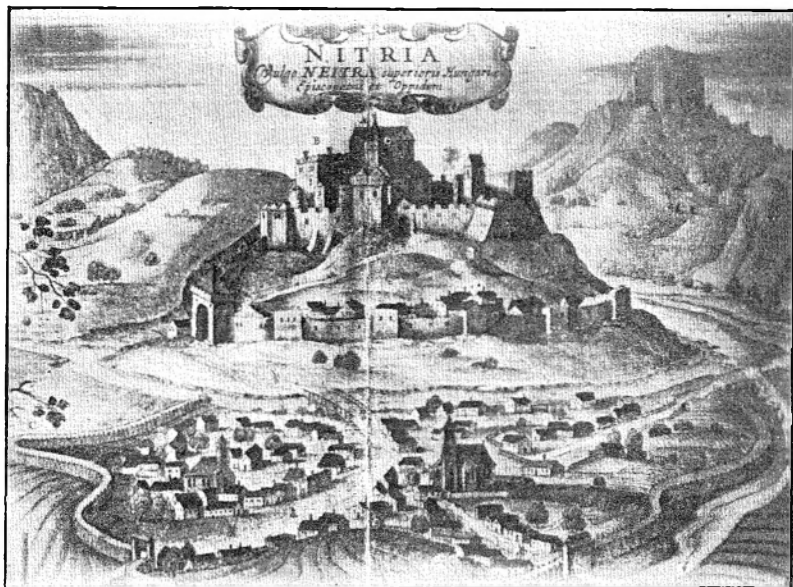
¹¹⁵⁾ Listina vydaná: Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 250—251.

¹¹⁶⁾ V listine tejto píše Meško „quod cum nos ecclesiam nostram cathedralem per aemulos et infideles Domini regis et regni dirutam et per omnia demolitam *rehedificare* Deo auxiliante et construere intendamus et iam in aliqua parte opus dictae ecclesiae de nostris sumptibus et expensis sit inceptum etc.“ Mon. eccl. Strig. III., str. 224.

¹¹⁷⁾ Czeizel v svojom diele Nyitra multja opisuje túto stavbu Meškovu ako vôbec prvé postavenie kathedráľky popri kostole sv. Emmeráma. No, je to mýlné. Odporuje tomu a) že trochu ťažko si predstaviť, že by náš malý kostol bol slúžil až posiaľ, do polovice XIV. storočia, za biskupskú kathedráľku, b) že na výšuvnenej pečati sa už r. 1271 jasne ukazuje pôvodná románska kathedráľka a konečne, c) že i sám Meško jasne hovorí o reedifikácii svojej kathedráľky. Srovnaj Czeizel Nitra multja, str. 64. a nasl.

a znovu bol vydaný pred 30 rokmi nitrianskym opátnikom, neskôr prepoštom Czeizelom v jeho diele *Nitra multja*, čo príloha.¹¹⁸⁾ Vid' obraz č. 17.

Na tomto obraze, najstaršom to obraze celej Nitry, vyobrazujúcom ju i hrad, vidieť dobre ešte ten Meškov kostol s jeho dlhými gotickými oknami¹¹⁹⁾, i jeho novú, už hranatú

*Obr. 17. Nitra koncom XV. alebo počiatkom XVI. storočia.
A) Kostol sv. Zorarda a Benedíka vystavený Meškom.*

vežu, siahajúcu samou stavbou do výšky kostola, no strechou prevyšujúcou novú kostolnú budovu.

¹¹⁸⁾ Obráz tento je med'orytina vo veľkosti 37×48 cm. a je niečo objemnejší než môj tu reprodukováný obrázok, ktorý zaujíma len prostrednú jeho časť. Niečo pred rokom 1900 odposlal ho istý kníhkupec z Braunschweigu, menom Vilhelm Scholz, nitrianskemu kníhkupcovi Št. Huszárovi na predaj, od ktorého odkúpil ho Dr. Ján Tóth, profesor theologie a prepustil neskôr Czeizelovi, ktorý ho uverejnil. (Srovnaj Czeizel, *Nyitra multja*. Úvod.) Obráz bude reprodukciou neakej starej maľby a pôvodina bude tak z konca XV. alebo z počiatku XVI. storočia, keďže vyobrazuje Nitru v menej vyvinutom štave ako jej pozdejšie a dobre datovateľné obrazy z druhej polovice XVI. storočia.

¹¹⁹⁾ Tieto gotické okná badať ešte i dnes na pozostavších partiách sanctuára horného kostola, ovšem len z vonku na obrube okien terajších. (Vid'

Náš kostol sv. Emmeráma zakrýva i na tomto obraze neaká budova, možná kasáreň hradnej posádky, no jeho prítomnosť i tu prezradzuje veža stojacia pred južnou stenou hl. kostola v jej prostredí a spojená dľa neskorších obrazov s našim kostolom.

Pri novostavbe hlavného kostola v prvej polovici XIV. storočia prešiel i náš kostol sv. Emmeráma veľkými zmenami. Pri oprave jeho akiste tiež do pola zborenej lode prestavili i túto a to v štýle gotickom, v akom bol stavaný hlavný kostol.¹²⁰⁾ No nie len že ju prestavili, ale ju aj adaptovali k archíválnym účelom a to tak, že k jeho severnej stene, kde dľa môjho zdania pred tým v dobe románskej pristavený bol akiste neak od XI.—XII. storočia priečný chór (Querchor, keresztkarzat)¹²¹⁾, pristavili 2 archíválne, 2×3 m. veľké komôrky, jednu pre archív krajinský, druhú pre domáci a to tak, že prehradili na dvojce samé povrchie chóru, kým jeho spodnú časť zamurovali, ponechajúc len asi medzi stĺpami držiakmi pred tým chór, malé gotické výklenky, už či k vôli ozdobu, alebo za sedadlá.¹²²⁾ Vtedy opatrili loď i gotickými rebrami, ba i do apsisu, ponechaného ináč na šťastie v svojej pôvodnej forme, pridali na spodu gotický sokl asi k vôli harmonii s loďou. Z tých archívnych komôrok zachovala sa jedna až po dnes.

Stavby tieto v r. 1355 boli už podistým ukončené, čo tušiť sa dá z jednej z toho roku pochádzajúcej listiny ostrihomskej kapituly, dľa ktorej istý Mochk, zeman z obce Kotešovej (župa trenčianska), daruje túto obec kostolu nitrianskému, vystavenému vraj na hrade nitrianskom k úcte sv. Andreja (Zorarda) a Benedika.¹²³⁾

na obraze č. 22.) Z toho vidieť, že niektoré časte Meškovho kostola zachovaly sa až po dnes.

¹²⁰⁾ Na súčasnú prestavbu i nášho kostola s kostolom hlavným ukazuje práve gotický štýl prestavby.

¹²¹⁾ Taký priečný chór vidieť aj v prastarom kostolíku v Drážovciach, ležiacich hneď pri Nitre vystavenom nejak tak v XI.—XII. storočí po vzoru nášho kostola.

¹²²⁾ Toto sú tie udajné štallá starých kanoníkov, v ktorých vraj našiel ich sedieť a modliť sa kedysi sv. Štefan kráľ.

¹²³⁾ Listina vystavená o tom r. 1355 hovorí: „quod quia ipse (Mochk) heredum careret solatio... ob hoc ecclesiam cathedralem ad honorem Beato-

I v tomto novom stave slúžil náš kostolík prirodzene ďalej za úradnú archiválnu miestnosť kapituly. Tu v týchto komôrkach opatrovali kanoníci archív kapituly, krajinský (verejný) a domáci, tu opatrovali aj svoje úradné pečate¹²⁴), pod ktorými vydávala kapitula verejnoprávne listiny, a tu aj vystavovali a hlavne pečatovali tieže. To robilo sa vždy po raňajších alebo popoludňajších službách božích — niekedy dľa potreby aj pred nimi — a to v prítomnosti dvoch kano- níkov a notára kapituly, čo úradnej osoby hodnoverného miesta.¹²⁵) No, tak sa zdá, že aspoň niekedy aj služby božie tu ešte konali, čoho dôkazom je, že ponechali v apse kosto- líka oltár, ktorý je tam až po dnes.

Pravdepodobné je potom, že už v tomto čase začali ho nazývať i novým menom, totiž „väčšou sakristiou“ (sacristia maior), ďalej „Consistorium“-om, ba i „conservatorium“ ako sa on v neskorších listinách meníva.*)

Ináč do konca tohoto storočia neudalo sa už s ním nič zvláštneho; iba to možno hádam spomenúť, že Elizabetha, kráľovná, vdova po Ľudvikovi Veľkom, chodiac roku 1385 po župe nitrianskej, navštívila i hrad nitriansky a v ňom i náš kostol.

Iné o ňom z tohoto storočia už nevieme.

Zo storočia XV. zaznamenať hodno, že roku 1403 bol kostolík vo veľkom nebezpečí. Totiž Štibor, vojvoda kráľa Žigmunda, obliehal a dobyl vtedy hrad nitriansky, ktorý kastelán jeho, Czéder, oddal bol do moci Ladislava neapol- ského, soka Žigmundovho. No tak sa zdá, že pretrval i toto šťastlivo, lebo pramene nespomínajú nijaké poškodenie ani katedráľky, ani archívu.¹²⁶)

Ešte väčšie nebezpečie hrozilo mu v roku 1431. Vtedy zas husíti napadli v sile asi 7000 mužov a 300 vozov pod vedením Prokúpa a Jána Čapka Nitru. Mesto aj podarilo sa im zaujať a vyplieniť, ale sám hrad nevedeli dobyť, lebo

rum Andreae et Benedicti martyrum in castro Nitriensi *constructam* in haere- dem suscepisset...“ Nagy B., Anjoukori okmánytár VI., str. 353.

¹²⁴) O pečatiach kapituly nitrianskej viď Vágner, Adalékok, str. 45—46.

¹²⁵) Srovnaj Vágner, Adalékok, str. 47.

*) Viď poznámku č. 131 a 159.

¹²⁶) Srovnaj Nyitra Vármegye, str. 566—567.

dňa 9. novembra t. r. uderilo na nich vojsko uhorské pod vedením Štibora, na čo husíti odtiahli.¹²⁷⁾ Kostol náš bol teda od pohromy zachránený.

No, horšie pochodil v r. 1465 a to keď aj nie sám kostol, tak v ňom umiestnený archív. Vtedy totiž kráľ Matiáš Korvin upodozrievajúc biskupa Döbrenteyho, že nadŕža husítom, odobral velenie nad hradom biskupovi a oddal ho ľuďom civilným, menovite Petrovi Kóthovi. Pod týmto sa stalo, že jeho ľudia vlámali sa aj do nášho kostola a mnohé tam uložené listiny zničili poodrezujúc z nich pečiatky.¹²⁸⁾ Sama budova kostola ale asi nebola poškodená, lebo sa to nespomína v prameňoch.

V roku 1471—72 zas Poliaci mali priechodne obsadený hrad nitriansky, a to z tej príležitosti, že Kazimír, poľský kráľovič, chcel na pozvanie Jána Vitéza, biskupa, okupovať od Matiáša trón uhorský. No, v januári r. 1472 došiel pod hrad Matiáš a začal ho dobíjať; ale Poliaci netrúfajúc si mu odolať, odtiahli.¹²⁹⁾ Že či pri týchto bitkách utrpel niečo náš kostol, nevedno, no súc tu Poliaci, akoby spoločníkmi Jána Vitéza, administrátora nitrianskeho biskupstva, nie je to pravdepodobné.

V r. 1494 vydržiavala sa v Nitre diecezálna synoda. Na tejto pri zostavovaní cirkevného kalendára diecézy predpísali pre nitrianskú diecézu i sviatok sv. Emmeráma¹³⁰⁾ a to na deň 22. septembra, ako sa to ináč aj inde ten deň odbyvalo. No, pri tejto príležitosti spomenuli si isteže mnohí

¹²⁷⁾ Srovnaj Tomek, Dejiny válek husitských, Praha, 1898, str. 499 a Tóth-Szabó Pál, A cseh huszita mozgalmak etc. Magyarországon, Budapest, 1917, str. 108—109.

¹²⁸⁾ Spomína to jedna listina Matiáša kráľa z r. 1468, ktorá udáva: „Cum nuper propter culpam Domini Thomae de Debrenthe eiusdem ecclesiae Nitriensis eppi... per unum ex capitaneis nostris ab eodem episcopo castrum Nitriense ablatum et aliquamdiu per manus laicas conservatum fuisset, sigillum tam dictarum litterarum, quam aliorum privilegiorum dictae ecclesiae Nitriensis quae etiam cum eisdem litteris in conspectu nostro exhibitae sunt per quosdam ex eisdem laicis simul cum cordula per quam sigillum ipsum appensum erat, deductum fuerat.“ Vid' Vágner, Adalékok, str. 50.

¹²⁹⁾ Srovnaj Vágner, Adalékok, str. 51; a Nyitra Vármegye, str. 573—4.

¹³⁰⁾ Vid' Péterfy, Sacra concilia etc. in regno Hungariae, Viennae et Posonii 1742, t. I., str. 281.

aj na jeho starý kostol na hrade a navštívili ho s patričnou pietou.

Potom z konca storočia, zo samého roku 1500, máme o ňom jednu spomienku, a to už určitú. Totiž ten rok dňa 8. júla Matiaš de Lyndva, verejný notár, vystavoval v ňom za prítomnosti 10 kanoníkov, ďalej Andreja Ilméryho, podžupana, potom Jána Bossányiho, Baláža Possayho a iných pánov jednu listinu pre Antona Sánkfalvyho, tehdajšieho biskupa nitrianskeho, o neakých desiatkoch v župe trencianskej, a v tej listine uvádza sa, že vystavená je „vo väčšej sakristii, (in maiori sacristia) kathedrály nitrianskej.¹³¹⁾ Teda v našom kostolíku. Z toho vidno, že i v tomto čase slúžil on ďalej za archívne miesto kapituly.

V storočí XVI. tiež slúžil on po celý čas tomuto účelu.

V nepokojoch nasledujúcich po pohrome moháčskej (1526) dostal sa síce hrad po smrti biskupa Podmanického (1528) na dlhší čas do rúk svetských olygarchov, a to najprv Valenta Töröka, potom v r. 1534 do rúk Františka Thurzu, ktorý držal ho v moci až do r. 1557, no máme bezpečné zprávy o tom, že kapitula i za tento čas riadne konala, čo locus credibilis, svoje funkcie¹³²⁾, tak že isté je, že i náš kostol bol ňou opatrovaný a užívaný ako úradný stán jej s locus credibilis-om spojených jednaní.

O tom ináč zachovala sa nám aj určitá zpráva, a to z roku 1578. Ten rok totiž Zachariáš Mossóczy, vtedy ešte biskup vacovský, vyprostredkoval si od kráľovského miestodržiteľa, Radetiusa, nariadenie k nitrianskej kapitule, aby mu táto vydala v odpise všetky dokumenty, ktoré sa na majetky nitrianskeho františkánskeho kláštora vzťahujú a „v sakristii, čiže conservatoriu (konsistoriu) kapituly“ uložené sú. Mieni sa tým náš kostol sv. Emmeráma. Kapitula tie listiny aj vydala a nachádzajú sa ony teraz v biskupskom archíve v Nitre.¹³³⁾

Zaznamenať hodno, že až z tohoto storočia zachovalo

¹³¹⁾ Srovnaj Vágner, Adalékok, str. 113.

¹³²⁾ Viď životopisy kanoníkov z tejto doby, Vágner, Adalékok, str. 115—134.

¹³³⁾ Biskupský archív v Nitre. Nitria I. D. N. F. 1. Nr. 19. Alleg. Czeizel, A szentferencrendiek Nyitrán, str. 69.

sa nám prvé, jasno viditeľné vyobrazenie nášho kostola na jednom starom obraze Nitry. Obraz tento uverejnil Jozef Wurum, biskup, na čele svojho diela *Episcopatus Nitriensis etc.*, vydanom v Bratislave r. 1835 a to pod titulom: *Nitra, ut olim fuit*. Pochádza on každopádne z času ešte pred rokom 1578, lebo vyobrazený je na ňom ešte starý františkánsky kláštor, ktorý v roku 1573 ešte stál — hoci opustený — no v r. 1578 spomína sa už čo srúcaný.¹³⁴⁾ Z tohoto obrazu

Obr. 18. Hrad Nitra v prvej polovici XVI. stoloetia.

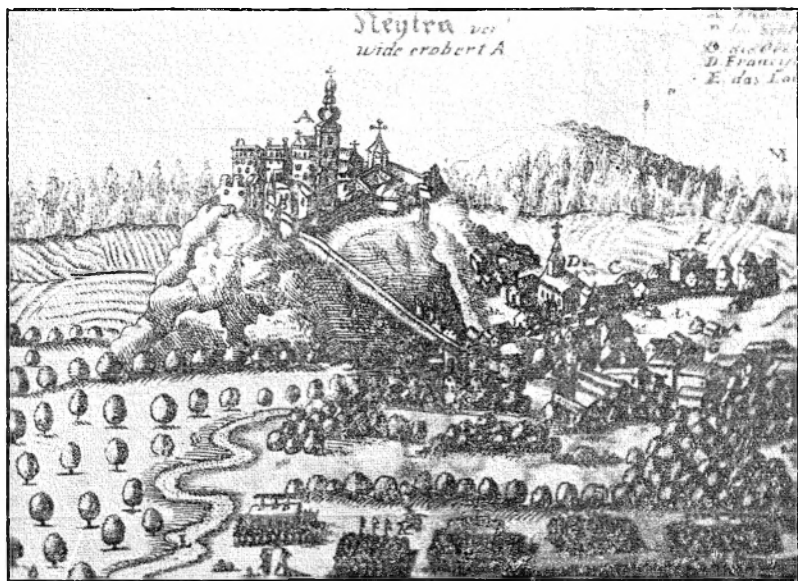
2. Kostol sv. Emmeráma; v úzadi horný kostol sv. Zorarda a Benedíka.

jednu časť, vyobrazujúcu hrad a v ňom i náš kostol, uverejňujem i ja. (Viď obraz č. 18.) Videť tu jasne a zreteľne náš kostol sv. Emmeráma a za ním — hoci nie úplne — kostol horný. Kostola dolného tu ešte nevideť, lebo ho vtedy ešte ani nebolo, ten pristavený bol až v XVII. storočí. Náš kostolík viníma sa tu čo menšia kostolná budova. Na apsisu — asi z nedopatrenia kresliča — vidieť dlhšie románske okno, čo bude omylom. Okrem toho, vidí sa byť ten apsis hranatým, čo tiež neobstojí, preto pridávam tu aj iný, ne-

¹³⁴⁾ Srovnaj Czeizel, tamtiež, str. 76.

skorší variant tohože obrazu zo XVII. storočia, na ktorom je to už korigované, lebo ten vyobrazuje apsis už správne okrúhlym.¹³⁵⁾ Vidieť dobre potom jeho krátku loď s dvoma románskymi oknami a k nej pristavenú vežu s cibulovitou strechou. Táto k nemu pristavená veža svedčí, že i na predošlých obrazoch skrýva sa za budovou pred ním postavenou náš s ňou spojený kostol.

Toľkoto viem udať o ňom zo XVI. storočia.

Obr. 19. Hrad Nitra v XVII. storočí.

A) Kostol sv. Zorarda a Benedika, pred ním kostol sv. Emmeráma.

Počiatkom storočia XVII., a to v r. 1605, potkala náš kostol, poťažne v ňom uložený archív nemalá pohroma. Totiž ten rok v mesiaci júli dobyli hrad Nitru povstalci Bocskayho pod vedením Franca Rédeyho.¹³⁶⁾ Biskup František For-

¹³⁵⁾ V neskorších časoch použili tento obraz tiež za ilustráciu; okrem prvého, znám ešte dva varianty: jeden, ktorý vyobrazený je v Nyitra Vármegye, str. 466 a druhý neskorší, ktorý uverejňujem. Viď obr. č. 19. Tak sa zdá, že aj obraz č. 18 je len novším variantom staršej pôvodiny, keďže ukazuje už vežu barokovú.

¹³⁶⁾ Srovnaj Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 341; Vágner, Adalékok, str. 51; Nyitra Vármegye, str. 618.

gách a aj kanoníci na to opustili Nitru a usadil sa v nej Rédey, ktorý držal hrad obsadený až do konca septembra r. 1606. Za tento čas sa stalo, že Rédey nie len dnešný horný kostol sv. Zorarda a Benedika, ale i náš starý kostol sv. Emmeráma vyplienil a vyraboval. Z predošlého pobral rôzne klenodia v hodnote asi desaťtisíc zlatých, v tehdajšej valute¹³⁷⁾, z tohoto ale pobral všetky staré protokoly, krajinského archívu kapituly¹³⁸⁾ spísané až do roku 1520, ba aj tie, ktoré spísané boli od roku 1600. V r. 1607 zpät sa navrátiťšia kapitula darmo sa domáhala dostať ich zpät, ostal teda náš kostolík tohoto vzácného archíválneho materiálu navždy pozbavený.

V roku 1620 a 1621 prestál hrad a v ňom i náš kostol nové búrky. V roku 1620 totiž za biskupa Jána Telegdyho obkľúčilo a po poldňovom bombardovaní dňa 9. sept. i do rúk dostalo hrad vojsko Gábora Bethlena, ktoré držalo ho v moci až tak do mája r. 1621, keď oddalo ho zpät Bouquoi-om a Forgáchom vedenému vojsku cisárskemu.¹³⁹⁾ No, onedlho a to 17. júla tohože roku ho Bethlenovci pod vedením Stanislava Thurzu opäť napadli a obliehali, bombardujúc ho všemožne až do 29. dec., keď hrad obhajovaný Pavlom Dávidom, kanoníkom, Robertom Gymnichom, kapitánom a Valentom Halgašom, oddaný bol Bethlenovcom.¹⁴⁰⁾

¹³⁷⁾ Videť to z pokonávajúcej listiny kapituly z r. 1619, ktorá udáva: „anno scilicet Domini 1605. 17. Julii magnif. D. Franciscus Rédey, dum per deditio-nem arcem Nitriensem in manibus suis simul cum rebus et bonis sacrisque clenodiis et supellectilibus recepisset, tandem vero in anno scilicet 1606 ca festum divi Michaelis archangeli eadem sacra clenodia et supellectilia ad valorem decem millium florenor. hungar. se extendentia ex eadem ecclesia nostra cathedrali auferri et per suos asportari et in usum suum converti fecisset etc.“ Listina vydaná Vágner, Adalékok, str. 52—53.

¹³⁸⁾ To videť zas z článku zákona 39. z roku 1609, ktorý hovorí: „Quia Franciscus Rédey coram plurium comitatum nuntiis iure iuravit se nihil ex protocollis, quae capitulum Nitriense apud ipsum. esse asserit habere affirmavit: § 1. Ideo ab impetitione eiusdem capituli absolvitur. — § 2.: De clenodiis requiratur. „Srovnaj Corpus iuris Hung. Budae, 1779. I., str. 669. cit. Vágner, Adalékok, str. 52.

¹³⁹⁾ Srovnaj Kazy, Historia regni Hungariae, Tyrnaviae 1737. I. III., str. 181. — Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 351; a Nyitra Vármegye, str. 622 a 623.

¹⁴⁰⁾ Listiny o tomto druhom dobývaní a oddaní hradu uverejnil z archívu nitrianskej kapituly Vágner v Adalékok, str. 183—186.

No, po uzavrení nikolsburgského mieru (6. jan. 1622) prešiel on skoro opäť do rúk zákonitého jeho majiteľa Telegdyho.

V týchto búrach boli tak kathedrálna biskupská, ako i náš kostol veľmi porúčané, preto biskup Ján Telegdy odhodlal sa ako kedysi jeho predchodca Meško k veľkému činu, — vystaviť novú kathedrálnu — a plán svoj v rokoch 1622—1642 aj previedol. Urobil to tak, že jeho práce zasiahly všetky tri, dnes jestvujúce kostoly, tvoriace nitriansku kathedrálnu. Horný kostol použitím niektorých zachovalejších partií, najmä sanctuára¹⁴¹⁾ — úplne prestavil a to už v štýle renesančnom pridajúc na severu trochu von vyčnievajúcu kaplu sv. Barbory pre pozostatky sv. Zorarda a Benedika. Druhá vec bola, že k vôli neakému spojeniu a súľadu dvoch hradných kostolov, t. j. horného k úcte sv. Zorarda a Benedika a južnejšie ležiaceho starého kostola k úcte sv. Emmeráma pristaviť dal i dnešný dolný kostol¹⁴²⁾, a to tak, že vežu kostola sv. Emmeráma zbúrajúc a zaberúc ešte aj polovicu lode kostola sv. Emmeráma vystaviť dal na takto získanom mieste (pribráním ešte na západe trochu priestoru pozdĺž horného kostola) jednu dlhú, dosť úzku, štvorhrannú budovu, osvetlovanú len na strope aplikovanými lucernami, dnešný to dolný kostol. Vežu vystaviť dal od základov k južnej strane novopostaveného dolného kostola, popri ktorej vystaviť dal dnešnú novú sakristiu a nad ňou na poschodí novú miestnosť pre archív kapituly.¹⁴³⁾

¹⁴¹⁾ Z vonku dobre badať ešte na sanctuári pôvodné teraz už zamurované, poťažne prerobené gotické okná pôvodného sanctuára ponechaného i pri prestavbe. Viď na obraze č. 22.

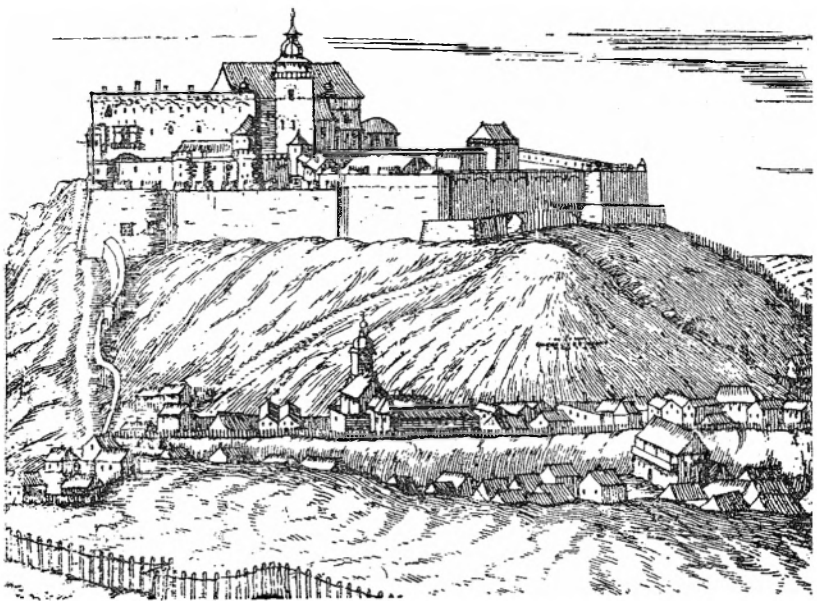
¹⁴²⁾ Že dolný kostol postavený bol až v tomto čase, jasne vidieť z porovnania obrazov č. 18 a č. 21. Na prvom zo XVI. storočia ešte niet po ňom ani stopy, na druhom zo XVII. storočia je už v pôdoryse zakreslený.

¹⁴³⁾ O tejto stavbe Telegdyho po niekoľkých rokoch (r. 1660) Ladislav Vid, rektor kláštora Jezuitov v Trenčíne. sbierajúci v Nitre osobne materiál o sv. Zorardovi a Benedikovi pre Bollandistov — udáva vo svojej zpráve nasledujúce: „Basilicam ss. Andreae et Benedicti, quae est in arce Nitriensi . . . Joannes Telegdinus ita renovavit, ut quasi fundator illius dici potest; nam muros maiori ex parte a fundamentis erexit, turrim magni operis et elegantiae prorsus de novo extulit, organum singularis artificii sumtuose curavit, altare summum peraugustum atque duplex stallum in ipsa ecclesia pro dignitate episcopi erexit marmore pavementum stravit etc. „Srovnaj Acta Sanctorum Boll. (1868) Julii tomus IV., str. 327. Srovnaj tiež Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 357.

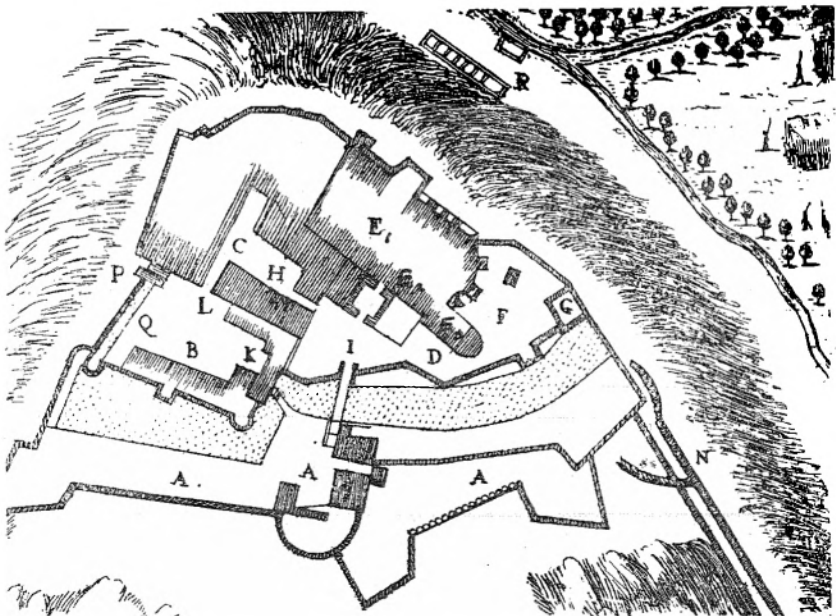
Jeho prestavby pekne znázorňujú dva staré obrazy hradu nitrianskeho, poťažne Nitry, zjavivšie sa v diele Casim. Freschot. *Idea generale del regno d' Vngria*, vyšlom v Benátkach, (Venezia) v r. 1684, z ktorých časte vyobrazujúce hrad a jeho pôdorys tu pripojujem.¹⁴⁴⁾ Vid' obraz č. 20 a č. 21. Z pôdorysu vidieť, že je to obraz presný a spoľahlivý a že ukazuje jasne, ako nová katedrálna Telegdyho vtedy vypadala. Vidieť na obidvoch pekne i náš kostolík. Na prvom znázorňujúcom samú stavbu vidieť, že apsis nášho kostolíka je zaujímavo polokruhovite, kupolovite pokrytý, pri ňom vidieť loď pokrytú už obyčajne trojhranovite a badať na nej dve okná, ako sú tam i dnes. Medzi ňou a vežou vidieť tiež už jasne budovu novej sakristie a archívu (na poschodí). Na druhom obrázku na pôdoryse jasne sa tiež vyníma náš malý kostol (vid' obraz č. 21.) a to i apsis jeho i loď. Južnú stenu ani vtedy nemal s dolným kostolom v jednej línii, ako ju nemá ani dnes. Postavením južnej steny dolného kostola niečo ďalej k severu znázorniť chceli patrne niekdajšiu samostatnosť Emmerámovho kostola.

Prestavby Telegdyho ďaleko zasiahly i náš kostol a to tak ohľadom sústavby jeho budovy, ako aj jeho ďalšieho účelu. Spomenul som už, že zborili jeho vežu, no, to nebolo by mu ešte škodilo, beztak nebola pôvodná, ale už viac škodilo mu to, že zabrali i polovicu jeho lode pre dolný kostol. Spravili to tak, že jednu z výšspomenutých komôrok, ktorá padala do tejto polovice lode, zamurovali a túto polovicu jednou dosť silnou stenou od druhej polovice oddeliac k druhému kostolu pripojili. Zmenšená loď nášho kostolíka potom už prestala byť archiválnou miestnosťou kapituly. Archív preložili už do novej miestnosti ponad novou sakristiou, načo tak od roku 1642 stal sa náš kostolík už len púhou komorou, čiže pokladnicou katedrálny, do ktorej uložené boli v silných železných truhlách kalichy, monstrancie a iné klenodia cirkvi nitrianskej.

¹⁴⁴⁾ Snímky vzaté sú z pôvodných tiskov nachádzajúcich sa v zasadacích sieňach krajinského zastupiteľstva v Bratislave.

Obr. 20. Hrad v Nitre v XVII. storočí po prestavbách Telegdyho.
V úzadi horný (a dolný) kostol; v predi kostol sv. Emmeráma.

Obr. 21. Pôdorys hradu a kathedrály po prestavbách Telegdyho.
E₁ horný kostol; E₂ dolný kostol; E₃ kostol sv. Emmeráma.

A odtedy nie súc už ani kapitulníkmi často navštevovaný upadal pomaly akoby do zapomenutia. Zabudli, tak sa zdá, nie len na jeho niekdajší význam, ale i na jeho titul. Už v roku 1660, keď v Nitre chodil Ladislav Vid, rektor trenčianskeho jezuitského kláštora, mali jeho informovatelia na niekdajší kostol sv. Emmeráma docela nesprávnu spomienku.¹⁴⁵⁾ Ani officium sv. Emmeráma sa už vtedy neodobovalo. A pamiatka niekdajšieho patróna cirkvi nitrianskej zachovala sa už len — a to na dlhší čas — iba vo formule prísahy novovymenovaných kanoníkov, ktorú František Forgách, biskup r. 1602 pre nich predpísal a ktorú tí pri svojom uvedení skladali.¹⁴⁶⁾

I to príklad, ako chytro sa u ľudí na všetko zabúda.

Ináč z tohoto storočia spomenúť treba ešte jednu udalosť, v ktorej sprofanizovaný a iste aj poškodený bol i náš kostol. V roku 1663 totiž dostal sa tak koncom októbra hrad nitriansky následkom zrady jedného Nemca a jedného Maďara (menom Nyitray) temer bez boja do tureckých rúk.¹⁴⁷⁾ Turci okupujúc hrad sprofanizovali katedrátku, učiniac z nej maštal' pre svoje kone¹⁴⁸⁾ a podistým i náš kostol, súvisiaci už s ňou, nebol ušetrený od podobného pohanenia. V nasledujúcom roku zas mnoho trpel bombardovaním vojskom oslobodzujúcim. Toto zjavilo sa pod hradom, poťažne pred Nitrou počiatkom apríla r. 1664 v sile asi 16.000 mužov pod vedením Souchesa a Koháryho, a po trojdňovom tuhom bombardovaní, v ktorom i katedrátko bola silno poškodená¹⁴⁹⁾, Turkov z hradu vyhnalo.¹⁵⁰⁾ Turci zanechali tak

¹⁴⁵⁾ Videť to z jeho zprávy danej k Bollandistom, v ktorej píše takto: „Ecclesiae cathedralis seu capitularis Nitriensis patroni hoc tempore (1660) sunt ss. Andreas et Benedictus, de quibus veluti patronis fiunt commemorationes. De sancto Emmeramo non habetur memoria in divinis licet olim in eius honorem capella dicitur fuisse erecta in eodem loco, in quo hodie basilica ss. Andreae et Benedicti exstat.“ Acta Sanct. Boll. Julii, tom. IV., str. 327.

¹⁴⁶⁾ Srovnaj Czeizel, Nyitra multja, str. 73.

¹⁴⁷⁾ Srovnaj Kazy, Historia, I. VIII., str. 274.

¹⁴⁸⁾ Srovnaj Vágner, Adalékok, str. 54.

¹⁴⁹⁾ Corneli, Fragmenta Hung. Historiae ab anno 1663 píše o tomto nasledujúce: „Post tridui verberationem procubuere muri et altera olla in ecclesiam delapsa praefectum aliosque perstringit.“ Cit. Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 336.

¹⁵⁰⁾ Viď opis zpätydobytia od Corneliho u Wuruma, Episcopatus Nitrien-

kathedrátku, ako i náš kostol vo veľmi smutnom stave. Boly obidvoje striech zbavené, bez okien a bez oltárov. Tak stály ešte aj v r. 1667, keď po odchode Szelepcsényiho¹⁵¹⁾ Leopold Kollonich bol vymenovaný za nitrianskeho biskupa. V holdujúcom spise kapituly ku nemu z tohože roku opisuje sa, že i kathedrátku i kaplnku (náš kostol!) sú v tom stave, v akom ich Turci nechali, sú bez oltárov a bez okien, takže v daždivom a sychravom počasí ani omšu nemôžu v ňom slúžiť pri jednom opravenom už oltári.¹⁵²⁾ No, Kollonich zaujmúc svoje sídlo, dal v rokoch 1668—69 tak palác biskupský ako aj kathedrátku, s ňou teda aj náš kostol opraviť a do poriadku uviesť.¹⁵³⁾

V tomto storočí potom už nebol hrad náš bombardovaný a ani kostoly v ňom poškodené¹⁵⁴⁾, takže ostaly v svojom predošlom stave.

No, počiatkom *storočia XVIII.* ušlo sa mu toho zas. V povstaní Františka Rákóczyho II. bol až dvakrát dobýjaný a bombardovaný a kostoly hodne poškodené. Prvé dobýjanie jeho bolo r. 1704 v dňoch 23.—27. augusta, keď dobyli ho prívrženci Rákóczyho pod vedením Bercsényi-

sis, str. 365—7; srovnaj tiež Kazy, Historia, I. IX., str. 15; Vágner, Adalékok, str. 54; Nyitra Vármegye, str. 632—3.

¹⁵¹⁾ Vágner vo svojom diele Adalékok (str. 55) nesprávne udáva, že už Szelepcsényi dal opraviť Turkami porúčanú kathedrátku. To stalo sa až pod Kollonichom. Poznamenať hodno však o Szelepcsényi-ovi, že on dal postaviť krásny oltár dolusňatia s kríža (z alabastru), ktorý vidieť na východnej strane dolného kostola a k tomuto príbratej polovici lode starého Emmerámovho kostolíka (pri stene oddelujúcej náš kostolík). Hlása to nápis na stĺpoch oltára, na jednom: Georgius Pohronius Szelepcsényi, na druhom: Archiepiscopus Koloczensis, eppus Nitriensis, L. C. V. C. R. A. M. cancellarius et consiliarius intimus. Pod obrazom čítať i meno majstra: Joannes Pernegger fecit 1662. Srovnaj Dualszky, Nyitra vár és város, str. 31. — To stalo sa teda ešte pred zaujatím Nitry Turkami.

¹⁵²⁾ Közös pénzügyi levéltár. Hungarica, fasc. 14563, prílohy B. C. D. Alleg. Czeizel, A szentferenczrendiek Nyitrán, str. 98—99.

¹⁵³⁾ Wurum o jeho opravách nasledujúce udáva: „Aedes sacras refecit, muros praesidii restauravit, unum praeterea propugnaculum adiecit.“ Srovnaj Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 369.

¹⁵⁴⁾ Boly síce ešte potom nepokoje a to v povstaní Thökölyho r. 1683, no v tých hrad nebol bombardovaný, Nitra poddala sa dobrovoľne.

ho¹⁵⁵), druhé zas v dňoch 22.—25. augusta r. 1708, keď bombardoval a dobyl ho, poťažne na poddanie sa prinútil Ján Pálffy pre stranu cisársku.¹⁵⁶) V týchto bitkách bola kathedrálna rovno ohňu nepriateľa vystavená a veľmi porúcaná, „omnino ruinata“, ako hlása nápis pod vežou a pravdepodobne i náš kostolík poškodený, načo potom Ladislav Erdődy gróf, biskup nitriansky, dal v rokoch 1711—1721 poruchy opraviť, uvedúc všetky tri kostoly, tvoriace biskupskú kathedrálnu, do dnešného stavu.

V hornom kostole v prvom rade opraviť dal porúchané steny, ktoré potom z vnútra okožovať dal mramor napodobujúcou vzácnou kožovkou a miestami pozlátením a krásnymi maľbami ozdobil, ktoré prevádzal mu G. A. Gallarti, chýrny umelec svojej doby.*) Dal kostolu i novú podlahu z kresaných štvorhranných mramorových dosák, pod ktorou postavil kryptu pre biskupov a kanoníkov. Vežu kostola dal hodne zvýšiť, a zábradlím, sochami vkusne ozdobiť, opatriac ju i hodinami, a umiestniac v nej bibliotéku. Prirodzene i vnútorným zariadením ho obohatil. On postavil dnešný hlavný oltár k úcte božského Spasiteľa, potom ešte päť menších oltárov, ďalej trón pre biskupa, kazateľnicu, väčší organ, lavice a pod.¹⁵⁷) — Potom akiste i dolný kostol od neho obdržal konečnú svoju (dnešnú) úpravu.

¹⁵⁵) Nyitra Vármegye, str. 642.

¹⁵⁶) Tamtiež, str. 644 a 645.

*) Jeho podpis nachádza sa až na dvoch miestach kathedrálny. Po prvý podpísaný je na sklepení ponad hlavným oltárom na boku evanjelia popri obrazoch dvoch arcipastierov (jedon z nich je Erdődy), kde nachádza sa nápis: „G. A. Gallarti invenit 1720.“; po druhé podpísaný je na oltárnom obraze biskupskej kaple pod chórom, kde tiež čítať: „Gottlieb Anton Gallarti invenit, 1720.“ Ba na prvšom mieste vidieť i jeho podobizeň, a to popri obraze dvoch arcipastierov; tu totiž nachádza sa obraz jedného svetského v zelenkastých šatoch a pri ňom nápis: Gallarti etc. Bude to pravdepodobne obraz jeho samého. Srovnaj: Czeizel, Nyitra multja etc. str. 77.

¹⁵⁷) Jeho opravy hlása mramorová tabuľa pri hlavnom vchodu na pravo, ktorá je nasledujúceho znenia: „Ecclesiam hanc a Joanne Telegdio, Nitr. Eppe, aedificatam, occasione internarum regni revolutionum ab oppugnantibus omnino ruinatam integram restituit, ara maiore nova et quinque aliis minoribus parietibus marmoris instar perpolitius picturis elegantibus, gravibus, peramplis sumptu

Na našom kostolíku asi nebolo treba mnoho opravovať, iba čo strecha bola asi prehorená a tú napravili. Ináč ponechali ho i ďalej svojmu predošlému účelu za klenotnicu katedrálneho kostola.

No, pri tejto oprave sa stalo, že rozpamätali sa i na jeho niekdajší význam. Totiž biskup Erdödy a na jeho návod, i kapitula, ba i mestský magistrát obrátili sa r. 1723 na Congregatio Rituum v Ríme so žiadosťou, aby v Nitre a v biskupstve nitrianskom povolené bolo odbavovať officium a sv. omšu sv. Emmeráma a to tak, ako sa to odbavuje v Regensburgu, keďže on je vraj „titularis et unicus patronus“ cirkvi nitrianskej a ako taký uctieva sa po biskupstve nitrianskom. Congregatio Rituum tejto žiadosti dňa 25. sept. tohože roku aj vyhovel a jej rozhodnutie dňa 6. okt. i pápež udobril.¹⁵⁸⁾

Patron nášho kostolíka sv. Emmerám stal sa teda týmto hlavným patronom celej katedrálky; no jeho starý kostolík ponechaný bol zato i ďalej svojej opustenosti, ostal i ďalej len púhou klenotnicou biskupského kostola.¹⁵⁹⁾

magno adornavit, turrim altius elevatam horologio caeterisque ornamentis spectabilem reddidit Ladislaus Erdödyus, Eppus Nitriensis, S. C. R. Majestatis consiliarius, actualis cancellarius et quondam in Poloniam legatus. MDCCXXI. sub Clemente P. XIII. et Carolo VI. imper. rege H. et B. „Vid' Dualský, c. d. str. 29. — Srovnaj ešte Wurum, Episcopatus Nitriensis, strana 411 a Czeizel, Nyitra multja, str. 74—75.

¹⁵⁸⁾ Spomínané je to v listine Congregácie Rituum z roku 1723 danej cirkvi nitrianskej; hovorí ona: Ad enixas preces Episcopi Nitriensis... quibus supplicatum fuit, quatenus ad satisfaciendum maximae devotioni, qua S. Emmeramus episcopus et Martyr uti titularis et unicus patronus illius ecclesiae in civitate ac universi sua dioecesi veneratur, extensionem officii proprii dicti sancti, prouti in civitate et diocesi Ratisbonensi recitatur... sacra eadem congregatio accedentibus etiam humillimis tam capituli quam magistratus praefatae civitatis instantiis censuit officium s. Emmerami singulis annis die 22. sept... recitari et missam respective celebrari posse etc. Vid' listinu v Officium s. Emmerami, Tyrnaviae anno 1803, str. 2. — Srovnaj ešte Czeizel, Nyitra multja, str. 75—77.

¹⁵⁹⁾ Ako takú spomína ho i kanonická vizitácia Gusztínyho v katedrálnom chráme z roku 1765, ktorá udáva: „Reperiuntur reliquiae ss. Andreae et Benedicti, patronorum huius dioecesis, quae arcula argentea per pie memoriae Thomam Pálffy, Episcopum Nitriensem procurata inclusae ac in maiori cista ferrea impositae in sacristia maiori asservantur.“ Can. visit. de anno 1765, str. 20. Podobne sú uložené tie reliquie v ňom i dnes.

A odtedy, od r. 1721, stojí už nerušene vyše dvesto rokov. Nepotkaly a nepoškodily ho už žiadne búry, prestál, pretrval teda tie dve storočia šťastlivo, zachovajúc sa nám čo jedinečná pamiatka staroslovenských časov až po dnes.

III. Dnešný stav jeho.

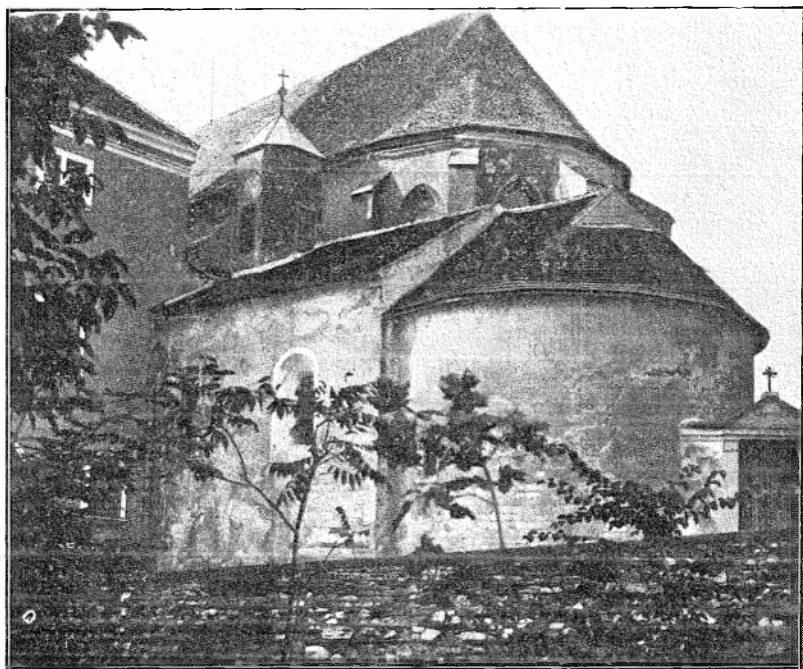
Opíšem teraz na krátko, ako vypadá on dnes.

Dojdúc na hrad nitriansky a prejdúc jeho dvojitou bránou na nádvorie, uvidíme na pravo medzi malou gaštanovou aleou jedny široké, dobre ešte zachovalé kamenné schody, opatrené s obidvoch strán tiež kamenným zábradlím a ozdobené miestami z tohoto vyčnievajúcimi sochami svätých v barokovom štýlu. Vyjdeme po týchto schodoch hore.

Tu nachádzame sa pred dverami vysokej, grófom Erdödyom r. 1721 do dnešnej podoby postavenej kostolnej, poľahne hradnej veže (donjonu), ku ktorej k obidvom bokom postavené je asi v šírke veže dvojposchodové stavisko, splývajúce so samou vežou. Prejdúc podľa tohoto v pravo spatrujeme jeden hlbšie k severu ležiaci a s južnou stenou svojou so severným múrom staviska súvisiaci kostolík, ktorý akoby opretý bol aspoň so zadnou (severnou) stenou svojej lode o v pozadí dosť majestátne sa vypínajúci hlavný chrám, dnešnú to katedrátku. Sme pred naším starým kostolíkom.

Vidíme pred sebou jednu z vonku ešte dosť dobre zachovalú kostolnú budovu románskeho slohu. V predu na východ leží jej objemný, temer tri štvrtiny kruhu zaujímajúci apsis, s ktorým k západu splýva malá loď, na nej v predu osmihranná nevysoká vežička s hranatou tiež strechou s guľou a krížom na hore. Na apsisu badať k severu (za drevenou bránkou pristavenou k nemu a vedúcou do krypty) jedno okrúhlé, na juhu ale tesne pri lodi jedno neskôr vytesané malé gotické okno. Na južnej stene lodi vidieť tiež dvojce okná nejednaké, prvé od apsisu románske, no tiež už dosť široké a druhé s prvým neharmonizujúce barokové.

Je zvonku okožovaný, no kožovka je miestami opadnutá, takže vidieť i jeho stavivo. Stavany je zväčša, najmä na spodnejšej časti, z kresaných štvorhranných kameňov, ne-jednakých, približne 20×30 cm. veľkosti, a to z tvrdého pieskovca. Na zadnej časti apsisu asi od polovice na hore má i tehlu čo stavivo, pochádzajúce asi z pozdejších opráv.

*Obr. 22. Kostol Privinov k úcte sv. Emmeráma v Nitre.
Dnešný stav. Vonkajšok.*

Apsis a loď sú samým stavivom sviazané v jeden celok, sú si teda súčasné a nejedná sa o prístavbu jedného alebo druhého.¹⁶⁰⁾

Osmihranná malá veža stavaná je z tehál a je očividome neskoršieho pôvodu; má štyri štvorhranné okná, na každú stranu sveta jedno, ležiace tesne ponad strechou lodi. Slúži

¹⁶⁰⁾ Teda Henszlmann mýlne považoval apsis náš za rotundu (pôvodne), ku ktorej pristavená bola vraj neskôr loď. Viď Österr. Revue 1866, X., str. 132 a nasl.

za jednu lucernu spomínaného už dolného kostola, ktorému je, ako spomenul som už tiež hore vyššie, polovica lodi nášho kostolíka súčiastkou.

Vcelku je náš kostolík malá budova, bez všetkých románskych ozdôb, na ktorej vidno z rôznych prispôbení, že pretrvala dobu románsku, gotickú a barokovú. Všetky zanechaly na nej svoje stopy.¹⁶¹⁾

2. Nazrime teraz do jeho vnútra!

Kostolík nemá z vonku žiadnych dverí, tie nachádzajú sa na západnej frontálnej stene jeho, ktorá ale je zastavená do takzvaného dolného kostola, musíme teda do neho ísť cez tento.

Poznamenať treba totiž, ako to ináč už aj z predošlých statí môjho pojednania bolo patrne, že nitrianska katedrála pozostáva až z troch jedon k druhému pristavených kostolov; z tohoto nášho, potom z k tomuto na západ pristaveného takzvaného dolného kostola a z pozdĺž týchto k severu o niekoľko stupňov vyššie postaveného horného, čiže hlavného kostola. Tieto nesúvisia organicky jedon s druhým, iba čo pristavením jedon k druhému a ponechaním vchodov z jedného do druhého sú spojené v aký-taký celok.

Prijdúc cez hlavný vchod do tohoto dolného kostola, nachádzame sa v štvorhrannej, dosť tmavej, iba hore na strope niekoľkými lucernami osvetľovanej miestnosti. Je v nej niekoľko oltárov, na predu k východu spomínaný už alabastrový oltár dolusňatia s kríža, naproti nemu na západnej fronte oltár sv. Jána Nepom., pri severnej stene oltár sv. Mikuláša a pri južnej oltár sv. Františka a Panny Marie. Spolu 5. Z tohoto vedie dvojce schodíšť do horného hlavného kostola: jedno široké o ôsmich schodoch do lode a druhé úzke do presbytára. Ďalej je tu na južnej stene vchod do sakristie; ale vchodu do nášho kostolíka nevidieť nikde.

¹⁶¹⁾ Apsis a južná stena ukazujú štýl románsky; jedno okno vyrúbané na apse je gotické, taktiež vnútro lode, ako nižej uvidíme, je prerobené v štýle gotickom, jedna polovička lode ale je prestavená v štýle barokovom.

No, je tam i on, ale ukrytý. Totiž na východnej strane dolného kostola, za tým alabastrovým oltárom, nachádzajú sa — zakryté ťažkou záclonou — jedny starobylé, železom naskrz okované dvere... Tie vedú do neho.

Keď sa nám tieto láskavosťou vedúcich pánov biskupskej kancelárie otvoria, najdeme sa v jednej tiež trochu prtmavej, nie veľmi priestrannej kostolnej miestnosti. Hneď prvý dojem, hlavne pri pohľade na starý v pôvodnej svojej forme zachovalý a neobvyklý apsis (viď vyobrazenie č. 23.) prisviedča nám, že stojíme na starom, veľmi starom mieste... dýchajúcom úctyhodnou starinou, posvätnou dávno-vekosťou...

No, ohliadnime si ho bližšie!

Miestnosť delí sa na dve: k východu leží apsis, k západu k apsisu neprimerane krátka loď.

Čo sa *apsisu* týka, vidí sa on byť na prvý pohľad prístavenou rotundou; zaujíma totiž celé tri štvrtiny kruhu (viď A, B, D, na pôdoryse, obr. č. 24.) čo je vôbec neobvyklé vidieť pri našich i hodne starých kostoloch.¹⁶²⁾ No, nie je rotundou, čomu dosvedčuje, že je organicky i stavivom sviazaný s loďou, čo dobre badať z vonku na zachovalej jeho južnej stene, kde je pri spojení s apsisom opadaná kožovka. Je on z vnútra približne 7.50 m. šírky a 7.20 m. výšky (viď obraz č. 24 a č. 25); strop má sklepený, s polkruhovitou, no polkruh tiež presahujúcou konchou. (Vid' obraz č. 26.) Stena apsisu je tak 90 cm. hrúbky a je z vnútra tiež okožovaná, len na severnej strane pri ohybe stropu je na jednom mieste opadnutá, kde vidieť, že sám strop stavaný je z lomového kameňa. Badať na ňom štyri okná, dve otvorené a dve už zamurované. Prvé z nich je k severovýchodu, celé kruhové s do dnu šíriacim sa, na vonok ale úžiacim sa otvorom. Je ponechané v pôvodnom stave a osvetľuje i teraz miestnosť. Také isté je na druhom boku stavevnej osy, no to je zamurované. Medzi týmito dvoma nachádza sa práve v pro-

¹⁶²⁾ Asi tento tvar zmýlil Henszlmanna, že ho považoval za rotundu. Viď poznámku č. 160. Podobný apsis má ešte u nás starý už r. 1103 spomínaný malý kostol v Diakovciach (o. Šala), ku ktorému r. 1228 prístavená bola dnešná tamojšia bazilika. Viď pôdorys jeho na obraze č. 27.

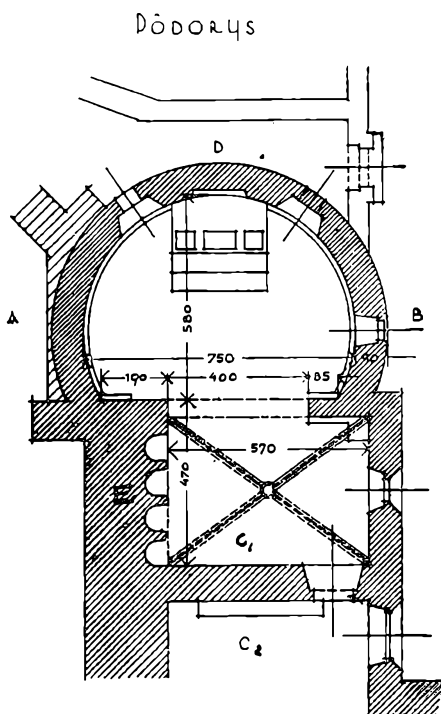
*Obr. 23. Vnútro kostola Prívinovho v Nitre.
Severná časť apsisu so starým oltárom.*

stredí v samej stavebnej ose jedno väčšie, tiež kruhové, poťažne trochu elipsovité okno, ktoré ale je tiež zamurované.¹⁶³⁾

Štvrté okno apsisu leží k juhu tesne pri lodi, je od ostatných v nesymetrickej diaľke a v hodne nevkusnej gotickej podobe preložené neskôr, pri adaptovaní lodi k archiválnemu účelu. Celý apsis obieha konečne tak 75 cm. nad podlahou jedon udajne gotický sokl, pridaný, ak je opravdu taký¹⁶⁴⁾, v dobe gotickej k vôli súhlasu s loďou.

Sama loď, ktorú pred sebou vidíme (viď C₁ na obraze č. 24 a B. na obraze č. 26) je malá 5.70 m. široká a 4.70 m. dlhá miestnosť, pričlenená gotickým arcom k apsisu a sama tiež sklepená v štýle gotickom s gotickými

rebrami na strope. Na južnej stene má jedno polokruhové románske okno, no očividome tiež neskoršieho tvaru; na západnej strane ale tesne pri južnej stene má dvere, vedúce do dolného kostola; konečne na severnej stene vidieť štyri nízke,

Obr. 24.

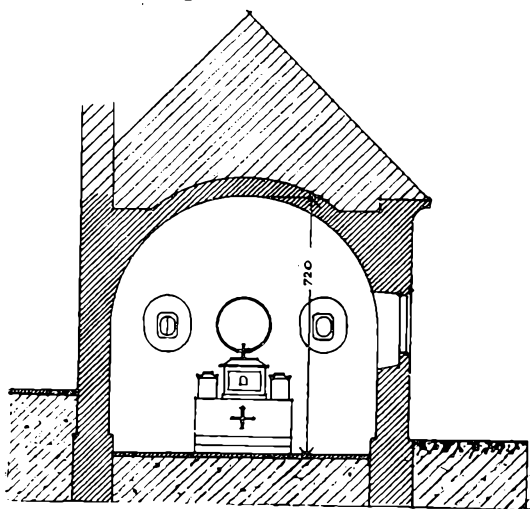
Pôdorys kostola Prívinozho (sv. Emmeráma) v Nitre dľa dnešného stavu. ADB. Apsis. C₁ Dnešná loď. C₂ Druhá časť lode vtelená do dolného kostola.

¹⁶³⁾ Možno ale, že je to len zamurovaný výklenok, slúžiaci kedysi k poja-tiu oltárneho obrazu.

¹⁶⁴⁾ Tohoto nepovšimnul som si pri ohliadaní kostolíka, no Guth (České rotundy, Pam. Arch. r. 34, sešit 1—2, str. 167) spomína, že je gotický, bude teda taký.

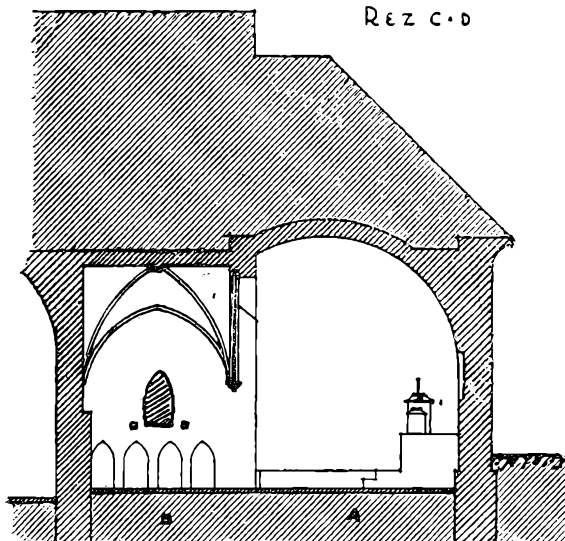
goticky zakončené vklenky, údajné to štallá starých kano-
níkov, v ktorých našiel ich vraj sedieť a modliť sa sv. Štefan

REZ A · B

Obr. 25. Apsis kostola Prívinovho v Nitre.

REZ C · D

Obr. 26. Rez Prívinovho kostola v Nitre.
A. Apsis. B. Lod'. Terajší stav.

kráľ. Proti týmto na južnej stene tiež sú vdlabané plytké, sotva bada-
ateľné vklenky, urobené už len tak akosi k vôli syme-
trii do nej.

Celá miestnosť, ači loď je na prvý pohľad nesrozu-
miteľná a robí do-
jem sklamania. No, túto nesrozu-
miteľnosť zapriči-
ňuje len jeden starý obraz, kto-
rý už od dávnych časov stojí tam nevinne na jed-
nom k tým šty-
rom severným vklenkom prilože-
nom stole, opreno na stenu severnú. Keď tento obraz odložíme, zjaví sa
nám nad tými štyrmi vklenkami, tak asi jeden me-
ter ponad nimi, jeden týmže na vlas podobný
nie vklenok, ale otvor vedúci do jednej tmavej

malej miestnosti. Keď odvážime sa výjsť i ta hore, — dve pri spodu otvoru zo steny vyčnievajúce hrady¹⁶⁵) nám to umožnia, — najdeme sa v malej, približne 2×3 m. veľkej miestnosti so silným sklepením. Táto miestnosť umožňuje nám porozumieť celej lodi a jej vývinu do terajšieho stavu. Totiž je to jedna z tých dvoch malých komôrok pre listiny a protokoly niekdajšieho v storočí XII. tu umiestneného a v storočí XIV. prerobeného archívu, ktoré som v predošlej časti spomenul a sme teda v niekdajšom, no už tiež v zmenšenom archíve kapituly.

Kraľučká loď, ktorú pred sebou vidíme, nie je celou loďou nášho kostolíka ani na dĺžku ani na šírku. Na dĺžku je len jej polovicou, druhá polovica oddelená stenou pribratá bola, ako som už spomenul, k dolnému kostolu pri jeho pristavbe. Malá veža, vypínajúca sa na predu lodi, padá už do dolného kostola a je jednou jeho lucernou. V tejto druhej polovici lode stojí už ten alabastrový oltár dolného kostola, ktorý som vyššie spomínal. Pôvodná dĺžka lode obnášala z vnútra okolo 10.30 m. a je badateľná aj teraz v dolnom kostole, lebo ďalšia južná stena tohože ani nie je s južnou stenou nášho kostolíka v jednej línii. (Viď pôdorys celej kathedrálky na obraze č. 21.) No, nie je celou ani na šírku; totiž zo šírky zastavený je kus s výš už spomenutou komorou pre archívne listiny; pôvodná jej šírka dá sa zistiť pomocou stavebnej osy; od tejto k južnej stene obnáša ona 4.25 m. teda pôvodná šírka jej bola z vnútra 8.50 m. S otáznou komôrkou zastavené bolo z jej šírky 2.80 m. Srovnaj na pôdoryse obraz č. 24.

Celá loď kostolíka bola teda pôvodne z vnútra 10.30, poťažne po arcus 9.40 m. dĺžky a 8.5 m. šírky; z vonku pravda obnášal jej objem viac o hrúbku múru. Tento súc asi 0.90 m. hrubý, bola teda z vonku približne 10.30×11.20 m. šírky a dĺžky, slovom tvorila temer pravidelný štvorec.

Tušiť sa dá, že do tejto zaujímavej lodi pristavený bol nejak tak v XI—XII. storočí najprv priečny chôr¹⁶⁶), ktorý

¹⁶⁵) K týmto dvom hradám bolo kedysi pripravené schodište, vedúce do archiválnej komôrky.

¹⁶⁶) Aký je v kostolíku drážovskom, stavanom iste po jeho vzoru.

držalo niekoľko (pravdepodobne 7) stĺpov. Potom keď v storočí XIV. prerábali kostolík na archív, z tohoto chóru spravili tie komôrky a to, ako už spomenuto, až dve, jednu pre archív krajinský, druhú pre domáci. Urobili to tak, že povrsie chóru predeliac stenou na dvojce, jeho murované zábradlie zvýšili, domurovali až po strop, ponechajúc len dva gotické otvory do spomenutých komôrok, no a keďže slabé stĺpy, ktoré zábradlie držaly, neboly by stenu nad zábradlím potom celé sklepenie a nemalú tiež ťarchu archívu udržaly, zamurovaly i stĺpy, ponechajúc medzi nimi len 9 gotických vklenkov, či už k vôli úhl'adnosti, alebo opravdu za sedadlá. To bolo tých 9 udajných štallov, v ktorých vraj našiel starých kanoníkov sedieť a modliť sa sv. Štefan kráľ, ako som to tiež už spomenul.

Keď potom v storočí XVII. pristavovali dnešný dolný kostol, polovicu lode kostolíka, obsahujúcu jednu tú komôrku, pribrali k tomuto a komôrku zamurujúc adaptovali v dolnom kostole k novému účelu; tak ostala tu len jedna polovica, ktorá patrí sem a je spojená s apsisom až po dnes.

Po tomto vysvetlení porozumieť môžeme teda tej kraľučkej podivnej lodi, ktorú pred sebou vidíme. Je to teda polovica lodi pôvodnej, ktorej severnú časť zaujíma ešte i teraz jedna komôrka. neskôr sem uloženého archívu. Pre-robená bola v gotickom štýle v XIV. storočí; dnešnú svoju zkrátenú podobu obdržala v storočí XVII. pri stavbe dolného kostola za biskupa Telegdyho v rokoch 1622—1642.

Toľkoto o dnešnom stave jeho lodi.

Vcelku zachoval sa zo starého kostolíka Privinovho iba apsis a jedna stena lode a to južná; stena severná a západná padly za obeť neskorším prestavbám; zo západnej nieto už naskrz ničoho, zo severnej možná zachovaly sa nejaké zbytky zastavené popri južnom múri horného, t. j. hlavného kostola.

Ešte niekoľko slov o jeho *zariadení*.

Zo starého zariadenia kostolíka neostalo tu ničoho, iba hádam jedon oltár¹⁶⁷⁾, a aj toho len spodná murovaná časť.

¹⁶⁷⁾ Ak je totiž pôvodný; no nepokladám to za pravdepodobné.

Na tejto uložené sú teraz rôzne reliquie vo väčších-menších sklenených schránkach.

Sú tam potom v samom apsisie dve veľké ťažké železné truhly v umeleckom prevedení, v ktorých opatrujú sa od XVII. storočia rôzne klenodia kostola.

Videť tu konečne ešte väčšiu stojatú skriňu na paramentá, väčší stôl, jeden veľký obraz, opretý o severnú stenu a zakrývajúci otvor do komôrky archívu, no tieto veci sotva si zasluhujú zmienky.

Slovom sme, ako by v magazíne; dojem to trapný, boľavý.

Takýto je teda po tisícsto rokoch kostolík Privinov dnes; no večná vďaka Bohu, že sa nám zachoval aspoň v tomto stave.

IV. Aký bol pôvodne?

Poznajúc už kostol Privinov v jeho dnešnom stave, samo sebou sa nám natíska otázka, ako vypadal on pôvodne?

Neaký hmlistý obraz jeho pôvodnej podoby vytvoril sa už v duchu láskavého čitateľa i z toho, čo som doposiaľ o ňom napísal, no, aby obraz ten bol presnejší, pohovoríme si o tom i zvlášť.

K ideovej rekonštrukcii jeho máme troje podklady: Sú to:

a) zachovalé časte nášho kostola, apsis a južná stena, ktoré som už spomínal;

b) zvyšky jeho typu alebo prototypu: niekdajšieho chrámu sv. Emmerána v Regensburgu;

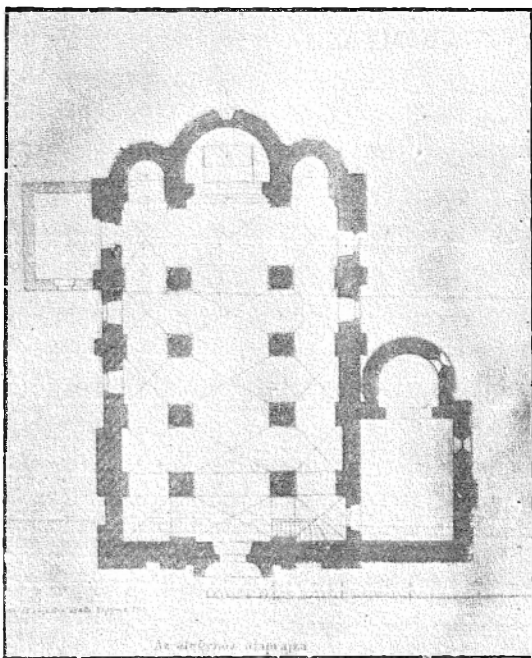
c) niektoré veľmi staré malé kostoly na Slovensku, hlavne v kraji nitrianskom, ktoré svojho času stavané boli akiste po jeho vzore. Totiž ako v Čechách okrúhly kostolík kňaza Kaycha a ešte viac okrúhly kostolík sv. Víta, vystavený sv. Václavom na hrade pražskom, stal sa typom pre kostoly českého okolia (rotundy), tak i tento kostol Privinov vystavený tiež na hrade kniežatskom stal sa typom pre pozdejšie kostoly slovenského okolia. V mnohom sa ponášajú naň, zachovaly nám teda akiste tvar i takých častí, ktoré na našom kostolíku už chybujú, alebo prerobené sú, a tak možno ich dľa týchže čo analogii rekonštruovať. Ako taký spomeniem na príklad kostolík v Diakovciach (p. o. Šaľa) spomínaný v histórii už r. 1103 a zachovalý až po dnes¹⁶⁸) popri

¹⁶⁸) Už v listine Pascala II. pápeža z r. 1103 čítame o ňom: „in archiepiscopatu Strigoniensi ecclesiam S. Mariae de Waga.“ Vága je iné staré meno Diakoviec. Sama obec je prastarého slavianskeho pôvodu; ukazuje na to jej

krásnej, roku 1228 k nemu pristavenej gangrie – bazilike¹⁶⁹⁾ jestvujúcej tamže. Kostolík má apsis podobného tvaru ako je náš, zaujíma tiež tri štvrtiny kruhu a aj v inom sa ponáša naň. Vid' pôdorys jeho na obraze č. 27.

— Ako taký spomeniem ďalej prastarý kostol sv. Martina. Jestvujúci až do najnovších časov na jednom starom hradisti v chotári nitrianskom (pri Tormoši), spomínaný síce v histórii dosť neskoro, až r. 1285, no keďže bol, ako to táže listina uvádza,

materským kostolom cirkvi veľkotoľčianskej, ktorá obec spomína sa už r. 1173, je doista dávnejšieho pôvodu. Nie je vylúčené, že i tomuto sám Privina položil základy z úcty ku kostolu sv. Martina v Treisme, v ktorom bol pokrstený.¹⁷⁰⁾ — Ďalší starý kostolík, upamätujúci naň je tiež pri

II

Obr. 27.

I

Pôdorys kostola P. Marie v Deákovciach.

I. Kostol starý.

II. Novšia, r. 1228 postavená bazilika.

maďarské meno Deáky, pôvodne Diviaky, znamenajúce nejaké náboženské stredisko; pochádza totiž od slova div- (divný), čo znamenalo u našich predkov bôžka čiže ducha dobrého voči bes-u (besný) znamenajúcemu ducha zlého. Na jej starobylosť a náboženské stredisko poukazujú aj početné staropohanské mohyly, nachádzajúce sa v jej okolí. Opis starého jej kostolíka vid' Ipolyi, A diákmonostori XIII. századbeli bazilika, str. 12.

¹⁶⁹⁾ Pod gangriou rozumieme taký *poschodový* kostol, v ktorom na poschodí sú obytné miestnosti. Taká je tu v Diákovciach r. 1228 k tamojšiemu starému kostolíku pristavená bazilika.

¹⁷⁰⁾ V listine ostrihomského arcibiskupa Lodomíra z r. 1285 čítame o ňom: „quaestio verteretur super quartis ecclesiarum de Thopolchan, cuius matrix est

Nitre v susednej obci v Drážovciach, ktorý zasvätený je k úcte sv. Michala. Obec je prastará, spomína sa pod menom „Drasey“ už r. 1113 v druhej listine zoborského opátstva¹⁷¹⁾, ku ktorému patrila a ktoré tento kostolík akiste vystavilo. Je zaujímavý tento kostolík i preto, že v ňom zachoval sa nám

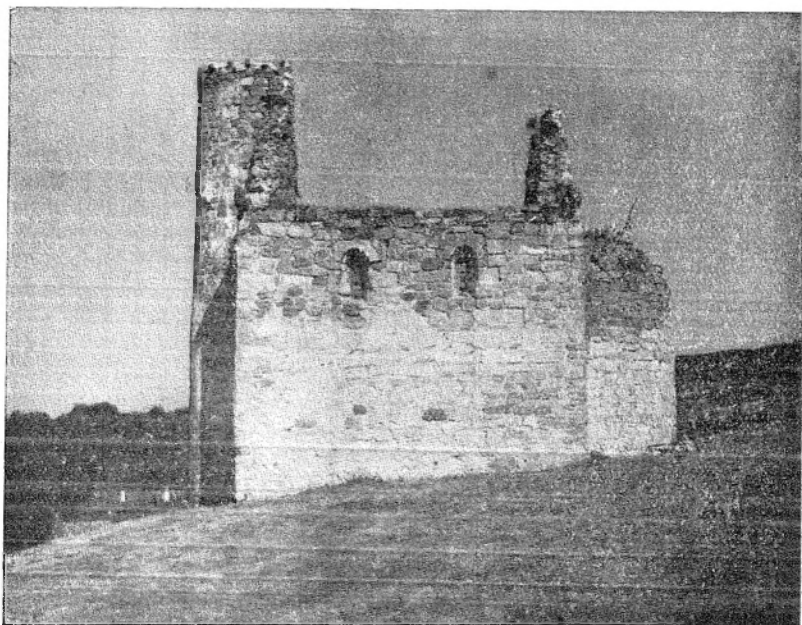
Obr. 28. Kostol sv. Michala v Drážovciach pri Nitre.

u nás tak zriedkavý priečny chór (Querchor-keresztkarzat). Veľmi zaujímavý starý kostolík, upamätujúci niektorými tvarmi tiež naň, nachádza sa ponad sboreništom starého, už v XI. storočí za Ladislava kráľa (1077—95) jestvujúceho

ecclesia s. Martini prope Nitriam de Sys etc.“ Mon. eccl. Strig. II. str. 202 — Topolčany spomínajú sa už r. 1173; srovňaj Nyitra Vármegy, str. 73. Počúvam, že bol nedávno pred prevratom zborený.

¹⁷¹⁾ Vid' listinu v diele Fejérpataky, Kálmán király oklevelei.

benediktinského kláštora v Klíž-Hradišti¹⁷²), v hornej nitrianskej (okres Topoľčany). Sám kostolík bude z trochu neskoršieho času, hádam z XII. storočia; vykazuje rotundnú vežu asi takú, akú mal náš nitriansky kostolík v XIII. storočí, štvorhrannú loď na juh tiež s dvoma oknami a polokruhovitý, no už menší apsis. Severná stena žiadnych okien nemá. Bol zasvätený tiež k úcte sv. Michala a stojí na niekdajšom cintoríne. — Nemožno nepripomenúť tu ďalej starobylý kostolík jestvujúci v Pomínovci v župe trenčian-

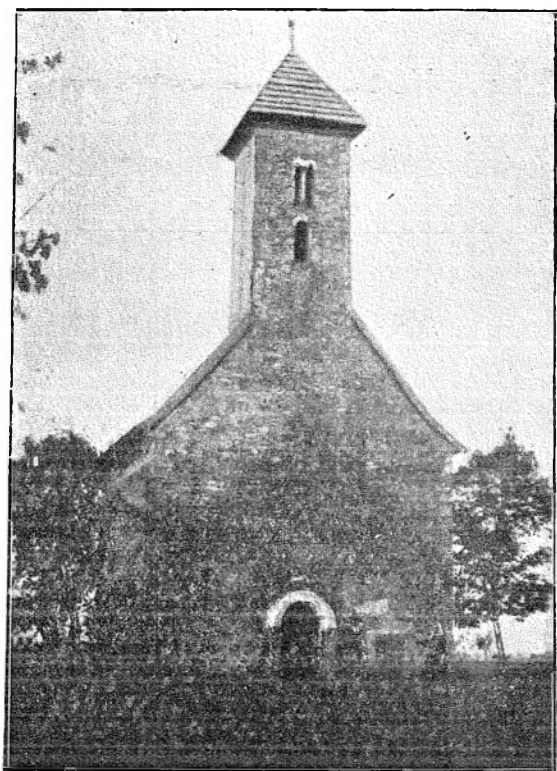

Obr. 29. Kostolík sv. Michala v Klíž-Hradišti v ž. nitrianskej.

skej (okres Púchov). Tento stojí samotný na pustom poli asi v jednakej diaľke od Pruskej, Bolešova a Ilavy. Okolo neho rozprestierala sa kedysi za dávnych časov väčšia obec

¹⁷²⁾ Najstarší dokument o opátstve v Klíž-Hradišti je z roku 1293, no ten jasne uvádza, že ono jestvovalo už v storočí XI. za sv. Ladislava kráľa, lebo ako udáva, ten obdaril ho istými právami v Tekove. Srovnaj listinu v Nagy, Codex dipl. patrius, str. 137—138. — Opis kostolíka viď Forster, Koros és a Berényiek, Budapest 1927, str. 38—39.

spomínaná už pred tatárskym plenom r. 1229 v histórii; vtedy totiž spálili ju Moravia. ¹⁷³⁾ O kostolíku koluje u tamojšieho ľudu povest', že už za sv. Methoda bol on vystavený a že aj biskupi sú v ňom pochovaní. ¹⁷⁴⁾ Obec už dávno zanikla, zničená či už nepriateľským vpádom alebo

*Obr. 30. Kostol sv. Jána Krstiteľa v Pomínovci v župe trenčianskej.
Strana frontálna s vchodom.*

povodňou Váhu, no kostolík ešte stojí a upamätáva tiež na náš nitriansky. Je síce z lomového kameňa stavaný, no na okrajoch má kamene kresané. Má tiež polokruhovitý apsis,

¹⁷³⁾ Pomínovec spomína sa už r. 1229 v listine Jakuba, nitrianskeho biskupa. Čítať tam: „de villa Pomnen vocata... fuit per Moravos igne concremata“. Cit. Červínka, Slované na Morave etc., str. 253.

¹⁷⁴⁾ Srovnaj: Chorényi, Adatok és okmányok az illavai római-katolikus plébánia történetéhez, str. 3.

štvorhrannú loď, na severu bez okien, štvorhrannú románsku vežu, pod ňou románsky polokruhovitý vchod. Kostolík zasvätený je k úcte sv. Jána Krstiteľa, i na oltári má obraz zotatia tohoto svätca. Tak i tento kostolík môže slúžiť za analógiu.

No, našlo by sa u nás takých starobylých a k nemu neaký vzťah majúcich kostolíkov i viac. Tak na príklad naň upomína ešte celým svojím tvarom kostolík P. Marie v Otrhanákach (okr. Bánovce nad Bebravou), v Nádaši (okr. Trnava). I kostolík na Skalke¹⁷⁵⁾ bol pôvodne tohoto tvaru, no, po prístavbe dvoch veží Jezuitmi a po nedávnom jeho reštaurovaní to už nebadať. A budú také aj inde.

Slovom i tieto kostolíky môžu slúžiť čo analógie k utvoreniu si predstavy, ako vypadal on pôvodne.

Bohužiaľ, nemám po ruke všetky podrobné dáta o týchto troch výsuvedených podkladoch, dľa ktorých možno ho aspoň ideove rekonštruovať, no aspoň z toho, čo znám, pokúsim sa aspoň tak vo veľkých líniach opísať jeho pôvodnú podobu.

Pozrime ho teda najprv tak po čiastkach! Čo sa *apsisu* týka, ten zachoval sa nám celý, toho pôvodnú podobu máme. Zaujíma, ako som už vyššie spomenul, celé tri štvrtiny kruhu a je sklepený konchou; toto sklepenie je pôvodné, lebo ho najstť aj pri iných, jemu súvekých nemeckých kostoloch. Okná mal tu pôvodne len dve: jedno-jedno na obidvoch bokoch stavebnej osy, obidvoje okruhlé. To gotické popri lodi je očividome neskôr vyrúbané pri prestavbe lodi v XIV storočí a prostredné za oltárom, čo vidí sa byť z vnútra

¹⁷⁵⁾ Kostolík na Skalke ležiaci na skale, odkiaľ shodili zbojníci sv. Benedika do Váhu a renovaný biskupom K. Kmeťkom r. 1924, jestvoval už pred založením Benediktínskeho opátstva tamže na Skalke. Spomínaný je už r. 1208 v listine Tomáša, nitrianskeho župana, kde čítame: „...super fluvium Wag ex parte villae Samar (Zamarovce!) meta, dein per metas ad viam, quae venit de ecclesia s. Benedicti etc.“ Hazai okmánytár, VII., str. 4—6. Je to tento kostolík; opátstvo založené bolo až roku 1224.

zamurovaným oknom, nebolo pôvodne ním, ale len neakým, asi neskôr vydlabaným vklenkom pre umiestnenie obraza.

Južná stena jeho sa nám zachovala, no bola pôvodne niečo dlhšia, ako sa vidí byť z vonku, čo patrne je zo symetrie v nej jestvujúcich dvoch okien. Tá dĺžka dá sa zistiť, keď ku prostrediu severného okna pridáme diaľku jestvujúcu medzi prostriedkom východného jej okna až po záver lodi z vonku. Okná mala i pôvodne dve, čo patrne je z dnešného jej stavu a z toho, že i staré obrazy ukazujú na nej okná dve. Ovšem tie neboly tejto podoby, ale tenké polokruhovité, asi také, aké má kostolík drážovský, alebo klíž-hradištský. Dverí na nej ani pôvodne nebolo, lebo nie je po nich na stene ani stopy a ani staré obrazy ich nevykazujú.

S touto paralelná *severná stena* bola s južnou, čo sa veľkosti týka, prirodzene totožnou s tým ale rozdielom, že na nej žiadneho okna nebolo. Tak je to pri všetkých výšspomenutých starých kostolíkoch, tak to bolo i pri ňom. Stavali to tak asi preto, aby bránili sa studeným vetrom, no jestvovala, tak sa zdá, i nejaká povera, dľa ktorej od severu idú vraj zlí duchovia, čeliť chceli teda týmto spôsobom i tým.

Stena západná sa vôbec nezachovala, tá bola zbúraná celá pri prístavbe dolného kostola Telegdym v r. 1622–42. No šírka jej a približná podoba dá sa dosť snadno zistiť. Šírku jej, ako i vzdialenosť severnej chybujúcej steny obdržíme pomocou stavebnej osy kostolíka. Súč vzdialenosť južnej steny od tejto známa, poťažne zistiteľná, obdržíme berúc ju dvakrát i šírku západnej frontálnej steny, čím i vzdialenosť steny severnej od južnej je určená. Táto vzdialenosť južnej steny od stavebnej osy obnáša z vnútra približne 4.5 m., teda pôvodná šírka lode z vnútra bola približne 9 metrov a frontálna stena (pridajúc k tejto šírke hrúbku múrov severnej a južnej steny približne 1.80 m.) obnášala teda tak 10.80 m. šírky. Presným meraním na tvári

miesta dalo by sa to pravda zistiť úplne presne. Na tejto západnej frontálnej stene bol i vchod. Že aký on bol, štvorhranný, polokruhovitý, neviem určite povedať. Kostolík drážovský ukazuje vchod štvorhranný, taký má i kostolík klížsky a iné staré kostoly väčšinou, kým pomínovecký má už vchod polokruhovitý. No tento je už vyvinutejšieho tvaru, preto možno oprávnene predpokladať, že bol on, ako u väčšiny našich starých kostolíkov, štvorhranný.

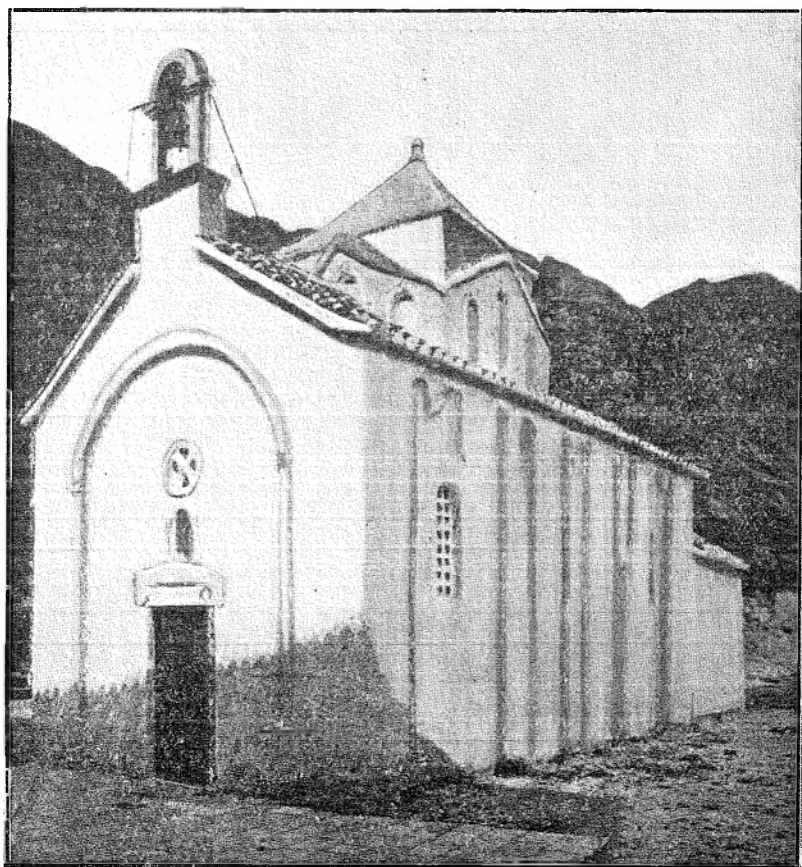
Na otázku, či mal náš kostolík už pôvodne *vežu*, tiež nemožno povedať nič určitého. Staré kostolíky naše majú temer všetky väčšiu-menšiu vežu, no tie kostoly sú všetko hodne mladšieho pôvodu, vystavené v čase, keď i náš kostol mal už doista vežu. Klonil by sa k názoru, že nemal on pôvodne veže. Dosvedčuje tomuto práve tvar jeho veže na pečiatke z XIII. storočia. Táto je rotundná, poukazujúca na kostolík pohrebný, na miesto večného odpočinku, sv. Zorarda a Benedika. Tá pristavená bola teda až po ich uložení sem, nejak tak po roku 1030, teda v XI. storočí. A tak pôvodne nebolo tam žiadnej veže, lebo sotva by boli len k vôli tomuto symbolizmu starú vežu srúcali a novú postavili. Je teda veľmi pravdepodobné, že pôvodne nemal žiadnej veže. Zvon jeho, ak mal už nejaký, ten visel na malom murovanom arkuse, postavenom nad vchodom na štíte steny frontálnej, ako to vidieť na obrázku č. 31, alebo visel na neakej bokom stojacej drevenej alebo murovanej zvonici.

Z vnútra mal apsis, ako som už spomenul, konchovité sklepený, sama loď ale mala strop rovný, ako to býva v bazilikách a ako to majú väčšinou i staré naše výšspomenuté kostoly.

Podlahu mal akiste z neakého smesu vápna a hlíny, pravda, primerane ubitú a urovnanú. Tak to mávaly mnohé staré kostoly, tak to bolo asi aj tu; no to dalo by sa ľahko zistiť vykopávkami.

Dodať môžem ešte, že celý kostol, okrem sklepenia apsisu, stavaný bol z kresaných štvorhranných kameňov, čo i na vonok dodávalo mu istej úhl'adnosti.

Vcelku predstavujem si ho — ovšem *mutatis mutandis* — približne takým, aký vyobrazuje tu pripojený obraz č. 31. Je to obraz kostolíka sv. Petra v Priku v Jugoslávii, súvekého asi s naším kostolom, ktorý tiež už v jedenástom storočí sa spomína a ktorý okrem malých prívěskov podržal si svoj tvar pôvodný.

Obr. 31. Kostol sv. Petra v Priku v Jugoslávii.

Teda toľkoto tak letmo o jeho niekdajšej podobe. Podrobnejšie a presnejšie jeho rekonštruovanie a znázornenie ponechávam k tomu povolaným archeologickým a staveľským odborníkom.

V. Za jeho obnovenie.

Záverom ešte niekoľko slov!

Tisícsté výročie posviacky nášho kostolíka, akiste neostane bez patričných osláv. Ved' je to jedinečná príležitosť dokumentovať svetu, priateľom a nepriateľom, že Slováci sú starým kultúrnym národom, ktorý už pred tisícsto rokmi prijal kresťanstvo a s ním znalosť písma, znalosť latinského jazyka a vôbec západnú kultúru. Predstihli tým Slováci asi 15 rokmi Čechov¹⁷⁶), asi 136 rokmi bratov Poliakov¹⁷⁷) a asi 167 rokmi Maďarov¹⁷⁸), ktorých vtedy ani nebolo ešte v Europe.

Termín týchto slávností nepatrí na mňa určovať. Môžu ony byť v rokoch 1925—1936, hociktorý rok, lebo rok 830, čo termín posviacky, braný je, ako som to už spomenul, len tak konvencionalne, a istý termín sa pozitívne nevie. No z rokov 1925—1936 odporúčal by predsa, ako najzodpovednejší, rok 1933 a to preto, lebo v roku 833 sa už pozitívne objavuje v historických prameňoch Ratbod, ochránca Privinov, čím

¹⁷⁶) V roku 845 prijali prví českí veľmoži, počtom 14, krst tiež na popud Ľudvika. *Annal. Fuld. ad annum 845. Mon. Germ. SS.*, str. 364. Srovnaj Novotný, *České dejiny I.* 1., str. 435.

¹⁷⁷) Poliaci obrátili sa na vieru kresťanskú potom, čo Mečislav, ich knieža prijal pôsobením jeho manželky, českej Dúbravky, r. 966. krst. Nasledujúci rok vydal už rozkaz na zbúranie modloslužobných stánkov a modiel a na prijatie kresťanstva. Srovnaj Zeibert, *Compendium Hist. Eccl. Brno*, 1903, str. 236.

¹⁷⁸) Prijatie kresťanstva Maďarmi počítá sa nastúpením sv. Štefana, čo sa stalo v roku 997.

možnosť tej vysviacky vtedy je najviac zaručená a tak aj pravdepodobnosť najväčšia.

Tak tiež nie je na mne určovať ani program týchže slávností. Ten určia na to povolané kruhy. No jedno predsa by chcel pripomenúť. Jak krásne a veľavýznamné by bolo, keby na tie slávnosti pozvaný bol opäť, ako kedysi pred 1100 rokmi, sám salzburgský arcibiskup posvätiť znovu — Privinov kostolík. No k tomu účelu mal by sa on priviesť do pôvodného stavu, mal by sa obnoviť, mal by sa reštaurovať. Veď aj ináč tak jedinečnej pamiatke nesluší sa stáť v takom, môžeme povedať, znetvorenom a okyptenom stave.

Iné národy miliony a miliony vydávajú na záchranu svojich pamiatok a vydávajú sa tie miliony na tenže cieľ aj u nás, mali by sa teda patričné kruhy postarať, aby aj táto naša, nie len tak jedinečne starobylá, ale k tomu i tak veľavýznamná pamiatka bola reštaurovaná a privedená do pôvodného stavu, aby stala sa nám chľúbou pred vzdelaným svetom a národnou svätyňou upamätujúcou nás na veky minulé.

Reštaurovanie kostola nebolo by ťažkým, ani veľmi nákladným. Na apse nie je väčšej práce; treba otvoriť jedno okno a zamurovať druhé gotické. Iba loď by dala viac roboty, no i reštaurovanie tej je prevediteľné bez podstatného narušenia dnešného dolného, beztak menej významného kostola, iba čo by sa stal o niekoľko metrov kratším. Alabastrový oltár, stojací pri stene, deliacej pôvodnú loď na dve, môže sa postaviť aj inam a stena táto zbúrať a zbúrať tiež komôrku niekdajšieho archívu ako neskorší príspevok spolu s ňou pravda gotické brdá a sklepenie, ktoré sa nachádza v nej. Stenu severnú s použitím skrývajúcich sa ešte jej zvyškov v múroch horného kostola ľahko by bolo postaviť a spojiť ju s južnou jednou novou frontálnou stenou s vchodom na prostriedku. Táto slúžila by spolu za zadnú stenu dolného kostola. A bola by tak reštaurovaná naša najvzácnejšia pamiatka.

Tak potom znovu by ju mohol prísť vysvätiť po 1100 rokoch Adalrámov neskorý nástupca, dnešný salzburgský arcibiskup.

No a ešte jedno, čo by tiež patrilo k tomu reštaurovaniu a k tým slávnostiam. Nesmel by tam chýbať ani niekdajšie drahé knieža naše: Privina! V duchu síce tam bude, s nebeských výšin bude láskavo pozerať na radosť neskorých potomkov jeho niekdajších poddaných, no to nestačí. Mal by tam byť prítomný i telesne; a keďže drahý prach jeho v ďalekom vyhnanstve odpočíva, kdesi pri rieke Sale v Zadunajsku, mala by sa všetkému tomu prizerať aspoň dôstojná bronzová socha jeho, ohlasujúca navždy tak nám, ako celému svetu, že malý slovenský národ, žijúci už vyše 1100 rokov tu pod Kárpátmi, bol už v tých dávnych vekoch nie len kultúrnym, ale aj slobodným a že teda stala sa len historická spravodlivosť s ním, keď bol pri bratskej pomoci národa českého veľmocnosťami vzdelanej Európy z deväťstoročného poddanstva Maďarov oslobodený.

Za všetko krásne a ideálne tak v minulosti, ako v prítomnosti sa oduševňujúce nitrianske obecnstvo sa hádam postará, aby k tomu veľkému výročiu nechýbala ani táto socha. Privina bol ten, ktorý už roku 830 uviedol Nitru do histórie a zvečnil jej starú pamiatku, sluší sa teda, aby teraz zas po 1100 rokoch zvečnila tiež Nitra pamiatku jeho.

Roky sa budú ďalej míňať, desaťročia a stáročia do minulosti zapadať a budúce pokolenia žijúce v nich a znajúce viac z našich teraz ešte temných dejín budú isteže vysoko oceňovať tak kostol Privinov, ako i jeho samého. A budú tie pokolenia opisovať a posudzovať i to, ako zachovali sa dnešní Slováci k tejto najdrahšej pamiatke svojej minulosti teraz pri prvej príležitosti a možnosti jej osláv po svojom oslobodení. Ako že sa teda oslávi to veľké výročie? Bude ono dôstojné?

Ukáže nám to budúcnosť.

Buďme si ale vedomí, že najprimeranejším uctením a oslávením tisícstého výročia posviacky nášho kostolíka bolo by jeho obnovenie.

A so želaním, aby sa v prvom rade a hlavne toto previedlo, i končím toto moje k jeho veľkému výročiu napísané pojednanie.

Dodatok.

O kniežaťu Privinovi.

Pridávam tu ešte, čo dodatok, časť z *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* jednajúcu o kniežaťu Privinovi. Je to jediný čelný prameň o ňom a súc ťažko prístupný, je i dosť neznámy. Nech slúži on z príležitosti výročia posviacky nášho kostolíka k šíreniu známosti i o jeho budovateľovi.

C. 10. His ita peractis Ratbodus suscepit defensionem termini.

In cuius spatio temporis quidam Priwina exulatus a Mojmaro, duce Maravorum supra Danubium venit ad Ratbodum; qui statim illum praesentavit domno nostro Hludovico. Et suo iussu fide instructus baptisatus est in ecclesia s. Martini loco Treisma nuncupato, curte videlicet pertinenti ad sedem Iuvavensem. Qui et postea Ratbodo commissus aliquot cum illo fuit tempus. Interim exorta est inter illos aliqua dissensio, quam Priwina timens fugam iniit in regionem Wulgariam cum suis et Chozil, filius eius cum illo. Et non multo post de Wulgariis Ratimari ducis adiit regionem. Illoque tempore Hludovicus rex Bavariorum misit Ratbodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum ducem; qui diffidens se defendi posse, in fugam conversus est cum suis, qui caedem evaserunt. Et

Hl. 10. ... Toto tak dokončiac obhajobu hraníc prevzal Ratbod.

Za trvania tohoto času istý Privina vypudený od Mojmíra, kniežaťa Moravanov nad Dunajom, došiel k Ratbodovi; ktorý hneď predstavil ho pánovi nášmu, kráľu Ľudvikovi. A na jeho rozkaz vyučený vo viere, pokrstený bol v kostole sv. Martina v mieste Treisma menovanom, patriacom totiž nedávno k stolcu salzburgskému. Ktorý aj napozatým na Ratboda sverený, neaký čas s ním sotrval. Medzi tým povstalo medzi nimi neaké nedorozumenie; od ktorého bojac sa Privina, utiekol i so svojimi do kraja Bulharov a syn jeho Chozil s ním. A onedlho potom od Bulharov prešiel na územie kniežaťa Ratimara. V tom čase tiež Ľudvik, kráľ Bavorov, vyslal Ratboda s veľkým vojskom na potrenie kniežaťa Ratimara; ktorý netrúfajúc si, že by sa mohol obrániť, dal sa na útek i so svojimi, ktorí unikli

praedictus Priwina substitit et cum suis pertransivit fluvium Sawa, ibique susceptus a Salachone comite pacificatus est cum Ratbodo.

C. II. — Aliqua vero interim occasione percepta rogantibus praedicti regis fidelibus praestitit rex Priwinae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium, qui dicitur Sala. Tunc coepit ibi ille habitare et munimen aedificare, in quodam nemore et palude Salae fluminis et circumquaque populos congregare ac multum ampliari in terra illa; cui quondam Adalramus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrawa, consecravit ecclesiam. Sed postquam praefatum munimentum aedificavit, construxit infra primitus ecclesiam, quam Liuprammus, archiepiscopus cum in illa regione ministerium sacerdotale potestative exercuit, in illud veniens castrum in honorem s. Dei Genitricis Mariae consecravit anno videlicet DCCCL (850). Ibi fuerunt praesentes Chezil, Unzhat, Chotemir, Liutemir, Zcurben, Siliz, Wlkina, Witemir, Trebiz, Brisnuz, Zwemín, Zeska, Crimizin, Goymer, Zistilo, Amelrich, Altwart, Wellehelm, Fridepercht, Serot, Cunther, item Cunther, Arfrit, Nidrieth, Isanpero, Rato, Deoterich, item Deoterich, Madalpercht, Engelhast, Waltker, Deobald. Ipsi viderunt et audiverunt complacitationem illo die inter Liuprammum et Priwinam, quando illa dedicata est ecclesia, i. e. IX. Kal. Febr. Tunc dedit Priwina presbyterum suum, nomine Dominicum in manus et potestatem Liuprammi archiepiscopi et

zabitiu. Ale predmenovaný Privina zostal a i so svojimi prešiel rieku Savu a tu prijatý súc grófom Salachom, smerený bol s Ratbodom.

HL. II. — Medzi časom ale použijúc istú príležitosť, oddal spomenutý kráľ na prosbu svojich verných neakú časť nižšej Pannonie popri rieke, ktorá menuje sa Sala, Privinovi za leno. Vtedy on začal tam bývať a pevnosť stavať, v ktoromsi hájiku a močiari rieky Sala a so všetkých strán ľudí shromažďovať a mnoho rozširovať sa na tej zemi; ktorému kedysi Adalrámus arcibiskup za Dunajom na jeho majetku v mieste menovanom Nitrawa, posvätil kostol. Potom ale čo spomenutí pevnosť vystavil, postavil v nej zprvoti kostol, ktorý Liuprammus arcibiskup, keďže na tom kraji kňazský úrad právom vykonával, príduc do toho hradu, k úcte sv. Rodičky Božej Marie vysvätil a to v roku DCCCL (850). Boli tu prítomní Chezil, Unzhat, Chotemír, Liutemír, Zcurben, Siliz, Wlkina, Witemír, Trebiz, Brisnuz, Zwemín, Zeska, Crimizin, Goymer, Zistilo, Amelrich, Altwart, Wellehelm, Frideprecht, Serot, Cunther, druhý Cunther, Arfrit, Nidrieth, Isanpero, Rato, Deoterich, druhý Deoterich, Madalprecht, Engelhast, Waltker, Deobald. Tí videli a počuli dorozumenie v ten deň medzi Liuprammom a Privinom, keď posvätený bol ten kostol, totiž IX. Kal. Febr. (24. jan.). Vtedy dal Privina svojho kňaza, menom Dominika, do rúk a do moci Liupramma arcibiskupa a Liuprammus tomu kňazovi povole-

Liuprammus illi presbytero licentiam concessit in sua diocesi missam canendi; commendans illi ecclesiam illam et populum procurandum sicut ordo presbyteratus exposcit. Indeque rediens idem pontifex et cum illo Chezil consecravit ecclesiam Sandrati presbyteri ad quam Chezil territorium et silvam ac prata in praesentia praefatorum virorum tradidit et circumduxit in ipsum terminum. Tunc quoque ad ecclesiam Erinperti presbyteri, quam memoratus praesul consecravit, tradidit Chezil, sicut Engildeo et filii eius duo, et Erinpercht, presbyter habuerunt et circumduxit praefatos viros in ipsum terminum. Transactis namque fere duorum aut trium spatiis annorum ad Salapiungis consecravit ecclesiam in honorem s. Hodberti, quam Priwina cum omni superposito tradidit Deo et s. Petro atque s. Hodberto in perpetuum usum fructuarium viris Dei Salzburgensibus habendi. Postmodum vero roganti Priwinae misit Liuprammus archiepiscopus magistros de Salzpurg muratores et pictores, fabros et lignarios, qui infra civitatem Priwinae honorabilem ecclesiam construxerunt, quam ipse Liuprammus aedificare coepit officiumque ecclesiasticum ibidem colere peregit. In qua ecclesia Adrianus martyr humatus pausatur. Item in eadem civitate ecclesia s. Johannis Baptistae constat dedicata et foris civitatem ad Dudleipin, ad Ussitin, ad Businica, ad Bettoviam, ad Stepiliperc, ad Lindolueschirichun, ad Keisi, ad Wiedhereschirichun, ad Isangrineschirichun, ad Beatuseschirichun,

nie dal v svojom biskupstve omšu spievať; oddajúc mu kostol ten a ľud do opatery, ako to stav kňazstva vyžaduje. Nato späť sa vracajúc ten veľkňaz a s ním Chezil posvätil kostol kňaza Sandrata, ktorému Chezil oddal v prítomnosti predrečených mužov pozemok, les a lúky a povodil ich po medziach týchže. Vtedy aj kostolu kňaza Erinperta, ktorý spomínaný arcipastier posvätil, dal Chezil, ako mali Engildeo a dvaja jeho synovia, a kňaz Erinprecht, a povodil výšspomenutých mužov po jeho chotári. Pominúc sa potom tak dva alebo tri roky posvätil kostol v Salapiungis k úcte sv. Hodberta, ktorý Privina so všetkou nadáciou oddal Bohu a sv. Petrovi, taktiež sv. Hodbertovi k večitému používaniu pre mužov božích salzburgských. Potom ale na prosbu Privinovu poslal Liuprammus arcibiskup majstrov zo Salzburgu, murárov a maliarov, tesárov a drevorubačov, ktorí vo vnútri hradu Privinovho úctyhodný kostol vystavili. ktorý sám Liuprammus začal stavať a umožnil v ňom služby božie vykonávať. V ktorom kostole Hadrián mučedelník pohrobený odpočíva. Tak tiež v tom hrade stojí posvätený kostol sv. Jána Krst. a mimo hradu v Dudleipin, v Ussitin, v Businica, v Bettovii, v Stepiliperc, v Lindolueschirichun, v Keisi, vo Wiedhereschirichun, v Isangrineschirichun, v Beatuseschirichun, v Pätikostoloch (Quinquebasilica) byly posvätené

ad Quinquebasilicas temporibus Liuprammi dedicatae sunt ecclesiae. Et ad Otachareschirichun et ad Paldmunteschirichun, caeterisque locis, ubi Priwina et sui voluerunt populi. Quae omnes temporibus Priwinae constructae sunt et consecratae a praesulibus Iuvavensibus.

C. 12. Pervenit igitur ad notitiam Hludovici piissimi regis, quod Priwina piissimus fuit ac benevolus erga Dei servitium et suum; quibusdam fidelibus suis saepius ammonentibus concessit illi in proprium totum, quod prius habuit beneficium exceptis illis rebus, quae ad episcopatum Iuvavensis ecclesiae viderentur pertinere, scilicet ad s. Petrum, principem Apostolorum et beatissimum Hodbertum, ubi ipse corpore requiescit, ubi tunc ad praesens rector venerabilis Liuprammus, archiepiscopus praeesse dinoscitur. Ea ratione diffinivit Domnus senior noster rex easdem res, quae tunc ad ipsum episcopum in ipsis locis conquestae sunt et quae inantea Deo propitio augeri possunt, ut sine ullius hominis contradictione et iudiciaria consignatione illibate ad ipsa loca supradictorum perpetuo valeant perseverare. Isti fiebant praesentes: N. Liuprammus archiepiscopus, Erchanbertus episcopus, Erchanfridus episcopus, Hartwigus episcopus, Karolomanus, Hludovicus, Ernst, Ratpot, Werinheri, Pabo, Fritilo, Tacholf, Deotrih, Waninc, Gerorlt, Lintolt, Deotheri, Wolfregi, Jezo, Egilolf, Puopo, Adalpercht, Megingoz, Perin-

za času Liupramma kostoly. Tak tiež v Otachareschirichun a Paldmunteschirichun a na ďalších miestach, kde si to žiadali Privina a jeho ľudia. Tieto všetky boli za časov Privinu vystavené a od salzburských arcipastierov posvätené.

Hl. 12. — Prišlo teda na vedomie zbožného kráľa Ľudvika, že bol Privina tak pobožný a tak i služby božej i jemu oddaný, na častejšie upozornenia teda niektorých svojich verných, oddal mu všetko, čo prv mal za leno, do majetku, výnimkou tých vecí, ktoré zdaly sa patriť biskupstvu cirkvi salzburskej, totiž sv. Petrovi, kniežatu apoštolov — a blahosladenému Hodbertovi, ktorý v nej telesne odpočíva, kde teraz na tento čas, ako je známo, úctyhodným pastierom je arcibiskup Liuprammus. V tom smysle ustanovil senior náš pán a kráľ, že aby tie statky, ktoré v tom čase na tých krajoch pre samé biskupstvo nadobudnuté boli a ktoré medzi časom i zväčšiť sa božou pomocou môžu, bez protirečenia hociktorého človeka a súdneho potvrdenia nerušene k samým miestam výšspomenutých večne prináležať mohli. Títo boli prítomní: N. Liuprammus, arcibiskup, Erchanbertus biskup, Erchanfridus biskup, Hartwigus biskup, Karolomannus, Ľudvik, Ernst, Ratbod, Werinheri, Pabo, Fritilo, Tacholf, Deotrih, Waninc, Gerorlt, Lintolt, Deotheri, Wolfregi, Jezo, Egilolf, Puopo, Adalpercht, Megingoz, druhý Adalpercht, Odalrich, Peringer, Mana-

ger, Managolt. Actum loco publico, in Reganespurc. Anno Domini DCCCXLVIII^o. Indictione XI. sub die IIII. Idus Octobris.

Quamdiu enim ille vixit, nihil minuit rerum ecclesiasticarum, nec subtraxit de potestate praedictae sedis, sed ammonente archiepiscopo, prout valuit, augere studuit; quia ad augmentum servitii Dei primitus post obitum Dominici presbyteri Swarnagal, presbyter et praeclarus doctor illuc missus est cum diaconis et clericis. Post illum vero Altfridum presbyterum et magistrum cuiusque artis Liuprammus illuc direxit; quem Adalwinus successor Liuprammi archipresbyterum ibi constituit commendans illi claves ecclesiae, curamque post illum totius populi gerendam. Similiter eo defuncto Rihbaldum constituit archipresbyterum, qui multum tempore ibi commoratus est, exercens suum potestative officium, sicut illi licuit archiepiscopus suus — usquedum quidam graecus Methodius nomine noviter inventis slavinis litteris, linguam latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctoriales latinas philosophice superducens vilescece fecit cuncto populo ex parte missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt. Quod ille ferre non valens, sedem repetivit Iuvavensem.

Anno igitur DCCCLXV (865), venerabilis archiepiscopus Iuvavensium Adalvinus nativitatem Christi celebravit in castro Chezilonis noviter Mosaburch vocato, quod illi successit moriente patre suo

golt. Dano na verejnom mieste v Regensburgu. V roku Pána DCCCXLVIII. V indictii XI. dňa 4. Idusa októbra (12. okt. r. 848).

Pokiaľ ale on žil, v ničom neukrátil veci cirkevné, ani neodňal ničoho z práva výšmenovaného stolca, ale na prímluvu arcibiskupa, na koľko mohol, hľadel zveľadiť; totíž na povznesenie služby božej z prvoti po smrti kňaza Dominika Swarnagal kňaz a preslávný učiteľ bol ta poslaný s diakonmi a klerikmi. Po ňom ale poslal ta Liuprammus kňaza Altfrida, majstra to všetkých umení, ktorého Adalwín, nástupca Liuprammov za archipresbytera ustanovil oddajúc mu kľúče cirkvi a pečovanie o celý ľud miesto seba. Podobne po smrti tohoto ustanovil Rihbalda za archipresbytera, ktorý za dlhý čas sa tam zdržoval, vykonávajúc právom svoj úrad, ako mu to povolil jeho arcibiskup, až pokiaľ istý Grék, menom Method novovynájdennými slavianskými písmami jazyk latinský a učenie rímske a oprávnené písma latinské filozoficky obejdúc neznehodnotil pred celým obyvateľstvom tak omše ako evangelia ako aj cirkevnú žoložmu tých, ktorí to latinský odbavovali. Čo tento nemôžúc sniesť, vrátil sa späť do mesta Salzburgu.

Potom v roku DCCCLXV (865) úctyhodný arcibiskup salzburgský Adalvínus narodenie Pána odbavoval na hrade Chezila menovanom novšie Mosaburgom, ktorý pripadol mu po smrti otca jeho

Priwina, quem Maravi occiderunt¹⁷⁹⁾; illo quoque die ibi officium celebravit ecclesiasticum.“
Etc. Privinu, ktorého zabili Moravarum¹⁷⁹⁾; v ten deň tiež odbavoval tam cirkevnú bohoslužbu.“
Atď.

Monumenta Germ. Scriptores, t. XI., strana 11—14. — (Čítanie miestami opravené dľa Wattenbacha).

¹⁷⁹⁾ Privina zomrel nejak koncom 860, alebo počiatkom 861. r. Počiatkom 860 r. ešte žil, bol totiž vtedy v Regensburgu u Ľudvika kráľa; spomína to listina kráľa Ľudvika z tohože roku (X. Kal. Martii), ktorá hovorí: „comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter *Bruiuinus* fidelis *dux* noster veniens in procerum nostrorum praesentiam postulavit serenitatem nostram, ut de rebus proprietatis suae, quas ei in proprietatem concessimus, liceret ei partem aliquam in memoriam eius dare ad s. Mauritium et ad monasterium nostrum Altaha... cuius petitioni libenti animo assensum praebentes decrevimus ita fieri.“ Etc. Fejér, Codex dipl. I., str. 183. V r. 861, ale už Kocel sa zjavuje na sneme v Regensburgu; vtedy Privina bol už mŕtvý. Srovnaj Dudík, Dejiny Moravy I., str. 88.

Použité pramene a literatúra.

a) Pramene listinné:

- Z r. 826. (Fals. z X. storočia). Listina pápeža Eugena II., v ktorej spomína sa Alcuinus biskup nitriansky. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 158—161.
- Z r. 829. Listina Ľudvika Nemca, kráľa o pridelení krajov moravských a slovenských pod cirkevnú právomoc biskupov passauských. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 162.
- Z r. 860. Listina Ľudvika kráľa, v ktorej povoľuje Privinovi obdariť istými statkami kláštor v Altahe. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 183—184.
- Z r. 880. Listina pápeža Jána VIII. k Svätoplukovi, v ktorej uvádza sa ustanovenie Vichinga za biskupa v Nitre. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 213—217.
- Z r. 900. Listina biskupov salzburskej provincie k pápežovi Jánovi IX., v ktorej spomína sa zaplnenie troch biskupstiev moravských. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 229—235.
- Z r. 1006. Listina sv. Štefana kráľa (falsum zo XVI. storočia), v ktorej spomína sa, že sv. Štefan našiel už v Nitre 9 kanoňikov kostola sv. Emmeráma. Vyd. Fejér, Codex dipl. I., str. 285.
- Z r. 1086. Listina Henrika III. cisára pre pražské biskupstvo, v ktorej udáva sa, že časť Slovenska (provincia Vág a kraje až po Tatry) patrí pod právomoc biskupa pražského. Vyd. Fejér, Religionis et eccl. christianae apud Hungaros initia. Budae, 1846, str. 240—241.
- Z r. 1098. Decretum kráľa Kolomana, v ktorom povoľujú sa i v Nitre konať božie súdy. — Vyd. Marczali, A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Bpest, 1901, str. 104—110.
- Z r. 1103. Listina pápeža Pascala, v ktorej spomína sa kostol Bl. P. Marie v Diákovciach (vtedy Waga). — Cit. Ipolyi, A diákonostori XIII. századi román bazilika, Pest, 1860, str. 12, not. 3.
- Z r. 1111. Listina zoborského opátstva, v ktorej spomína sa v Nitre kostol sv. Emmeráma a pri ňom kanoníci. Vyd. Fejér-pataki, Kálmán király oklevelei, str. 42—44.

- Z r. 1113. Druhá listina zoborského opátstva, v ktorej spomína sa obec Drážovce. Vyd. Fejérpataki, Kálmán király oklevelei.
- Z r. 1158. Listina Geyzu II. kráľa, v ktorej kostolu sv. Emmeráma, Zorarda a Benedika v Nitre isté výsady dáva. Vyd. Fejér, Codex dipl. II., str. 152—153.
- Z r. 1208. Listina Tomáša, nitrianskeho župana, v ktorej spomína sa už kostol sv. Benedika na Skalke. Vyd. Codex dipl. Patrius, VII., str. 4—6.
- Z r. 1228. Listina Gregora IX. pápeža, v ktorej poveruje nitrianskeho a vacovského biskupa posviackou nového kostola vo Váge (Deákovce). Vyd. Fuxhofer-Czinár, Monasterologia, I., str. 76.
- Z r. 1229. Listina Jakuba biskupa nitrianskeho, v ktorej spomína sa obec Pomínovec. Cit. Červinka, Slované na Morave etc., str. 253.
- Z r. 1248. Listina kráľa Belu IV., v ktorej spomína sa, že Nitra pri tatárskom plene bola zachránená. Vyd. Wurum, Episcopatus Nitriensis etc., str. 196—202.
- Z r. 1271. Listina kráľa Štefana V., v ktorej kostolu sv. Emmeráma v Nitre po požiari zapríčinenom vojskom Ottokárovým isté výsady dáva. Vyd. Wurum, Episcopatus Nitriensis etc., str. 130—142.
- Z r. 1285. Listina Lodomíra, ostrihonského arcibiskupa, v ktorej spomína sa tiež požiar kostola nitrianskeho a spomína sa tiež kostol sv. Martina pri Nitre. Vyd. Mon. eccl. Strigoniensis. II., str. 202—203.
- Z r. 1293. Listina Andreja III. kráľa, v ktorej spomína sa opátstvo klíšske ako jestvujúce už za sv. Ladislava. (st. XI.) Vyd. Nagy, Hazai oklevéltár, str. 139—140.
- Z r. 1318. Listina Jána biskupa nitrianskeho o spustošení hradu a katedrály v Nitre Matúšom Trenčianskym. Vyd. Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 241—242.
- Z r. 1322. Listina ostrihomskej kapituly, v ktorej comes Smaragdus kostolu sv. Emmeráma, Zorarda a Benedika v Nitre isté majetky dáva. Vyd. v prepise z r. 1374, Vágner, Adalékok, str. 397—400.
- Z r. 1328. Listina ostrihomskej kapituly o protirečení kapituly nitrianskej svojmu biskupovi Meškovi v záležitosti odpredaju majetku Kereškyňa. Vyd. Wurum, Episcopatus Nitriensis, str. 250—251.
- Z r. 1333. Listina Mešku biskupa nitrianskeho o predaju statkov Horov a Leveled na stavbu kostola nitrianskeho. Vyd. Mon. eccl. Strigoniensis, III., str. 224.
- Z r. 1341. Listina palatína Drugetha, v ktorej spomína sa „Monasterium sv. Emmeráma“ v Nitre. Vyd. Mon. eccl. Strig. III., str. 400—401.

- Z r. 1355. Listina ostrihomskej kapituly, dľa ktorej istý Mochk svoj majetok, Kotešovú, kostolu sv. Benedika a Zorarda dáva. Vyd. Nagy, Anjoukori okmánytár, VI., str. 353.
- Z r. 1468. Listina Mateja kráľa o poškodení archívu nitrianskeho za času biskupa Döbrenthey-ho. Cit. Vágner, Adalékok, str. 50, nota 3.
- Z r. 1500. Listina Mateja de Lyndva vystavená pre Antona Sánkfalvyho biskupa „vo väčšej sakristii“ katedráľky nitrianskej. Alleg. Vágner, Adalékok, str. 113.
- Z r. 1530. Listina nitrianskej kapituly, v ktorej spomína sa „sacristia parva“ nitrianskej katedráľky. Vyd. Vágner, Adalékok, str. 116—117, nota 7.
- Z r. 1578. Listina Štefana Radetiusa biskupa, o vydaní istých spisov, uschovaných v „sacristii čiže conservatoriu“ kapituly nitrianskej. Biskupský archív, Nitra, Nitria, I. D. N. F. 1. Nr. 19.
- Z r. 1609. Článok zákona (art.) XXXIX. z r. 1609, jednajúci o zpät vrátení Rédeym protokolov kapituly nitrianskej. Vyd. Corpus Iuris Hung. Budae 1779, I., str. 669.
- Z r. 1619. Listina nitrianskej kapituly o vykradení nitrianskej katedráľky Rédeym. Vyd. Vágner, Adalékok, str. 52—53.
- Z r. 1667. Listina nitrianskej kapituly ku Kollonichovi o úbohom stave katedráľky a kaplnky. Archív spoločného peňažníctva (közös pénzügyi levéltár) Hungarica, fasc. 14,563. Alleg. Czeizel, A szentferencrendiek Nyitrán, str. 98—99.
- Z r. 1723. Listina Congregácie sv. obradov, v ktorej povoľuje sa biskupstvu nitrianskemu officium sv. Emmeráma. Vyd. Officium s. Emmerami. Tyrnaviae, 1802, str. 2.

b) Pramene rozpravné:

- De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus, st. IX. (r. 871—873). Vyd. Monumenta Germaniae, Scriptores sv. XI., str. 1—15.
- Aribo: Vita s. Emmerami. Vyd. Acta Sanctorum Boll. Sept. 1889, str. 211. a nasl.
- Zpráva o zosadení Vichinga, predtým nitrianskeho biskupa z biskupstva passauského. — Vid. Fejér, Codex dipl. I., str. 228.
- Constantini Porphyrogeniti: De administrando imperio. st. X. (z r. 949—952). — Vyd. Pauler—Szilágyi, A magyar honfoglalás kútfoi, str. 110—136.
- Chronicon mundi a. 725—957. St. IX—X. — Vyd. Klebel—Ernst, Eine neu aufgefundene Salzburger Geschichtsquelle v Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. LXI. Vereinsjahr, Salzburg, 1921, str. 34—38.

- Mauri eppi Quinqueecll.: Vita s. Zoerardi et Benedicti st. XI. (z r. 1064—1070). — Vyd. Endlicher, Monumenta Arpadiana, str. 134—138.
- Legenda s. Ladislai regis. St. XII. Vyd. Endlicher, Monumenta Arpadiana, str. 235—244.
- Anonymi: Gesta Hungarorum. St. XII. — Vyd. Endlicher, Monumenta Arpadiana, str. 1—54.
- Život sv. Václava. Legenda v staroslov. jazyku, takzv. Voskovská. — Vyd. Fontes rerum Bohemicarum, I., str. 127—134.
- Cosmas, Chronicon Boemorum, St. XII. († 1125). — Vyd. Fontes rerum Bohemicarum, sv. II., Praha 1874.
- Kronika Uhorsko-poľská. St. XII—XIII. — Vyd. Bielowski, Monumenta Poloniae, I., str. 495—515.
- Chronicon Posoniensis minor. St. XI—XIII. — Vyd. Endlicher, Monumenta Arp., str. 55—59.
- Liber rubrus Montis Pannoniae. De Gervasio epo Nitriensi. Mon. eccl. Strig. I., str. 78.
- Chronicon pictum, XIV. — Vyd. M. Florianus, Historiae Hungaricae Fontes domestici, Bpest. 1885.
- Kronika Dalimilová, St. XIV. — Vyd. Laichter, Praha 1920.
- Zpráva Ladislava Vida k Bollandistom r. 1660, o nitrianskej kathedrále. — Vyd. Acta Sanctorum. Boll. Julii, sv. IV., ad 17. Julii, vydanie r. 1868, str. 327.
- Canonická Vizitácia Gusztinyiho o nitrianskej kathedrále z r. 1765.

c) Diela, v ktorých sú väčšie-menšie zmienky o kostolc Prívínovom, potažne o kostole sv. Emmeráma v Nitre.

- Wurum Josephus, Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria. Posonii. 1835. str. 46—48 a na rôznych iných miestach.
- Csippék Sándor, A nyitrai székesegyház. Magyar Sion. II. (1864) évf., str. 420—426.
- Henszlmann Imre, Die mittelalterlichen Baudenkmale in Ungarn. Oesterreich. Revue, r. 1866. X., str. 132 a nasl.
- Rupp Jakab, Magyarország helyrajzi története, Pest, 1870, I., str. 591—593.
- Dualszky János, Nyitra vár és város történeti vázlata. Nyitra, 1875, str. 3, 31 a 33.
- Czeizel Gábor, Nyitra multja, Nyitra, 1900, str. 23—37 a 64—67.
- Červinka J. L. dr., Slované na Morave a říše Velkomoravská, Brno 1927, str. 252—253.

d) Iné použité a citované diela:

- Niederle Lubor, Slovanské starožitnosti, Díl II. Původ a počátky Slovanů jižných. Praha, 1906 a 1910.
- Dudík B., Dejiny Moravy, díl I., Praha, 1885.

- Palacký František, Dejiny národu českého, jub. vyd. (IV.), Praha, 1861.
- Novotný Václav, České dejiny, díl I., č. 1., Praha, 1912.
- Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1893.
- Šišić Ferdo, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb, 1925.
- Murko Matiaš, Pribina — Privina? Slovanský Sborník, venovaný prof. Frant. Pastrnekovi; red. Miloš Weingart, Praha, 1923, str. 23—25.
- Šlechta A. P., Z pravěku do nověku, Praha, 1922.
- Kollár Ján, Cestopis do Horní Itálie. Pešť, 1843.
- Ginzel Jozef, Aug., dr., Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method. Wien, 1861.
- Frankl Paul dr., Die Frühmittelalterliche und romanische Baukunst. Wildpark, Potsdam. Sine anno.
- Dehio Georg, Geschichte der deutschen Kunst, II. Aufl., Berlin und Leipzig, 1921.
- Guth Karel, České rotundy, Památky archeologické, díl XXXIV. (roč. 1924—25), seš. 1—2., Praha, 1924, str. 113—188.
- Dobrzicky Jerzy, Odkrycia i wykopaliska na Wawelu. Ziemia. Roč. VIII. (1923), nr. 6. (Kraków). Warszawa, 1923, str. 130—141.
- Henszlmann Imre dr., Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílü műemlékeinek rövid ismertetése. Bpest, 1876.
- Ipolyi Arnold, A deákmonostori XIII. századbeli román bazilika. Pest, 1860.
- Könyöki József, A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. Budapest, 1906.
- Hauck, Realencyklopedie, Leipzig, 1896 a nasl.
- Melich János, A honfoglaláskori Magyarország, Budapest, 1925—1929.
- Chaloupecký Václav, Staré Slovensko, Bratislava, 1923.
- Tomek Václav, Dějiny válek husitských, Praha, 1898.
- Tóth Szabó Pál, A cseh huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917.
- Kazy Franciscus, Historia regni Hungariae a. 1601—1681. Tyrnaviae, 1737.
- Acta Sanctorum. Boll. Julii. Tomus IV., dies 17.
- Vágner József, Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896.
- Vágner József, Adatok a nyitravárosi plébániák történetéhez, Nyitra, 1902.
- Czeizel Gábor, A szentferencrendiek Nyitrán. Nyitra, 1911.

- Sziklay-Borovszkó, Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra Vármegye, Bpest, 1898.
- Lovcsányi Gyula, Osztrák Magyar Monarchia. Felső Magyarország, I. rész.
- Wertner Mór dr., Az Árpádok családi története, Nagybecskerek, 1892.
- Szentpétery Imre dr., Oklevéltani naptár, Bpest, 1912.
- Karácsonyi János dr., A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig, Bpest, 1902.
- Tudományos gyűjtemény, r. 1833.
- Erdélyi, A pannonhalmi szent Benedek rend története, sv. I.
- Péterffy, Sacra concilia etc. in regno Hungariae. I—II. Viennae et Posonii, 1742.
- Forster Gyula, báró, Koros és a Berényiek. Budapest, 1927.
- Chorényi József dr., Adatok és okmányok az illavai r. k. plébánia történetéhez. Nyitra, 1898.
- Schwäbl Franz, Die vorkarolingische Basilika St. Emmeram in Regensburg und ihre baulichen Änderungen im ersten Halbjahrtausend ihres Bestandes (740—1200). Vid' Zeitschrift für Bauwesen, 69. Jahrgang, Berlin, 1919, str. 49—122, 225—254 a 405—432. a Atlas k tomuto ročníku.
-

Soznam vyobrazení.

A) Obrazy.

- Obraz 1. Časte z *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, z ktorých v druhej spomína sa Privina. Facsimile vzaté sú: prvé z Cod. bibl. caes. Vindob. 1064, predtým Salzburg. 225 fol. 40; druhé z Cod. bibl. Caes. Vindob. 646, predtým Salzburg. 414 fol. 6. — Prebrané z Pertz, *Monumenta Germaniae, Scriptores*, sv. XI. Úvod. — Čítajú sa nasledovne: Prvá časť: „in aevum inconvulsam fieri concessit. Simili modo etiam Arn episcopus, successor Virgillii, sedis Iuvavensis deinceps curam gessit pastorem, undique ordinans presbyteros et mittens in Sclaviniam in partes videlicet quarantanas atque inferioris Pannoniae illis ducibus atque comitibus sicut pridem...“ Druhá časť: „Ecclesiam, quam Priwina (nad riadkom: pruno) cum omni supra posito tradidit Deo et s. Petro atque s. Rodberto perpetuo in usum fructuarium viris Dei salzburgensibus habendi. Postmodum vero roganti Priwiniae misit Liuprammus, archiepiscopus, magistros de Salzburcu.“ str. 13.
- Obraz 2. Pôdorys Privinovho hradu v Moosburgu (Salavár) v Zадunajsku. — Prebrané: Kollár Ján, *Cestopis do horní Itálie*, str. 12. str. 17.
- Obraz 3. Starožitnosti, vykopané na hrade Privinovom v Moosburgu (v Salavári). — Prebrané: Szilágyi Sándor, *A magyar nemzet története. Sv. I.*, str. 89. str. 20.
- Obraz 4. Rotunda sv. Petra v Plzenci. Tvar starší. — Prebrané: Karel Guth: *České rotundy, Památky archeologické. Díl 34. (roč. 1924—1925). Sešit 1—2*, str. 121. str. 34.
- Obraz 5. Rotunda sv. Kríža menšieho v Prahe. Tvar novší s lucernou. — Prebrané: Karel Guth, *České rotundy*, cit. dielo (Pam. arch.), str. 139. str. 35.
- Obraz 6. Svätyňa sv. Felix a Adaukta v Krakove na Wawelu. Prebrané: Ziemia. Rok VIII. Warszawa, 1923. Nr. 6., str. 131, z článku Jerzy Dobrzycki, *Odkrycia a wykopaliska na Wawelu*, str. 37.

- Obraz 7. Kostol sv. Vojtecha v Krakove blízko Súkienníc. — Prebrané z jednej pohľadnice značky EUS. Wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich v Krakowie, 1919. . . str. 38.
- Obraz 8. Pôdorys biskupského chrámu v Kalocsi. A) Chrám stavaný sv. Štefanom. — Prebrané: Henszlmann Imre, Magyarország ó-keresztény román és átmeneti stílü műemlékeinek rövid ismertetése, str. 50. str. 39.
- Obraz 9. Bazilika v Stolnom Belehrade (v Székesfehérvári) stavaná sv. Štefanom. Dľa Chronicon Pictum. — Prebrané: Szilágyi Sándor, A magyar nemzet története, sv. I., str. 289, (obraz požiaru z roku 1327.) str. 40.
- Obraz 10. Pôdorys kostola vo Sv. Benediku nad Hronom, z r. 1075. Prebrané: Knaus Nándor, A Garan-melletti szent-benedeki apátság, str. 34. str. 41.
- Obraz 11. Kapla stavaná kráľovnou Gizelou vo Veszpréme. Dnešný stav. — Prebrané: Szilágyi Sándor, A magyar nemzet története, sv. I., str. 285. str. 42.
- Obraz 12. Chrám sv. Emmeráma v Regensburgu. A) Pôdorys, I. Kapla sv. Emmeráma, II. Neskorší kostol, III. Bazilika. B) Zovňajšok. — C) Vnútro baziliky. — Prebrané: Paul Frankl, Die Frühmittelalterliche und romanische Baukunst, str. 136. str. 44.
- Obraz 13. Pôdorys baziliky sv. Emmeráma v Regensburgu. I. Kapla, II. Kostol, III. Bazilika. — Prebrané: Paul Frankl, Die Frühmittelalterliche und romanische Baukunst, str. 136. str. 45.
- Obraz 14. Časť kostola sv. Emmeráma v Regensburgu. Dnes krypta. Prebrané: Paul Frankl, Die Frühmittelalterliche und romanische Baukunst, str. 15. str. 45.
- Obraz 15. Pôdorys kostola sv. Emmeráma v Nitre. Stav pôvodný. Kresba Jána Proschingera, profesora r. gymn. v Bratislave. str. 45.
- Obraz 16. Pečiatka nitrianskej kapituly z r. 1271 s vyobrazením nitrianskej katedráľky. — Prebrané: Tudományos gyűjtemény, r. 1833, soš. X., str. 81. str. 50.
- Obraz 17. Nitra koncom XV. alebo počiatkom XVI. storočia. A) Kostol sv. Zorarda a Benedika, vystavený Meškom. Prebrané: Czeizel, Nyitra multja, príloha pred titulným listom. str. 57.
- Obraz 18. Hrad Nitra v prvej polovici XVI. storočia. 2) Kostol sv. Emmeráma; v úzadí horný kostol sv. Zorarda a Benedika. — Prebrané: Wurum, Episcopatus Nitriensis, príloha pred titulným listom. str. 62.
- Obraz 19. Hrad Nitra v XVII. storočí. A) Kostol sv. Zorarda a Benedika, pred ním kostol sv. Emmeráma. Snímka autora z pôvodného tisku, ktorý je majetkom Krajinského úradu v Bratislave. str. 63.

- Obraz 20. Hrad Nitra v XVII. storočí po prestavbách Telegdyho. E1 Kostol sv. Emmeráma; E2 kostol horný. — Prebrané: Freschot, *Idea Generale del Regno Ungheria* 1684. z pôvodného tisku, ktorý je v majetku Krajinského úradu v Bratislave. str. 67.
- Obraz 21. Pôdorys hradu a katedráľky v Nitre po prestavbách Telegdyho. E1 horný kostol; E2 dolný kostol; E3 kostol sv. Emmeráma. — Prebrané: Freschot, *Idea Generale del Regno Ungheria* 1684. Snímka z pôvodného tisku, ktorý je majetkom Krajinského úradu v Bratislave str. 67.
- Obraz 22. Kostol Privinov k úcte sv. Emmeráma v Nitre. Dnešný stav. Vonkajšok. — Pôvodná snímka autora . . str. 74.
- Obraz 23. Vnútro kostola Privinovho v Nitre. Severná časť apsису so starým oltárom. — Pôvodná snímka obdržaná z Nitry. str. 77.
- Obraz 24. Pôdorys kostola Privinovho (sv. Emmeráma) v Nitre dľa dnešného stavu ADB Apsis, C1 Dnešná loď, C2 Druhá časť lode vtelená do dolného kostola. — Zmenšená kopia nákresu p. arch. Jozefa Dolejša v Nitre. str. 78.
- Obraz 25. Apsis kostola Privinovho v Nitre. — Zmenšená kopia nákresu p. architekta Jozefa Dolejša v Nitre. str. 79.
- Obraz 26. Rez Privinovho kostola v Nitre. A Apsis, B loď. Terajší stav. Zmenšená kopia nákresu p. architekta J. Dolejša v Nitre. str. 79.
- Obraz 27. Pôdorys kostola P. Marie v Deákovciach. — I. Kostol starý. II. Novšia, roku 1228 pristavená bazilika. — Prebrané: Ipolyi Arnold, *A deákmonostori XIII. századi román bazilika*. Príloha II. str. 84.
- Obraz 28. Kostol sv. Michala v Drážovciach pri Nitre. — Pôvodná snímka autora. str. 85.
- Obraz 29. Kostolík sv. Michala v Klíž-Hradišti, v župe nitrianskej. Pôvodná snímka autora. str. 86.
- Obraz 30. Kostol sv. Jána Krstiteľa v Pomínovci v župe trenčianskej. Strana frontálna s vchodom. — Snímka, prepustená láskavosťou p. profesora Jozefa Bráneckého, spisovateľa, v Trenčíne. str. 87.
- Obraz 31. Kostol sv. Petra v Priku v Jugoslávii. — Prebrané z diela Šišič, *Poviest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 541. str. 91.

B) Prílohy.

PRÍLOHA I.

Sv. Cyril a Method pri kostole Privinovom na hrade nitrianskom. — V celkovej maľba akademického maliara J. Durcscka v majetku Dr. Karola Kmetku, biskupa v Nitre.

PRÍLOHA II.

Časť životopisu Zorarda a Benedika od Maura, v ktorej spomína sa kostol sv. Emmeráma v Nitre. Codex Monacensis lat. 16,024 fol. 31. v st. XIV. — Číta sa nasledovne:

Stipec prvý:

„partibus lapides quatuor suspen-
debat, ut si caput sopitum quo-
cumque inclinaret lapide percu-
teretur. O boni viri merces,
quae corona coccinis ornata, quae
in caelo recompensat, quae graviter
emptura fuerat. O inauditum
genus confessionis, quod praetiosius
facit regnum promissionis. Non ci-
bus, non requies et sitis viribus
auferre potuit dulcedine va-
na aeternitatis vitam et nequam
spiritus aditum invenire nequivit
deceptionis. Haec quae insita vel
inserta sunt discipulo suo iam
dicto Benedicto referente cognovi
qui et ipse patre suo defuncto lo-
ci eiusdem desertum inhabitare de-
crevit ubi cum per tres annos
exemplo sui magistri districte
vitam ageret supervenientes latro-
nes et multam apud ipsum pecu-
niam sperantes ductum ad rippam
Weg fluminis* quasi observaturam
sedere per quam de corpore certi ef-
fecti quendam aquis inmergi fe-
cerunt integrumque vel incorrup-
tum quasi nuper obiisset invenerunt.
*Positus est autem Benedictus in basili-
ca beati Emmerami martyris in eadem
sepultura, qua pausabant
ossa sancti patris Andreae venerabilis,*

* Prepisovateľ kodexu tu niekoľko riadkov vynechal.

qui mihi de eodem heremita omnia,
quae scripsi iam retulit. Sed quae
sequuntur, Philippus abbas mihi
iam abbati enarrare consuevit.

Stilpec druhý:

Cum igitur tempus resolutionis
sui corporis immineret indicans
eis hoc qui aderant, ne ab ullo
vestimentis suis exueretur prae-
cepit donec abbas Philippus post
quem miserat, adveniret. Qui
pater adveniens ubi corpus
iam venerabile mortui lavan-
dum exuit, catenam aeneam
viscera attingentem invenit.

O mira res et inaudita. Cate-
na carnes intus putrefaci-
ens cute foris obducta.

Sed nesciri potuisset hoc genus
martyrii, nisi ad umbilicum ligati
nodus appareret metalli. Solu-
ta vero catena cum ex cor-
pore trahitur sonus costarum
elisarum graviter auditur. Cuius
catenae partem mediam abba-
te eodem impetratam et usque
nunc custoditam petitioni du-
cis christianissimi Geissae cum
desiderio mihi pro ea instanti
negare nequivi. Tempore
quodam latrones quorum col-
legia maxima parte ex solitu-
dine inhabitant, in silva con-
gressi sunt, quibus dein confligen-
tibus unus eorum multum saucia-
tus. Conflictu dirempto cum hi
vulneratum socium nequaquam
in silva dimittere voluissent,
inito consilio ad cellam su-
perdicti beati viri Andreae eum."

PRÍLOHA III.

Listina opátstva sv. Hyppolita na Zobore pri Nitre z roku 1111, z časov Kolomana kráľa, v ktorej spomína sa kostol sv. Emmeráma v Nitre. — Číta sa nasledovne:

- Riadok 1:* † Temporibus victoriosissimi regis Colomagni, quem precluem mirae sanctitatis coruscus mundo prodiderat, sed et illustris archiepiscopi Strigoniensis Laurentii, viri opulentissimis philosophiae rivulis gratanter perfusi, facta est dis-
- Riadok 2:* cussio de donariis, quibus sanctissimus rex Stephanus dotaverat monasterium sancti Ypoliti de monte Zobur; non ut quae sancti viri saniori consilio iuste disposuerant, ab identitate sua pallerent, sed quia annorum elapsu plurimorum
- Riadok 3:* et quorumdam praedecessorum ignavia ab incepto torpebant. Cumque et sic in haec verba Gaufrédo abbate satis difficulter ea tempestate his de causis discurrente haec in locis plurimis pio rege annuente causa ven-
- Riadok 4:* tilaretur coram praefato archiepiscopo L. scrutiniis fideli, dictante aequitate inventum est de totius Nitrae theloneis, magnis vel parvis in civitate seu extra civitatem, et in Doardi illud, quod baba pars vocatur et per
- Riadok 5:* totum flumen quod Waga nominatur, et per omnia mercata similiter, et in civitate Treinchen intus vel extra per totum et per omnia, ubicumque ita, quibuscumque, quandocumque, quomodocumque rei per temporum vices augetur vel
- Riadok 6:* minuitur, sanctum regem Stephanum tertiam partem dedisse beato Ypolito. — Institores autem regii fisci, quos hungarice caliz vocant, qui hoc sanctum aliquando nisi sunt temerare donum, scede verbis ego G. abbas animad-
- Riadok 7:* verti inseri, ut aetatis venturae successio intuens per authenticos cognoscat illos fore confutatos viros. Nomina igitur eorum malignantium sunt haec: Porcus, qui tunc temporis centurio erat et Etheius, socius eius. Cum istis
- Riadok 8:* vero laborabant satagentes toto adnisu complices eorum, videlicet Marcus et Maging, qui et comites eorundem, sed et monetarii quot quot erant cuncti. Contra quorum audacem temeritatem insurrexere viri timo-
- Riadok 9:* rati et optimates XII. Nitrienses, quorum memoria per temporum succesiones a diebus sancti regis usque ad tempus discussionis supramemoratae indubitanter vigeabat contigua. Isti itaque testimonium perhibuere veritati. Quo-

- Riadok 10:* rum primus Una nomine multis annis comes eiusdem exstitit civitatis Nitriae; sed et alter Bacha nomine, similiter multis comes eiusdem Nitriae annis fuit. Tertius vel quartus Deda et Cace, qui ambo filii Buquen eiusdem
- Riadok 11:* civitatis Nitrae olim comitis fuerunt. Hi duo Deda videlicet et Cace, filii Buquen comitis octoginta annis et eo amplius in civitate Nitrae vixerant iam, cum haec facta est discussio. Alii ergo testes fuerunt
- Riadok 12:* Penet, Seiun, Martinus, filius Marci, Petre, Cup, Subissa, Figa, Peregrin iudex. Cum igitur horum verbis tantum, quamquam magni satis viri forent, rex cum ministris supra nominatis credere noluisset, hi omnes
- Riadok 13:* testes regis praecepto archiepiscopo L. pristaldum ordinante, Batona nomine sacramento confirmarunt *in eadem civitate Nitrae in ecclesia sanctorum Emmerami, Andreae et Benedicti*. Ad hoc vero corroborandum testi-
- Riadok 14:* monium sunt advocati alii testes XI. Primus quorum fuit Moyses, eiusdem civitatis tempore illo comes, Lambertus, eiusdem ecclesiae, ubi rem praedictam sacramento sanxerunt, decanus, Willermus grammaticus, Laurentius presbyter, Go-
- Riadok 15:* defridus presbyter, Martinus, filius Matthaei presbyteri, Nicolaus, filius Pestrei, Hector, filius Ulfodi, Daniel et Posco *canonici sanctorum Emmerami, Andreae et Benedicti*, Jaresclau, filius eiusdem causae pristaldi Batona. Hi XI. fuerant.
- Riadok 16:* *in ecclesia sanctorum praefatorum*, quando testes XII. supra nominati confirmarunt praedicta thelonea lege haereditaria. Posco et Etheo cum sociis suis insistentibus. Dedit etiam sanctissimus rex Stephanus sancto Ypolito per universam Hun-
- Riadok 17:* gariam totius populi sui, id est populi sancti Ypoliti, servi vel liberi, totam in omnibus decimam ubique locorum. Anno M. C. XI. concurrente VI, Epacta nona, indictione IIII., regnante Colomagno rege piissi-
- Riadok 18:* mo Hungarorum, praesidente strigoniensi sedi domino L. metropolitano, confirmatum est hoc privilegium sancti Ypoliti et sigillatum per manus domini Manassis episcopi zagoriensis iussu praedicti regis. De aliis episcopis qui
- Riadok 19:* confirmatores fuerant: dominus Paulus Colocensis, dominus Symon V. Ecclesiarum, dominus Symon ultrasilvanus, dominus Matheus Vespremensis, dominus Marcellus Wacensis, dominus Georgius Geuriensis, dominus Syxtus Bicharensis, dominus Wol-

Riadok 20: ferus Agriensis, dominus Laurentius chonadensis, dominus Gregorius Jadertinus, Felicianus praepositus Albensis, Robertus praepositus Strigoniensis. De comitibus Johannes palatinus comes, Saul de Bichar, Queletde de Bache, Thomas Albensis,

Riadok 21: Theobaldus Sumugiensis, Mercurius princeps Ultrasilvanus.“

OBSAH:

	Strana
Úvodom	5
I. Jeho vznik	7
II. Jeho ďalšie osudy	23
III. Dnešný stav jeho	73
IV. Aký bol pôvodne	83
V. Za jeho obnovenie	93
Dodatok. O kniežaťu Privinovi	97
Použité pramene a literatúra	103
Soznam vyobrazení	109

Táto knižka vydaná bola z príležitosti tisícstého výročia posviacky kostola kniežata Privinu, vystaveného ním r. c. 830 na hrade Nitra. Vydal ju Výbor cirkevno-národných slávností, pripravovaných na toto jubileum. Tlačená bola — v 3000 exemplároch — v kníhtlačiarňi „Jednota“ v Bratislave, pod vedením riaditeľa Jozefa Silvayho. Štočky obrazov vyhotovila cinkografia „Krasín“ v Bratislave.

Nech slúži aj ona k zvečneniu pamiatky jeho budovateľa!